

Bílá místa v péči o oběti domácího násilí

*Analýza systému pomoci obětem domácího násilí s výstupy monitoringu
domácího násilí v Jihomoravském kraji.*

Mgr. Madla Čechová

Bc. Jitka Čechová

Mgr. Anna Hořínová

Mgr. Zuzana Mrázková

Analýza vznikla z veřejné podpory Společného regionálního operačního programu,
Evropské unie a Jihomoravského kraje

OBSAH

OBSAH.....	3
ÚVOD.....	7
I. PRÁVNÍ RÁMEC PROBLEMATIKY DOMÁCÍHO NÁSILÍ.....	9
Východiska právního řádu	10
1. TRESTNÍ ZÁKON	11
1.2 Trestné činy proti rodině a mládeži.....	11
1.2.1 Zanedbání povinné výživy - § 213.....	11
1.2.2 Týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě - § 215a.....	12
1.2.3 Týrání svěřené osoby - § 215.....	15
1.2.4 Ohrožování mravní výchovy mládeže - § 217	16
1.3 Trestné činy proti životu a zdraví.....	17
1.3.1 Vražda - § 219.....	17
1.3.2 Úmyslné ublížení na zdraví - § 221	17
1.3.3 Úmyslná těžká újma na zdraví - § 222	19
1.4 Trestné činy hrubě narušující občanské soužití	19
1.4.1 Vzbuzení důvodné obavy – § 197a	19
1.5 Trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti	20
1.5.1 Omezování osobní svobody - § 231	20
1.5.2 Vydírání - § 235.....	21
1.5.3 Útisk - § 237	21
1.5.4 Porušování domovní svobody - § 238	22
1.5.5 Znásilnění - § 241	23
1.6 Shrnutí.....	24
2. TRESTNÍ ŘÁD	25
2.1 Trestní oznámení	25
2.2 Poškozený.....	26
2.2.1 Souhlas poškozeného s trestním stíháním.....	26
2.2.2 Postavení poškozeného v trestním řízení	28
2.2.3 Shrnutí.....	30
3. ZÁKON O PŘESTUPCÍCH.....	30
4. ZÁKON O POLICII ČESKÉ REPUBLIKY.....	32
4.1 Úkoly Policie ČR.....	32
4.2 Povinnosti policisty	33
4.3 Oprávnění policisty	34
4.3.1 Metodický pokyn o postupu v případech domácího násilí	34
4.3.2 Oprávnění požadovat vysvětlení.....	35
4.3.3 Zajištění.....	35
4.3.4 Oprávnění odebrat zbraň	36
4.3.5 Oprávnění otevřít byt nebo jiný uzavřený prostor	36
4.3.6 Oprávnění policisty vydat rozhodnutí o vykázání	36
4.4 Shrnutí.....	38

5. OBČANSKÝ ZÁKONÍK	39
5.1 Společné jmění manželů	39
5.1.1 Podstata institutu „společné jmění manželů“	39
5.1.2 Změna zákonného rozsahu společného jmění manželů.....	41
5.1.3 Užívání a správa společného majetku.....	42
5.1.4 Zánik společného jmění manželů	43
5.1.5 Vypořádání společného jmění manželů.....	43
5.2 Společný nájem bytu manžely	45
5.2.1 Vznik společného nájmu bytu	45
5.2.2 Práva a povinnosti vyplývající ze společného nájmu bytu manžely.....	46
5.2.3 Zánik společného nájmu bytu manžely	47
5.2.4 Služební byty.....	49
5.2.5 Možné formy vlastnictví společného bydlení manželů.....	50
5.3 Shrnutí.....	50
6. ZÁKON O RODINĚ	52
6.1 Vztahy mezi manžely	52
6.1.1 Osobní práva a povinnosti manželů.....	53
6.1.2 Vyživovací povinnost mezi manžely	54
6.2 Rozvod manželství.....	55
6.2.1 Sporný rozvod	55
6.2.2 Nesporný rozvod.....	57
6.2.3 Výživné rozvedeného manžela	58
6.3 Vztahy mezi rodiči a dětmi	59
6.3.1 Rodičovská odpovědnost.....	59
6.4. Shrnutí.....	61
7. ZÁKON O SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANĚ DĚTÍ.....	63
7.1 Orgány sociálně-právní ochrany dětí.....	63
7.2 Komu je sociálně-právní ochrana určena.....	64
7.3 Některé zásady sociálně-právní ochrany dětí.....	64
7.4 Opatření sociálně-právní ochrany	65
7.4.1 Preventivní a poradenská činnost.....	65
7.4.2 Výchovní opatření a opatření na ochranu dětí	66
7.5 Shrnutí.....	67
8. OBČANSKÝ SOUDNÍ ŘÁD	68
8.1 Institut předběžného opatření	68
8.2 Předběžné opatření na vykázaní násilné osoby.....	69
8.3 Shrnutí.....	70
9. NESEZDANÉ SOUŽITÍ A DOMÁCÍ NÁSILÍ.....	71
9.1 Osobní práva a povinnosti partnerů	71
9.2 Majetkoprávní vztahy partnerů	71
9.3 Nesezdané soužití a nezletilé děti.....	72
9.4 Bydlení	73
9.5 Shrnutí.....	73

II. PRAKTICKÁ POMOC OBĚTEM DOMÁCÍHO NÁSILÍ	74
10. VEŘEJNOPRÁVNÍ ŘEŠENÍ PROBLEMATIKY DOMÁCÍHO NÁSILÍ	75
10.1. Trestní právo	75
10.2 Trestní řízení	76
10.3 Přestupkové řízení	78
11. Soukromoprávní řešení pomoci obětem domácího násilí.....	80
11.1 Rodinné právo	80
11.1.1 Rozvod	80
11.1.2 Rozhodování o nezletilých dětech	81
11. 1. 3 Sociálně právní ochrana dětí.....	84
11. 2 Občanský zákoník	85
12. NOVÝ INSTITUT VYKÁZÁNÍ	89
13 . SOCIÁLNÍ SLUŽBY OBĚTEM DOMÁCÍHO NÁSILÍ	91
13. 1 Definice sociálních služeb pro oběti domácího násilí dle zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách.....	91
13.2 Kvalita a dostupnost sociálních služeb	92
13.2.1 Kvalita a dostupnost služeb obětem domácího násilí v Jihomoravském kraji	97
13.3 Intervenční centrum.....	101
13.3.1 Intervenční centrum v Jihomoravském kraji.....	104
14. INTERDISCIPLINÁRNÍ PŘÍSTUP K ŘEŠENÍ DOMÁCÍHO NÁSILÍ V ČR.....	105
14.1 Právní a systémové zakotvení interdisciplinární spolupráce.....	105
14.2 Teoretický přístup k interdisciplinární spolupráci.....	106
14.2.1 Aktéři interdisciplinární spolupráce	107
14.3 Interdisciplinární spolupráce na řešení domácího násilí v Jihomoravském kraji.	109
15. SPECIFICKÉ SKUPINY OHROŽENÉ DOMÁCÍM NÁSILÍM	114
15. 1 Domácí násilí na seniorech	115
15.2 Domácí násilí a zdravotně postižení	117
15.3 Domácí násilí v komunitách migrantů.....	119
15.4 Domácí násilí uvnitř romské komunity	120
III. VÝSLEDKY MONITORINGU DOMÁCÍHO NÁSILÍ V JIHMORAVSKÉM KRAJI.....	121
16. VÝSLEDKY MONITORINGU.....	122
16.1 Pohlaví obětí.....	122
16. 2 Věk a etnikum	123
16.3 Bydliště obětí.....	124
16. 4 Vztah oběti a agresora	125
16.5 Děti v násilných vztazích	126
16.6 Formy násilí.....	130
16.7 Délka násilného vztahu	133
16.8 Ekonomická a sociální situace oběti	134
16.9 Záchranná sociální síť	135
16.10 Instituce zapojené do řešení případů domácího násilí	137

16.11 Impulz k vyhledání odborné pomoci	139
16. 12 Zapojení policie do řešení domácího násilí	140
16.13 Trestní oznámení v případech domácího násilí.....	141
16.14 Bytová otázka v případech domácího násilí	142
16. 15 Pokrytí služeb obětem domácího násilí očima pomáhajících profesí.....	142
ZÁVĚR	144

ÚVOD

Skutečnost, že domácí násilí bylo nastoleno jako celospolečenské téma, je prvním krokem k tomu, aby se těžiště aktivit souvisejících s bojem proti domácímu násilí přesunulo od „hašení požárů“ způsobených mnohaletou ignorací domácího násilí jako veřejného tématu k prevenci domácího násilí a vnímání problému v celé jeho šíři.

Odborná veřejnost v České republice dospěla do fáze, kdy je třeba v rámci problematiky domácího násilí otevírat nová témata se specifickými rysy a orientovat se na dílčí problémy, které realita připravuje.

Domácí násilí již nelze vnímat jako jeden společenský jev, který se týká především žen. Na faktu, že nejohroženější skupinou domácím násilím jsou ženy se pochopitelně nic nemění, ale kromě toho, že ženy nepředstavují jednu homogenní skupinu se stejnými možnostmi a příležitostmi existují i další skupiny, které jsou domácím násilím ohroženy z důvodu svých handicapů či třeba stáří. Všechny tyto skupiny je třeba zohledňovat a to vždy s přihlédnutím k jejich specifickým potřebám a problémům. Zahraniční a částečně tuzemská zkušenost nám ukazuje, že domácí násilí vypadá jinak v migrantských a menšinových komunitách, jinak se s ním vypořádávají v rurálních a městských oblastech a jinak se rozpoznává u starých a nemocných na cizí péči závislých osob než u soběstačných jedinců.

Informace o možnostech řešení domácího násilí se nemohou napříště zastavit u pomyslné hranice střední třídy, domácí násilí nelze zužovat na problém české majority nebo z něj udělat ryze ženský problém. Je třeba se zamýšlet nad možnostmi průniku informací k těm, kteří nemají dostatek možností a dovedností k tomu, aby si je sami hledaly.

Naším úkolem je pokusit se zhodnotit, zda-li systém pomoci obětem domácího násilí funguje tak, aby byl schopen zachytit všechna specifika domácího násilí a mohl pomoci i všem skupinám, které jsou jím dotčeny. Nedostatky, které jsou zřejmé v přetrvávajících informačních bariérách u určitých ohrožených skupin, určité teritoriální nedostupnosti služeb, v nedostatečných nástrojích pro detekci

domácího násilí u konkrétních skupin jím dotčených a v nedostatečné záchytné síti sociálních služeb.

Níže předkládaná analýza upozorňuje na bílá místa, která systém pomoci obětem domácích násilí má a navrhuje určitá řešení a možnosti nápravy. První teoretická část nahlíží problém domácích násilí zejména v právní a společenské rovině. Druhá a třetí část jsou více praktické, respektive jsou zaměřeny na zkušenosti z právní praxe a výsledky monitoringu bílých míst v péči o oběti domácích násilí v regionu Jihomoravského kraje, kde bylo dotazníkovou formou prováděno šetření v období celého roku 2006.

Celá analýza je výstupem dvouletého projektu **Persefona – sociální integrace obětí domácích násilí**, který byl realizován z **veřejné podpory programu SROP (Společného regionálního operačního programu)**. Projekt realizovala **Liga lidských práv mezi roky 2005-2007 za pomoci svých partnerů, kterými byly Azylové domy v Břeclavi, Hodoníně a Znojmě, Amnesty International, Drom, romské středisko, Magdalenium, Sociálně ekologické hnutí NESEHNUTÍ, Občanská poradna Brno, SOZE, Spondea**. V průběhu roku 2006 došlo k monitoringu výskytu domácích násilí v regionu Jihomoravského kraje monitory partnerských organizací a Ligou lidských práv. Konference, kde budou výsledky analýzy prezentovány je posledním výstupem projektu.

I. PRÁVNÍ RÁMEC PROBLEMATIKY DOMÁCÍHO NÁSILÍ

Domácí násilí je jev, proti němuž nelze úspěšně bojovat pouze za pomoci právních nástrojů. Aby mohlo dojít, když ne k eliminaci domácího násilí, tak alespoň k redukci jeho výskytu, je třeba zaujmout přístup komplexního řešení založený také na mimoprávních mechanismech společenské regulace. Je proto nezbytné, aby byly ze společnosti vymýceny především liché představy a mýty o domácím násilí i o jeho aktérech.

Právní řád každé společnosti by měl odrážet hodnotový systém lidí, kteří žijí v jejím rámci. Prostřednictvím moci zákonodárné pak stát deklaruje, jaké hodnoty bude svými akty chránit a s jakou intenzitou a jaké jevy či jaká jednání nebude tolerovat. Mezi hodnoty, které jsou již tradičně chápány ve všech civilizovaných zemích jako hodnoty nejdůležitější a nejzásadnější jsou lidský život, zdraví, důstojnost a svoboda. Vzhledem k jejich elementární povaze patří tyto hodnoty mezi základní práva a svobody, které se stát zavazuje prostřednictvím Listiny základních práv a svobod střežit nejbedlivěji.

Násilí v rámci rodiny či mezi osobami blízkými bylo po dlouho dobu považováno za věc soukromou, do které stát nemůže a nehodlá intervenovat¹. Jak vyplývá z výše uvedeného, měl by stát zaujmout k porušování základních lidských práv rezolutní postoj. Liknavý přístup se však postupem času mění, o čemž svědčí například zakotvení skutkové podstaty trestného činu „*Týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě*“ do trestního zákona nebo čerstvě přijatý zákon „o vykázaní“. Právě posledně jmenovaným právním předpisem dal zákonodárce explicitně najevo, jakým právům a svobodám poskytne svoji nejsilnější ochranu. Za

¹ V roce 2006 byl pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR agenturou STEM vypracován výzkum mapující mimo jiné postoj společnosti k problematice domácího násilí. Jednou ze skutečností, které vyšly v jeho rámci najevo je, že 84% lidí (zatímco v roce 2001 to bylo 61%) považuje domácí násilí za naléhavý problém, který je třeba řešit.

zmínku zcela jistě stojí i nedávná novelizace zákona o sociálně-právní ochraně dětí, jež reflektuje skutečnost, že děti jsou z 84%² svědky domácího násilí.

Současný právní stav má přirozeně své nedostatky a pro další legislativní aktivitu na pomoc obětem domácího násilí stále ještě existuje značný prostor. Lze hovořit zejména o oblasti soukromého práva, kde je násilí mezi osobami blízkými zatím zohledňováno pouze v rámci rozhodovací praxe soudů, nyní také prostřednictvím nového předběžného opatření v občanském soudním řádu. Diskuse vzbuzují i některá ustanovení trestního řádu nebo přestupkového zákona.

Východiska právního řádu

Jak bylo naznačeno výše, stát svými akty moci zákonodárné deklaruje, jaká práva a jaké svobody bude svými mechanismy chránit. Nejvyššího standardu ochrany požívají ta základní lidská práva a svobody, která jsou obsažena v Listině základních práv a svobod. Legislativní rámec doplňují ještě mezinárodní smlouvy, které mají dle čl. 10 Ústavy, aplikační přednost před vnitrostátními předpisy, je k nim tedy vždy třeba přihlížet a respektovat je. Značný význam mají zejména ty mezinárodní smlouvy, které zajišťují udržování a zvyšování standardu dodržování základních lidských práv a svobod. Jejich existenci jako závazku pro náš stát je možno pozorovat například v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva, který bdí nad tím, aby úmluvy Rady Evropy nebyly jen prázdnou deklarací a aby naopak byly živým a respektovaným dokumentem.

Předpisy nižší právní síly musejí být vždy v souladu s Ústavou, Listinou základních práv a svobod a pokud nejsou v souladu s mezinárodní smlouvou, jíž je Česká Republika vázána, použije se této smlouvy.

² Výzkum pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR vypracovaný agenturou STEM, červenec 2006.

1. TRESTNÍ ZÁKON

To, které jednání je, při naplnění určitých kritérií, považováno za trestný čin stanoví pouze zákon. V podmínkách České republiky je to zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon. Aby se určité jednání dalo za trestný čin považovat, musí kromě formálních předpokladů vykazovat i určitý stupeň společenské nebezpečnosti.

Trestní zákon je realizací jednoho ze základních závazků státu, a to chránit určité společenské hodnoty a zájmy. K tomuto se stát zavazuje zejména prostřednictvím Listiny základních práv a svobod, o níž již byla řeč výše. Jedním z elementárních zájmů a vysoko ceněnou společenskou hodnotou je lidské zdraví. Dalšími hodnotami, které jsou násilným jednáním ohrožovány jsou lidská důstojnost a svoboda. Lidská fantazie je však velmi bohatá na způsoby, jak druhému ublížit, proto neexistuje žádný uzavřený výčet jednání, která by byla pro domácí násilí typická. Nelze opomíjet, že existuje celá řada forem a druhů domácího násilí, a u některých z nich nemusí k fyzickým atakům vůbec docházet. Nutno připomenout, že domácí násilí není pouze doménou manželů a partnerů, ať už mužů či žen, ale týká se také vztahů mezi generacemi.

1.2 Trestné činy proti rodině a mládeži

1.2.1 Zanedbání povinné výživy - § 213

Trestný čin zanedbání povinné výživy spáchá ten, kdo, byť i z nedbalosti neplní svoji zákonnou vyživovací povinnost nebo úmyslně se jejímu plnění vyhýbá. Musí se zde jednat o *zákonnou* vyživovací povinnost, tedy plynoucí přímo ze zákona o rodině. V případech domácího násilí je velmi častý souběh několika jeho forem. Jedním z nejzávažnějších prostředků, jak omezovat a týrat druhého je ekonomická kontrola. Oběti bývají často nuceny odevzdávat násilné osobě všechny své příjmy,

dokládat účty ke všem svým nákupům atd. Často se taktéž stává, že násilná osoba nijak nepřispívá na chod domácnosti a vystavuje tak členy své rodiny hmotné nouzi.

Ze zákona existuje vyživovací povinnost (mimo jiné) rodičů vůči dětem a mezi manžely. Vyživovací povinností nespočívá pouze v povinnosti k peněžitému plnění, ale rovněž v povinnosti vyživovat a zaopatřovat oprávněnou osobu v naturální formě.³ Pro naplnění skutkové podstaty § 213 se musí jednat o soustavné zaviněné neplnění vyživovací povinnosti nebo vyhýbání se jejímu plnění, přičemž takové jednání musí trvat po delší dobu. Ze soudní praxe se dovozuje, že by tato doba měla být minimálně šest měsíců.

1.2.2 Týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě - § 215a

Pokud kvalifikujeme násilné jednání, které se odehrává za zdmi domova mezi aktéry, kteří jsou si navzájem blízcí, nabízí se především § 215a. Skutková podstata § 215a „Týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě“ nicméně není v rámci fungování české justice ještě příliš etablována, mimo jiné proto, že byla zařazena do trestního zákona až v roce 2004. Trestného činu, jehož formální znaky jsou vymezeny § 215a se dopustí ten „Kdo týrá osobu blízkou nebo jinou osobu žijící s ním ve společně obývaném bytě nebo domě..“ Týráním se rozumí „...zlé nakládání s osobou blízkou nebo jinou osobou žijící s pachatelem ve společně obývaném bytě nebo domě, vyznačující se vyšším stupněm hrubosti a bezcitnosti a určitou trvalostí, které tato osoba pociťuje jako těžké příkoří.“⁴ Přitom není třeba, aby v důsledku tohoto jednání vznikly následky na zdraví.⁵ Použití fyzického násilí však může mít vliv na posouzení nebezpečnosti činu pro společnost dle § 3 odst. 4 trestního zákona⁶. Důvodem, proč bylo do trestního zákona zařazeno nové ustanovení § 215a je mimo jiné fakt, že

³ Srov. R 26/1982

⁴ Šámal, P. In Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon komentář – díl II. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004. s. 1273

⁵ srov. R 20/1984-I.

⁶ srov. R 20/2006

domácí násilí je jevem vyznačující se určitými zvláštnostmi⁷, kdy mezi jeho pachatelem a obětí vznikají specifické vztahy. Oběť domácího násilí často mívá k pachateli vybudovanou hlubokou citovou vazbu, kterou nedokáže zpřetrhat ani v podmínkách přetrvávající agrese a ponižování.

Je třeba zdůraznit, že v případech domácího násilí se nezdá jednat o systematickou činnost násilné osoby. Tato systematickosti se projevuje v soustavném psychickém nátlaku na oběť, neustálým ponižováním a vyhrožováním a různě frekventovanými fyzickými tresty. Z tohoto důvodu bylo před uzákoněním skutkové podstaty § 215a možné postihovat jednání pachatele domácího násilí pouze izolovaně bez zohlednění širšího kontextu. Jednalo se o naplnění skutkové podstaty ublížení na zdraví, znásilnění, násilí proti skupině obyvatel a jednotlivci, vydírání, útisku atd. Nyní jsou všechna tato jednání, které spojuje jednotný úmysl, podřaditelná pod § 215a.

Dle dikce zákona se nemusí jednat pouze o násilí fyzického charakteru, ale může jít i o psychické útrapy. K tomuto je třeba poznamenat, že psychické týrání je velmi nesnadné prokázat. Často se totiž taková forma týrání projeví pouze v patologickém dopadu na psychiku oběti. V takovém případě by pak mohlo být možnou cestou vyjádření soudního znalce z oboru psychologie vyškoleného v problematice domácího násilí.

Co se týče trvalosti pachatelova jednání, tuto je třeba posuzovat v závislosti na intenzitě hrubého nakládání.⁸ Takový předpoklad lze hodnotit jako zcela legitimní. Domácí násilí je sice většinou záležitostí dlouhodobou, nicméně pokud dosáhne pachatelova agresivita, byť v krátkém časovém horizontu, určité intenzity, je zcela namístě kvalifikovat takové jednání jako domácí násilí.

Předmětem útoku se nemusí stát pouze osoba blízká, ale kterákoli osoba, která žije s pachatelem ve společně obývaném bytě nebo domě. Právní důvod

⁷ Důvodová zpráva k zákonu č. 91/2004 Sb., kterým se mění trestní zákon. PSP, tisk 298/0

⁸ Šámal, P. In Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon komentář – díl II. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004. s. 1273

bydlení v tomto bytě nebo domě není důležitý. Lze si představit i situaci, kdy se jedná např. o manželku syna, kterou týrá její tchán, jelikož spolu bydlí ve společném domě atp. Zde je třeba poukázat na to, že podmínkou aplikovatelnosti § 215a je fakt spolužití v jednom bytě či domě. Ke splnění tohoto předpokladu se však nevyžaduje vedení společné domácnosti, postačí pouze faktický stav společného bydlení. Dále připomeňme, že objektem útoku nemůže být osoba svěřená pachateli do péče či výchovy, neboť v takovém případě by pachatel naplnil skutkovou podstatu § 215 „*Týrání svěřené osoby*“.

Pod pojmem „*byt*“ je třeba rozumět veškeré prostory sloužící k bydlení lidí. Může se tedy jednat i o místnosti v tzv. svobodárnách, penzionech, podnikových ubytovnách atd. Z toho lze vyvodit závěr, že násilí páchané například na vysokoškolských kolejích je rovněž domácím násilím ve smyslu § 215a. Častá je však také situace, kdy se druh a družka či manžel a manželka rozejdou respektive rozvedou a jeden z nich pak na druhém páchá násilí ačkoliv již spolu byt či dům neobývají. Tento akt lze sice za domácí násilí rovněž považovat, nikoliv však z pohledu práva. Na tato jednání již § 215a nedosáhne a musejí být kvalifikována bez přihlídnutí k faktu, že se stále jedná o specifickou formu závislosti mezi pachatelem a obětí. Prostý fakt, že spolu již nežijí nebo dokonce došlo k rozvodu ještě neznamena, že mezi nimi již neexistuje žádné citové pouto, které oběť udržuje v situaci trvajících násilí. Nehledě k tomu, že často vystupují pachatelé domácího násilí rovněž v roli otce nezletilých dětí, tudíž není dost dobře možné se od kontaktů s ním jednou provždy oprostit.

Spáchá-li pachatel trestný čin „*Týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě*“ zvlášť surovým způsobem nebo na více osobách nebo v jeho páchání pokračuje po delší dobu, naplní kvalifikovanou skutkovou podstatu tohoto trestného činu a může být potrestán vyšší trestní sazbou (až na osm let).

Na závěr ještě nahlédněme do Závěrečných doporučení Výboru pro odstranění diskriminace žen, která byla vypracována pro Českou republiku v roce

2006⁹. Výbor vítá novelizaci trestního zákona ve smyslu včlenění § 215a, zároveň však doporučuje, aby byla těm, kdo pracují s oběťmi domácího násilí, včetně policejních důstojníků, soudců a státních zástupců, zdravotnického personálu a sociálních pracovníků, poskytována průběžná školení. Toto doporučení se zdá být více než žádoucí, neboť v rámci institucí zainteresovaných na řešení domácího násilí lze stále ještě zaznamenat přežívající mýty a stereotypy.

1.2.3 Týrání svěřené osoby - § 215

Předmětem útoku, kterým je naplněna skutková podstata tohoto trestného činu může být nejen dítě, ale i zletilá osoba, která pro stáří, nemoc, invaliditu, mentální retardaci apod. je odkázána na péči jiných osob.¹⁰ Zde připadá v úvahu např. týrání seniorů či tělesně nebo mentálně postižených. Pojmy péče a výchova lze vyložit nejen jako péče a výchova rodičů vůči nezletilým dětem, ale rovněž jako jakákoliv jiná péče a výchova, ať už je jejím důvodem trvalý či přechodný vztah a bez ohledu na to, čím byl tento vztah založen.¹¹ Může se jednat např. o péči učitele v internátní škole či na lyžařském kurzu, děti v péči příbuzných atp.

Co se rozumí pod pojmem týrání již bylo osvětleno v rámci výkladu o § 215a. Připomeňme, že se jedná o „ ... zlé nakládání se svěřenou osobou, vyznačující se vyšším stupněm hrubosti i bezcitnosti a určitou trvalostí, která tato osoba pociťuje jako těžké příkoří. K tomu je třeba uvést, že trvalost pachatelova jednání je nutno posuzovat v závislosti na intenzitě zlého nakládání. Nevyžaduje se, aby šlo o jednání soustavné.“¹² Soud v tomto stanovisku rovněž konstatuje, že k naplnění skutkové podstaty § 215 může dojít i opomenutím výživy, ke které byl pachatel povinen, jestliže svěřená osoba vzhledem ke svému věku se nebyla schopna sama o sebe starat, např. zanedbáním osobní

⁹ Výbor pro odstranění diskriminace žen při Organizaci spojených národů, který dohlíží nad implementací Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen

¹⁰ Šámal, P. In Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon komentář – díl II. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004. s. 1268

¹¹ tamtéž

¹² srov. R II/1984

hygieny dítěte, neposkytováním přiměřené stravy apod. Nemusejí vzniknout následky na zdraví, musí však jít o jednání, které týraná osoba pro jeho krutost, bezohlednost nebo bolestivost pociťuje jako těžké příkoří.¹³

1.2.4 Ohrožování mravní výchovy mládeže - § 217

Znak trestného činu ohrožování mravní výchovy mládeže podle § 217 trestního zákona *"vydání nebezpečí zpustnutí"* je splněn, osvojuje-li si osoba mladší osmnácti let v důsledku jednání pachatele škodlivé návyky, povahové rysy příp. sklony a zájmy, které zpravidla vedou (aniž musí vést v daném případě) k morálnímu úpadku jednotlivce a k neschopnosti usměrňovat způsob jeho života v souladu s obecnými pravidly morálky a zájmy společnosti.¹⁴ Skutková podstata bude naplněna tam, kde v důsledku pachatelova jednání vzniklo reálné nebezpečí, že osoba mladší osmnácti let bude „ ... opakovaně nebo soustavně páchat úmyslné trestné činy, přestupky nebo jinak narušovat občanské soužití nebo si osvojí jiné škodlivé návyky, zájmy nebo sklony, které vážně ohrožují její tělesné nebo duševní zdraví anebo její další vývoj.“¹⁵ Dle dostupných výzkumů v 80% rodin, kde dochází k násilí mezi partnery, žijí děti. Dále bylo zjištěno, že přímými svědky agrese jsou děti v 57% případů.¹⁶ Je nesporné, že násilí páchané před dětmi má velice negativní vliv na jejich psychický vývoj, nehledě k tomu, že si osvojují vzory, které jsou jim v rodině poskytovány. Tím se velmi zvyšuje riziko reprodukce násilného chování.

¹³ srov. R 20/1984 – I.

¹⁴ srov. R 46/1968

¹⁵ Šámal, P. In Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon komentář – díl II. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004. s. 1282.

¹⁶ Výzkum STEM pro občanské sdružení Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR a.s., červenec 2006.

1.3 Trestné činy proti životu a zdraví

1.3.1 Vražda - § 219

*„Kdo jiného úmyslně usmrtí, bude potrestán odnětím svobody na deset až patnáct let.“*¹⁷ Trestný čin vraždy figuruje ve výčtu trestných činů souvisejících s domácím násilím proto, že může být v některých případech tragickým završením spirály domácího násilí. Každodenní výhrůžky usmrcením mohou vést až ke skutečné realizaci tohoto úmyslu, pokud není oběti včas poskytnuta komplexní pomoc.

1.3.2 Úmyslné ublížení na zdraví - § 221

*„Za ublížení na zdraví můžeme pokládat takový stav (onemocnění, poranění), který porušením normálních tělesných nebo duševních funkcí znesnadňuje výkon určité činnosti nebo má jiný vliv na obvyklý způsob života poškozeného a který zpravidla vyžaduje lékařské ošetření, i když nezanechá trvalých následků.“*¹⁸ Zde je třeba poukázat na skutečnost, že se může jednat i o porušení duševních funkcí. Obsah pojmu „zdraví“ nelze zužovat pouze na zdraví fyzické. Pro oběti domácího násilí jsou často bolestivější zásahy do jejich duševní integrity.

Při posuzování toho, zda byla předmětným jednáním způsobena újma na zdraví, je třeba posuzovat více kritérií. Jsou to například intenzita narušení obvyklého způsobu života, povaha způsobené újmy, příznaky, které újmu na zdraví provázejí, bolestivost, potřeba lékařského ošetření atd. Dle výše citovaného stanoviska Nejvyššího soudu je sice pracovní neschopnost, která je ublížením na zdraví způsobena, kritériem důležitým, nicméně nikoliv jediným ani rozhodujícím. Dále je zdůrazněno, že každý případ je třeba posuzovat komplexně a individuálně. Minimální dobu, po kterou musí porucha zdraví trvat, aby ji již bylo možno

¹⁷ § 219 odst. 1 trestního zákona

¹⁸ srov. R II/1965

považovat za ublížení na zdraví ve smyslu § 221 odst. 1 trestního zákona, nelze podle Nejvyššího soudu jednoznačně stanovit. Musí však jít již o takovou poruchu zdraví, která znesnadňuje postiženému obvyklý způsob denního života nebo výkon obvyklé činnosti nikoliv jen po krátkou, zcela přechodnou dobu.

Soudní praxe však přesto vychází z toho, že znesnadnění obvyklého způsobu života, popř. pracovní neschopnost musí trvat nejméně sedm dní. Je však třeba mít na paměti, že délka pracovní neschopnosti nemusí vždy reflektovat závažnost, intenzitu a závažnost způsobené poruchy zdraví.¹⁹

§ 221 odst. 2 písm. c) trestního zákona stanoví, že kdo jinému úmyslně ublíží na zdraví a způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví, bude potrestán vyšší trestní sazbou (až pět let). Zde se jedná o nedbalostní následek, útok nesměřuje ke způsobení těžké újmy na zdraví. Těžkou újmou na zdraví rozumí trestní zákon vážnou poruchu zdraví nebo vážné onemocnění za podmínek stanovených v § 89 odst. 7 písm. a) až ch). V písm. h) jsou zmíněny „mučivé útrapy“, které mohou být způsobeny i zásahem do psychiky oběti. Soudní praxí je judikováno, že „delší dobu trvající poruchou zdraví“ se rozumí pracovní neschopnost v délce minimálně šesti týdnů. Tak, jak bylo již poukázáno v souvislosti s ublížením na zdraví, i zde je třeba zvážit všechny okolnosti v jejich vzájemné souvislosti, tedy nejen kritérium délky pracovní neschopnosti.²⁰

Do novelizace trestního zákona v roce 2004 na případy domácího násilí, kde bylo užito fyzické násilí, dopadala nejčastěji skutková podstata trestného činu ublížení na zdraví, přičemž pojem zdraví byl chápán výlučně ve smyslu zdraví fyzického. Jak bylo uvedeno výše, judikatura dovozuje, že byl spáchán tento trestný čin za předpokladu, že násilným jednáním byla způsobena minimálně sedmi denní pracovní neschopnost. Zvážíme-li, o jak intenzivní zásah se musí jednat, aby byl naplněn tento předpoklad, dospějeme k závěru, že trestný čin § 221 postihoval

¹⁹ Šámal, P. In Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon komentář – díl II. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004. s. 1315

²⁰ srov. R II/1965

pouze nejtvrďší formy domácího násilí, kde byl zásah do tělesné integrity oběti zcela evidentní. Z tohoto pohledu je třeba vidět včlenění § 215a do trestního zákona jako pozitivní legislativní počin, neboť by měl postihovat i méně intenzivní násilné jednání a hlavně zohlednit všechna specifika domácího násilí.

1.3.3 Úmyslná těžká újma na zdraví - § 222

K pojmu těžká újma na zdraví lze odkázat na výklad podaný výše a na ustanovená § 89 odst. 7 trestního zákona. Bylo by však dobré připomenout, že zde je pro naplnění skutkové podstaty nezbytné, aby úmysl pachatele směřoval ke způsobení těžké újmy na zdraví.

1.4 Trestné činy hrubě narušující občanské soužití

1.4.1 Vzbuzení důvodné obavy – § 197a

Výhružky fyzickou likvidací či újmou na zdraví jsou častým projevem násilného chování. Bývají většinou součástí psychického tlaku, vytvářeného na oběť domácího násilí. Může se stát, že výhružky přejdou do stadia praktické realizace, tudíž není žádoucí jejich význam zlehčovat. Při dosažení určité intenzity (vyhrožování usmrcením, těžkou újmou na zdraví nebo jinou těžkou újmou) je pak na místě uvažovat o kvalifikaci takového jednání jako trestného činu § 197a. Pro naplnění této skutkové podstaty je třeba, aby vyhrožování bylo způsobilé v jiném vzbudit důvodnou obavu. Zda je tato podmínka dána je třeba posuzovat s přihlédnutím ke všem okolnostem případu čili např. k povaze výhružky, fyzickým možnostem pachatele a poškozeného, chování, které vyhrožování doprovázelo atp.

Také je třeba hodnotit stupeň nebezpečnosti vyhrožování.²¹ V praxi je však obtížné pachatelovo jednání prokázat, neboť k němu dochází nejčastěji bez účasti třetích osob a za zdmi domova.

1.5 Trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti

1.5.1 Omezování osobní svobody - § 231

Smyslem tohoto ustanovení trestního zákona je ochrana osobní svobody člověka ve smyslu jeho volného pohybu. Bránění v užívání osobní svobody je zásah do osobní svobody, kterým se znemožňuje nebo omezuje volný pohyb člověka a zároveň se mu zabraňuje o svém pohybu svobodně rozhodovat.²² Zájem na důsledné ochraně této hodnoty je vyjádřen rovněž v Listině základních práv a svobod, a to v jejím článku 8.

O naplnění skutkové podstaty § 231 půjde v případě uzavření v místnosti či budově, znemožnění pohybu svázáním atd. U některých závažnějších forem domácího násilí se lze s takovým jednáním setkat, pachatel si tímto způsobem zajišťuje přímou a absolutní kontrolu nad obětí. Nelze opomenout ani fakt, že je tímto způsobem vyvinut velmi silný tlak na psychiku oběti a zesílení již tak nastoleného pocitu bezmocnosti a vlády nad svým osudem.

Pokud by se jednalo o dlouhodobou situaci omezování osobní svobody, bylo by namíste uvažovat o naplnění skutkové podstaty „zbavení osobní svobody“ obsažené v § 232 trestního zákona.

²¹ Šámal, P. In Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon komentář – díl II. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004. s. 1187

²² Šámal, P. In Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon komentář – díl II. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004. s. 1358.

1.5.2 Vydírání - § 235

Fyzické násilí je velmi častou formou domácího násilí, nezřídka se vyskytující současně s násilím psychickým.²³ Tato kombinace se může projevit rovněž v nucení oběti, aby něco konala, strpěla či opomněla za užití násilí, pohrůžky násilí či jiné těžké újmy. V takovém případě lze kvalifikovat tento skutek dle § 235 jako vydírání. Vzhledem k tomu, že se nemusí jednat o pohrůžku *bezprostředního* násilí, může tato směřovat k násilí uplatněnému v delším časovém horizontu. Pohrůžka násilí přitom nemusí směřovat přímo proti napadenému, může se týkat například osob blízkých či majetku.²⁴

Za pohrůžku *jiné těžké újmy* nutno považovat takové jednání pachatele, které může vést k újmě např. na cti, dobré pověsti, v rodinném životě za situace, kdy se újma jako těžká újma jeví objektivně a kdy napadený ji také jako těžkou újmu pociťuje. Musí přitom jít o jednání neoprávněné.²⁵

1.5.3 Útisk - § 237

Tohoto trestného činu se dopustí ten, kdo jinou osobu nutí, zneužívaje její tísně nebo závislosti, aby něco konala nebo strpěla. K naplnění této skutkové podstaty se vyžaduje méně intenzivní zásah do svobody rozhodování než je tomu u vydírání.²⁶

²³ Dle výzkumu agentury STEM pro občanské sdružení Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR a.s., červenec 2006 popisuje 48% respondentů přítomnost kombinace fyzického a psychického násilí, 16% pak přítomnost pouze fyzického násilí a 14% přítomnost kombinace fyzického, psychického a sexuálního násilí v partnerském vztahu

²⁴ Šámal, P. In Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon komentář – díl II. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004. s. 1389.

²⁵ srov. R 27/1982

²⁶ srov. 324/2002

Tíseň je stav přechodný, vyvolaný nepříznivými okolnostmi, které vedou k omezení volnosti v rozhodování. Může se jednat o nepříznivé poměry osobní, majetkové, rodinné, pro něž se utiskovaná osoba ocitá v těžkostech a nesnázích.²⁷

Závislostí se rozumí stav, kdy se určitá osoba nemůže svobodně rozhodovat vzhledem k tomu, že je odkázána na pachatele. Postačí faktický poměr závislosti, nemusí se jednat o závislost vyplývající z právního poměru.²⁸ Postavení manželky vůči manželovi dle judikatury²⁹ nelze považovat za stav závislosti.

1.5.4 Porušování domovní svobody - § 238

Tato skutková podstata dopadá na případy, kdy osoba neoprávněně vnikne do domu nebo bytu jiného nebo tam neoprávněně setrvá, přičemž v odstavci 2 a 3 jsou zohledněny intenzivnější zásahy do domovní svobody. Situace, kdy k domácímu násilí dochází i po skončení manželského svazku či po rozchodu partnerů nejsou nikterak ojedinělé. Násilníci se pak snaží vniknout do nového obydlí oběti a pokračovat ve svém násilném jednání. Tam je pak na místě aplikace ustanovení § 238 odst. 1, při závažnějším útoku pak § 238 odst.2 nebo odst. 3. V literatuře³⁰ se však lze setkat s názorem, že někdy zůstává neobjasněno, zda jde o byt jiného, pokud se činu dopustí bývalý manžel či druh užívatelky bytu. K tomuto je třeba ještě poznamenat, že souhlas oprávněného uživatele domu (např. dcera, která v domě bydlí) vylučuje protiprávnost daného činu.³¹ Za rozhodující je zde považován fakt, zda nájemce opustil „trvale společnou domácnost“ ve smyslu § 708

²⁷ Šámal, P. In Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon komentář – díl II. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004. s. 1396.

²⁸ tamtéž

²⁹ R 23/1980

³⁰ Šámal, P. In Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon komentář – díl II. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004. s. 1398

³¹ srov. 1417/2005

ObčZ. Trvalý pobyt pachatele má pouze evidenční charakter, tato skutečnost tedy není pro posouzení naplnění § 238 rozhodná.³²

„Tímto ustanovením je chráněn jakýkoliv oprávněný uživatel, zejména nájemce domu nebo bytu, nejen vlastník, a to proti komukoliv.³³ Uživatel domu nebo bytu je tedy chráněn i proti vlastníkovi.“³⁴

1.5.5 Znásilnění - § 241

Znásilnění je v rámci trestního zákona definováno jako násilím nebo pohrůžkou násilí vynucená soulož nebo jiný obdobný pohlavní styk. § 241 trestního zákona by měl chránit svobodné rozhodování člověka o svém pohlavním životě.³⁵ Dle rozhodovací praxe soudů se může jednat i o osobu, se kterou měl pachatel dříve pohlavní styky popřípadě o osobu, se kterou pachatel žije v manželství či v partnerském poměru.³⁶ S tímto pojetím se lze beze zbytku ztotožnit, jelikož sexuální násilí je jednou z forem násilí domácího. Není neobvyklé, že násilník svoji oběť nutí k jisté „sexuální poslušnosti“ pod pohrůžkou užití fyzického násilí nebo přímo prostřednictvím jeho užití.³⁷ Donucení k souloži či jiným obdobným sexuálním praktikám je jedním ze způsobů, jak udržovat existenci nerovného postavení pachatele domácího násilí a jeho oběti.

Pojmu „*donucení k souloži nebo k jinému obdobnému pohlavnímu styku*“ lze dle komentáře k trestnímu zákonu³⁸ rozumět jako „ ... překonání vážně míněného odporu

³² srov. R 1/1980

³³ srov. 30/1965

³⁴ Šámal, P. In Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon komentář – díl II. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004. s. 1398.

³⁵ Šámal, P. In Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon komentář – díl II. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004. s. 1411.

³⁶ srov. R 97/1955

³⁷ Dle výzkumu agentury STEM pro občanské sdružení Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR a.s., červenec 2006 připustilo 14% respondentů existenci kombinace psychického, fyzického a sexuálního násilí v jejich partnerském vztahu. 1% respondentů uvádí pouze sexuální násilí ve svém partnerském vztahu.

³⁸ Šámal, P. In Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon komentář – díl II. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004. s. 1412.

*nebo jeho podlehnutí při seznání beznadějnosti kladení odporu ...*³⁹ Výbor pro odstranění diskriminace žen při Organizaci spojených národů, který dohlíží nad implementací Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen ve svých závěrečných doporučeních ze dne 25.8. 2006 upozorňuje právě na závažné nedostatky v definici znásilnění. Výbor žádá Českou republiku, aby „ ... přijala takovou definici znásilnění, která by zaručovala potrestání jakéhokoliv aktu sexuální povahy spáchaného na osobě, která s tímto aktem nesouhlasí, a to i v případě, že tato osoba neklade odpor.“ Z důvodů důsledné ochrany svobody rozhodování každého člověka o svém pohlavním životě nelze než s tímto požadavkem souhlasit a zasazovat se o jeho promptní naplnění.

1.6 Shrnutí

Pachatelé domácího násilí jsou mnohdy ve formách svého týrání velmi rafinovaní, tudíž výše uvedený výčet možných trestných činů nelze považovat za zcela vyčerpávající, může však poskytovat základní přehled skutkových podstat, které násilná osoba může při svém jednání naplnit.

³⁹ tamtéž

2. TRESTNÍ ŘÁD

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) stanoví postup orgánů činných v trestním řízení tak, „ ... aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni.“⁴⁰ Představuje tedy procesní předpis trestního práva., který upravuje trestněprocesní vztahy, „ ... kterými rozumíme společenské vztahy vznikající v trestním řízení mezi subjekty trestněprocesních práv a povinností.“⁴¹ Pro problematiku domácího násilí je důležité především postavení oběti domácího násilí v rámci trestního řízení.

2.1 Trestní oznámení

Prvním krokem, kterým je započato trestní řízení, je obvykle trestní oznámení, učiněné obětí domácího násilí, často v podmínkách ohrožení života či zdraví. Dle § 59 trestního řádu se podání posuzuje podle obsahu, což znamená, že k tomu, aby bylo akceptováno není třeba dodržet žádné formální náležitosti. „Činí-li se ústně trestní oznámení, je nutno oznamovatele vyslechnout o okolnostech, za nichž byl čin spáchán, o osobních poměrech toho, na něhož se oznámení podává, o důkazech a o výši škody způsobené oznámeným činem; je-li oznamovatel zároveň poškozeným nebo jeho zmocněncem, musí být vyslechnut též o tom, zda žádá, aby soud rozhodl v trestním řízení o jeho nároku na náhradu škody. Výslech má být proveden tak, aby byl získán podklad pro další řízení.“⁴²

Může-li policejní orgán, na základě zjištěných poznatků, učinit závěr o podezření ze spáchání trestného činu, je dle zákona povinen učinit všechna potřebná šetření a opatření k odhalení skutečností nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, a směřující ke zjištění jeho pachatele.

⁴⁰ § 1 trestního řádu

⁴¹ Šámal, P., Král, V., Baxa, J., Púry, F.: Trestní řád. Komentář. I. Díl. 4. vydání. Praha: C.H. Beck 2002. s. 2.

⁴² § 59 odst. 5

Trestní oznámení je povinen přijímat jednak policejní orgán, jednak státní zástupce. Do jednoho měsíce od oznámení je povinen vyrozumět oznamovatele o učiněných opatřeních.

2.2 Poškozený

V § 43 trestního řádu je vymezen pojem „poškozeného“ coby strany v trestním řízení (§ 12 odst.6). Poškozeným je ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda (např. pohlavní zneužívání). Za poškozeného však ze zákona⁴³ není považován ten, kdo se sice cítí být trestným morálně či jinak poškozen, avšak vzniklá újma není v příčinné souvislosti s trestným činem. Od pojmu „poškozený“, jehož rozsah stanoví trestní řád je třeba odlišovat pojem „oběť trestné činnosti“ dle zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti v platném znění. Trestní řád rozlišuje jednak poškozené, kteří mohou žádat náhradu škody, jednak poškozené, kteří tímto oprávněním nedisponují.

Postavení poškozeného není na překážku tomu, aby poškozený byl slyšen jako svědek. V případech domácího násilí vyplývá tato situace z logiky věci, neboť jeho oběť bývá zároveň poškozenou a zároveň mnohdy jediným svědkem pachatelova jednání.

2.2.1 Souhlas poškozeného s trestním stíháním

V určitých případech⁴⁴ lze zahájit trestní stíhání a v již zahájeném řízení pokračovat pouze se souhlasem poškozeného. Je tomu tak u taxativně stanovených trestných činů a za předpokladu, že ten, proti komu je vedeno řízení je ve vztahu k poškozené/mu příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojitel, osvojenec,

⁴³ § 43 odst. 2 trestního řádu

⁴⁴ § 163 odst. 1 trestního řádu

manžel, partner, druh nebo družka anebo jiná osoba v poměru rodinném nebo obdobném, jejichž újmu by poškozený mohl pociťovat jako újmu vlastní. Co se týče trestného činu znásilnění dle § 241 odst. 1 a 2 je vyžadován souhlas poškozeného, kde je pachatelem tohoto trestného činu partner či manžel. Orgány činné v trestním řízení tedy nemohou z úřední povinnosti postupovat, dokud nebude dán souhlas poškozeného. Uvážíme-li však, že jedním z charakteristických znaků domácího násilí je, že jeho aktéry se stávají osoby navzájem si nejbližší a z výčtu trestných činů, obsažených v § 163 jich celá řada do násilného jednání zapadá, dospějeme k velmi nemilému zjištění. Souhlas poškozeného totiž velmi často není vůbec udělen nebo záhy vzat zpět. Příčiny takového jednání poškozeného lze spatřovat v neustálé atmosféře nátlaku a zastrašování, které pachatel, právě se záměrem dosažení takového cíle, vytváří.

Institut souhlasu poškozeného s trestním stíháním se však neuplatní mimo jiné v případech, kdy byla jedním z trestných činů vyjmenovaných v § 163 způsobena smrt, poškozeným byla osoba mladší 15 let nebo je z okolností zřejmé, že souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhružkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností. Toto opatření by mělo v kontextu domácího násilí dopadat na situace, kdy pachatel trestného činu na poškozeného vyvíjí nátlak, v jehož důsledku je pak stažen souhlas s trestním stíháním popř. s jeho zahájením. Formulací „z okolností zřejmé“ se míní skutková zjištění provedená orgány činnými v trestním řízení před zahájením trestního stíhání. Vzhledem k tomu, že nátlak na poškozeného se děje často velmi sofistikovaným a implicitním způsobem, bude těžké předpokládaným podmínkám pro aplikaci § 163a odst. 1 písm. d) dostat.

2.2.2 Postavení poškozeného v trestním řízení

Dle § 12 odst. 6 trestního řádu je poškozený v postavení procesní strany⁴⁵. Je stranou zcela samostatnou a nezávislou na ostatních stranách trestního řízení.⁴⁶ Trestní řád přiznává poškozenému celou řadu procesních práv. Dle § 46 trestního řádu jsou orgány činné v trestním řízení povinny poškozeného poučit o jeho právech a poskytnout mu plnou možnost jejich uplatnění. *„Procesní práva poškozeného směřují k dosažení jeho morální satisfakce spočívající v odsouzení pachatele nebo ke smírnému řešení sporu v rámci tzv. narovnání, anebo zejména k přisouzení nároku poškozeného na náhradu škody v adhezním řízení.“*⁴⁷ Jedná se o právo být informován o svých právech, a to prostřednictvím orgánů činných v trestním řízení (§ 46), právo nahlížet do spisů, činit návrhy na doplnění dokazování, účastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání o odvolání a před skončením jednání se vyjádřit (pronést závěrečnou řeč). Pro oběti domácího násilí se jeví jako velice užitečné ještě ustanovení § 44a, které dává poškozenému možnost žádat informace o tom, že obviněný byl propuštěn z vazby či z výkonu trestu. Podmínkou však je, aby orgán činný v trestním řízení shledal, že poškozenému či svědkovi hrozí nebezpečí v souvislosti s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě. Tato podmínka by však měla být u obětí domácího násilí dána. Významným právem poškozeného je rovněž možnost dát se zastoupit zmocněncem. Zmocněncem je osoba způsobilá k právním úkonům, nemůže jím být hlavní svědek, znalec či tlumočník. Zmocněnec má právo činit za poškozeného návrhy, podávat žádosti, opravné prostředky a účastnit se úkonů v trestním řízení. Vzhledem k tomu, že oběť domácího násilí bývá

⁴⁵ Na tomto faktu nic nemění ani skutečnost, že poškozený nemá proti obviněnému právo na náhradu škody.

⁴⁶ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 3. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 179.

⁴⁷ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 3. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 180.

často v jeho důsledku pod značným psychickým tlakem, je pro ni tato cesta mnohdy přijatelnější.

Poškozený je dále oprávněn navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit tuto škodu (§ 43 odst. 3). Může tedy uplatňovat své nároky na náhradu škody přímo v rámci trestního řízení tj. v tzv. „adhezním řízení“. Subjektem tohoto řízení není každý poškozený, nýbrž pouze ten, který má dle zákona nárok na náhradu škody, a to na náhradu majetkové škody, tedy takové, kterou lze vyjádřit v penězích.⁴⁸Tento návrh je třeba učinit nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování (tj. před výslechem obžalovaného). Nárok na náhradu škody však může být uplatněn již v přípravném řízení. Výsledkem rozhodování soudu o nároku poškozeného mohou být: přiznání nároku na náhradu škody, odkázání poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních či přiznání uplatněného nároku pouze z části.

Poškozeného, který uplatnil nárok na náhradu škody, tedy ten, který může být subjektem adhezního řízení, má oproti takovému poškozenému, který takový návrh neuplatnil, některá další procesní práva. Jedná se zejména o nárok na bezplatné zastoupení (resp.zastoupení za sníženou odměnu) konstruované § 51a trestního řádu a možnost podat stížnost proti dvěma konečným rozhodnutím v rámci přípravného řízení, a to proti usnesení o zastavení trestního stíhání (§ 172 odst. 3) a usnesení o postoupení věci jinému orgánu (§ 171 odst.2).⁴⁹ Co se týče bezplatného zastoupení resp. zastoupení za sníženou odměnu, je třeba, aby poškozený prokázal nemajetnost. Ustanovení se nevztahuje na případy, kdy „*...vzhledem k povaze uplatňované náhrady škody nebo její výši by zastoupení zmocněncem bylo zřejmě nadbytečné.*“⁵⁰

⁴⁸ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 3. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 179.

⁴⁹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 3. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 181.

⁵⁰ § 51a trestního řádu

2.2.3 Shrnutí

Je sice pravdou, že platný trestní řád dává poškozenému do rukou celou řadu procesních práv, lze se ale ztotožnit s tvrzením: „Skutečností však zůstává, že platná právní úprava poskytuje dostatek argumentu pro torzení, že procesní postavení poškozeného a obviněného je krajně nevyvážené.“⁵¹

3. ZÁKON O PŘESTUPCÍCH

Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, definuje ve svém § 2 pojem přestupku jako „zaviněné jednání, které porušuje nebo ohrožuje zájem společnosti a je za přestupek výslovně označeno v tomto nebo jiném zákoně, nejde-li o jiný správní delikt postižitelný podle zvláštních právních předpisů anebo o trestný čin“.

Na případy domácího násilí se vztahují přestupky proti občanskému soužití upravené v § 49 odst. 1 zejména písm. a) a c). Podle tohoto ustanovení se přestupku dopustí ten, kdo jinému ublíží na cti tím, že ho urazí nebo vydá v posměch (v tomto případě pachateli hrozí pokuta až 1000 Kč), nebo kdo úmyslně naruší občanské soužití vyhrožováním újmou na zdraví, drobným ublížením na zdraví, nepravdivým obviněním z přestupku, schválnostmi nebo jiným hrubým jednáním (za toto jednání lze uložit pokutu až 3000 Kč).

Zákon o přestupcích upravuje také řízení o přestupcích, tedy postup při jejich vyřizování. Podpůrně zde platí správní řád (postupuje se podle něj v případě, kdy zákon o přestupcích konkrétní postup nebo práva účastníků neupravuje). Výše zmíněné přestupky proti občanskému soužití spáchané v případech domácího násilí spadají mezi tzv. přestupky návrhové (§ 68 zákona o přestupcích), což znamená, že řízení o nich lze zahájit pouze na návrh poškozeného. Návrh lze podat do 3 měsíců od doby, kdy se návrhovač dozvěděl o jeho spáchání nebo o postoupení

⁵¹ Jelínek, J.: Poškozený v českém trestním řízení, Praha: Karolinum. 1998, str. 58.

správním orgánu orgány činnými v trestním řízení. Navrhovateli je uložena povinnost uhradit náklady řízení (§ 79 zákona o přestupcích) pokud např. nebylo spáchání přestupku pachateli prokázáno.

Pokud se domácí násilí přímo dotýká nezletilého dítěte, může být jednání pachatele posouzeno podle § 28 odst. 1 písm. e) přestupkového zákona (pokud se nejedná o trestný čin týrání svěřené osoby). Podle tohoto ustanovení se přestupku dopustí ten, kdo v úmyslu ponížit lidskou důstojnost nezletilého dítěte použije vůči němu nepřiměřeného opatření. Za toto jednání mu hrozí pokuta do výše 10 000 Kč. V tomto případě je přestupek vyšetřován z úřední povinnosti (i bez návrhu) a případnému navrhovateli tedy nehrozí, že bude muset uhradit náklady řízení.

Odpovědnost za přestupek zaniká a nelze jej tedy projednat, pokud od jeho spáchání uplynul jeden rok. Do této doby se nezapočítává doba, po kterou se pro daný skutek vedlo trestní řízení.

4. ZÁKON O POLICII ČESKÉ REPUBLIKY

Přivolání policie může být často jedinou možností oběti domácího násilí, jak zastavit aktuální útok a ochránit tak své zdraví a život. Následující výklad by proto měl shrnout základní pravomoci Policie ČR, které mohou být uplatněny při zákroku na místě, kde se odehrává či odehrálo násilné jednání. Zohledněn bude rovněž obsah Metodického pokynu ředitele úřadu kriminální služby a vyšetřování, ze dne 10.9.2004, kterým se upravuje postup Policie České republiky při oznámení, prověřování a vyšetřování případů domácího násilí.

Dále bude v krátkosti rozebrána nová pravomoc Policie ČR, která je poslední dobou středem nejen mediální pozornosti, tedy pravomoc vydat rozhodnutí o vykázání násilné osoby ze společně obývaného domu nebo bytu.

4.1 Úkoly Policie ČR

Dle § 2 zákona ČNR č. 283/1991 Sb., o Policii české republiky v aktuálním znění (dále jen „policejní zákon“), je úkolem policie například:

- 1) chránit bezpečnost osob a majetku,
- 2) odhalovat trestné činy a zjišťuje jejich pachatele,
- 3) konat vyšetřování o trestných činech,
- 4) odhalovat přestupky,
- 5) vést evidence a statistiky potřebné pro plnění svých úkolů.

Tyto úkoly plní příslušníci policie, tedy policisté, přičemž organizaci a řízení policie upravuje § 3 zákona. „*Stanovením úkolů policie zákon vymezuje a konkretizuje obsah činnosti policie, tedy její funkční stránku...*“⁵²

⁵² Mates, P., Čechmánek, B., Hromádka, M., Kramář, K., Rajman, J.: Policejní právo. Praha: Linde, 2002, s. 13.

Dále je týmiž autory⁵³ zcela na místě poukazováno na fakt, že by policie neměla zasahovat až ve chvíli, kdy nastane situace přímého ohrožení určité hodnoty či objektu. Činnost policie by tedy měla být vyvíjena soustavně a měla by směřovat k tomu, aby v lepším případě hrozbu nebezpečí odvrátila.

K odhalování trestných činů a přestupků konstruuje policejní zákon policistům určitá oprávnění, o kterých však bude řeč později. Další oprávnění policistů, při plnění této úlohy, stanoví trestní řád, jenž vymezuje policejní orgán jako jeden z orgánů činný v trestním řízení. Co se týče přestupků, orgány policie oznamují příslušným správním orgánům přestupky, o nichž se dozví⁵⁴. Pokud se jedná o některý z přestupků taxativně vyjmenovaných v § 58 přestupkového zákona, činí policejní orgán nezbytná šetření ke zjištění osoby pachatele a k zajištění důkazních prostředků nezbytných pro pozdější dokazování před správním orgánem, učiní o těchto skutečnostech úřední záznam a přiloží jej k oznámení.

4.2 Povinnosti policisty

V §§ 6 – 11 policejního zákona jsou obsaženy základní povinnosti policisty. Policista je povinen při své činnosti dbát cti, vážnosti a důstojnosti osob a jednat tak, aby osobám v souvislosti s touto činností nevznikla bezdůvodná újma. Je-li páchán trestný čin či přestupek nebo je-li důvodné podezření z jejich páchání, je policista povinen učinit všechna potřebná opatření. Těmito opatřeními se rozumí zejména služební zákrok nebo služební úkon. Policista je vždy povinen počínat si v intencích zákona.

Co se týče povinnosti jednat, pokud existuje důvodné podezření, že je páchán trestný čin či přestupek, tímto důvodným podezřením mohou být jednak určité objektivní okolnosti takové skutečnosti nasvědčující, ale může se jednat také třeba o

⁵³ Mates, P., Čechmánek, B., Hromádka, M., Kramář, K., Rajman, J.: Policejní právo. Praha: Linde, 2002, s. 14.

⁵⁴ § 58 zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „přestupkový zákon“)

tvrzení anonymního oznamovatele.⁵⁵ Pokud jsou tedy například evidentní stopy po fyzickém útoku násilné osoby, může se jednat o rozbité věci, zranění napadené osoby atp., je policista povinen, v mezích svých zákonných kompetencí, jednat. To znamená, že je oprávněn užít instrumentů, které mu zákon nabízí, a o kterých bude řeč v rámci výkladu o oprávněních policisty.

Policejní zákon⁵⁶ ukládá policistům i policejním orgánům povinnost poskytnout v rozsahu své působnosti pomoc tomu, kdo o ni požádá, tedy i obětem domácího násilí, které se často ocitají v situacích, kdy je policie jediná, kdo znamená pro násilníka určitou autoritu.

4.3 Oprávnění policisty

V hlavě třetí policejního zákona nalezneme právní úpravu oprávnění a povinností policisty. Oprávnění představují základní nástroje, které mohou být použity při vyšetřování trestné činnosti či odhalování přestupků, kde, jak již bylo řečeno, policejní orgán vystupuje jako orgán činný v trestním řízení.

Základními oprávněními policistů jsou vzhledem k námi analyzované problematice: požadovat vysvětlení od osob, vyzvat osobu, aby se dostavila k podání vysvětlení, zajistit osobu, odebrat zbraň, otevřít byt nebo jiný uzavřený prostor a rozhodnout o vykázání. Těchto oprávnění může však policista užít po naplnění zákonem stanovených podmínek.

4.3.1 Metodický pokyn o postupu v případech domácího násilí

Přehled oprávnění a povinností policistů obsahuje také již výše zmíněný Metodický pokyn ze dne 10.9. 2004, který k nim podává i širší komentář (dále jen

⁵⁵ Mates, P, Čechmánek, B., Hromádka, M., Kramář, K., Rajman, J.: Policejní právo. Praha: Linde, 2002, s. 31.

⁵⁶ § 43 policejního zákona

„Pokyn“). Poměrně značná pozornost je věnována pravomoci zasahujícího policisty zajistit agresivní osobu a oprávnění otevřít byt nebo nebytový prostor. Pokynem by měl být jasně dán postup policisty, který vyjíždí na místo, kde se odehrálo nebo zde existuje důvodná obava, že se odehraje, domácí násilí. V rámci tohoto Pokynu je rovněž podán výklad o tom, co je domácím násilím a jaká jsou specifika tohoto jednání, v článku 6 jsou vyjmenovány jednotlivé znaky a formy domácího násilí, je pojednáno o příčinách i o osobě pachatele a oběti domácího násilí. Existenci tohoto Pokynu lze považovat za pozitivní, neboť obsahuje jednoznačné informace pro policisty o tom, jak detekovat a zorientovat se v situaci domácího násilí a jaký postup by bylo vhodné zvolit.

4.3.2 Oprávnění požadovat vysvětlení

Podání vysvětlení ve své podstatě slouží k objasnění skutečností důležitých pro odhalení přestupku či trestného činu a osobě jejich pachatele. Podávání vysvětlení může probíhat jednak na místě, jednak je zde dána možnost, aby si policista pozval osobu k podání vysvětlení na služebnu. Podání vysvětlení oběti by mělo probíhat vždy odděleně od násilníka. Zákon rovněž stanoví, kdy je možné odepřít podání vysvětlení. Vysvětlení může odepřít jenom osoba, která by jím sobě, svému příbuznému, sourozenci, osobě v poměru rodinném nebo obdobném nebo dalším osobám, které vyjmenovává zákon, způsobila nebezpečí trestního stíhání či postihu za přestupek.

4.3.3 Zajištění

Policista je oprávněn zajistit osobu z taxativně vymezených důvodů. Jedná se o situace, když svým jednáním ohrožuje svůj život nebo život či zdraví jiných osob nebo majetek anebo byla-li přistižena při jednání vykazujícím znaky přestupku a existuje-li důvodná obava, že bude v jeho páčání pokračovat. Zajištění může trvat

maximálně po dobu 24 hodin od okamžiku omezení osobní svobody. Poté o dalším osudu zajištěné osoby rozhodne soudce.

4.3.4 Oprávnění odebrat zbraň

Policista může rovněž prověřit, zda osoba, která se chová agresivně, u sebe nemá zbraň, kterou by mohla ohrozit svůj život nebo zdraví anebo život a zdraví jiných osob. V případě, že osoba zbraní disponuje, je policista oprávněn zbraň odebrat.

4.3.5 Oprávnění otevřít byt nebo jiný uzavřený prostor

Oprávnění otevřít byt nebo jiný uzavřený prostor má své místo tam, kde existuje důvodná obava, že je ohrožen život nebo zdraví osoby anebo hrozí-li větší škoda na majetku.⁵⁷ To, zda policista užil tohoto oprávnění v souladu se zákonnými požadavky je vždy třeba hodnotit z pohledu konkrétní situace. Na tom nic nemění fakt, že se například později ukáže, že ohrožení neexistovalo, ale jednalo se o žert.⁵⁸ Lze se proto domnívat, že pokud je z uzavřeného prostoru slyšet volání o pomoc, jsou zde dány podmínky pro užití tohoto oprávnění.

4.3.6 Oprávnění policisty vydat rozhodnutí o vykázání

S účinností od 1.1. 2007 bylo do zákona o Policii ČR včleněno nové oprávnění, umožňující policistovi Policie ČR za určitých podmínek vykázat násilnou osobu

⁵⁷ § 21 zákona o Policii české republiky

⁵⁸ Mates, P., Čechmánek, B., Hromádka, M., Kramář, K., Rajman, J.: Policejní právo. Praha: Linde, 2002, s. 58.

z obydlí společně obývaného s ohroženou osobou.⁵⁹ Ke sjednocení postupu policistů při užití tohoto oprávnění byl vydán Závazný pokyn policejního prezidenta, ze dne 27. listopadu 2006, kterým se stanoví postup příslušníků Policie České republiky v případech domácího násilí

Policista, který je na místo přivolán by měl s pomocí speciálního dotazníku SARA DN⁶⁰ a šetření na místě (ověření totožnosti, podání vysvětlení ohrožené a násilné osoby atp.) zhodnotit situaci a posoudit, zda jsou dány podmínky pro vydání rozhodnutí o vykázání a popřípadě násilnou osobu vykázat.

Podmínky pro vydání rozhodnutí o vykázání jsou dány jestliže: na základě zjištěných skutečností, zejména s ohledem na předcházející útoky, lze důvodně předpokládat, že dojde k nebezpečnému útoku proti životu, zdraví, svobodě nebo zvláště závažnému útoku proti lidské důstojnosti.

Vykázat lze násilnou osobu z domu nebo bytu obývaného s ohroženou osobou jakož i z jeho bezprostředního okolí. Součástí vykázání je rovněž zákaz návratu do vymezených prostor. Vykázat lze i násilnou osobu, která není v daném okamžiku na místě zásahu přítomna.

Vykázaná osoba je oprávněna sbalit si věci sloužící k osobní potřebě, dokumenty a cennosti a je povinna neprodleně opustit místo, na které se rozhodnutí o vykázání vztahuje. Je povinna vydat policistovi klíče od společného obydlí. Ve lhůtě 24 hodin je oprávněna vrátit se pro další osobní věci a věci nezbytné pro výkon zaměstnání nebo povolání. Policista vykázanou osobu poučí o možnostech ubytování.

Rozhodnutí o vykázání se vydává na místě, bez projednání věci a musí být do 24 hodin od jeho vydání vyhotoveno písemně. Písemné vyhotovení se doručí vykázané i ohrožené osobě a dalším zainteresovaným institucím (intervenční centrum, orgán sociálně-právní ochrany dětí).

⁵⁹ Přijetí zákona č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti před domácím násilím, oceňuje v Závěrečných doporučeních ze dne 25.8. 2006 také Výbor pro odstranění diskriminace žen, který funguje v rámci struktur OSN.

⁶⁰ Dotazník obsahuje 5x5 otázek, které mají napomoci detekovat domácí násilí.

Policista je povinen poučit jak násilnou osobu, tak ohroženou osobu o jejich právech a ohrožené osobě předat kontakty na služby zabývající se pomocí obětem domácího násilí.

Vykázání trvá po dobu 10 dnů. Tuto lhůtu nelze zkrátit, a to ani se souhlasem ohrožené osoby. Pokud je v této lhůtě podán návrh na vydání předběžného opatření dle občanského soudního řádu (viz.8.3.), prodlužuje se lhůta do pravomocného rozhodnutí soudu o tomto návrhu.

Policista je povinen ve lhůtě do 3 dnů provést kontrolu dodržování rozhodnutí o vykázání. Pokud by došlo k nedodržení rozhodnutí, vystavuje se osoba, která tak takto jednala, postihu za spáchání přestupku, v případě závažného nebo opakovaného porušení pak ze spáchání trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí.

4.4 Shrnutí

Z výše uvedeného vyplývá celá škála nástrojů, jež mají policisté k dispozici k ochraně osoby bezprostředně ohrožené domácím násilím. Prostor pro činnost policie se v případech domácího násilí totiž většinou otevírá tam, kde skutečně již hrozí závažné nebezpečí a kde je třeba urychleně zjednat nápravu. Lze se domnívat, že značné rezervy spočívají zejména v práci jednotlivých policistů, kteří mají často velice nízké povědomí o tom, co domácí násilí je a jak se projevuje. Zároveň stále ještě v řadách policistů přežívá stereotypní nazírání na role uvnitř rodiny a na vztahy mezi mužem a ženou. Pozornost by se tedy neměla ubírat jen směrem k nové legislativě, ale také k řádnému proškolení těch, kteří nakonec určují její praktické naplňování.

5. OBČANSKÝ ZÁKONÍK

Právní úpravu vztahů mezi manžely lze nalézt zejména v zákoně o rodině (dále jen ZoR). Majetkoprávní vztahy mezi manžely⁶¹ jsou však z větší části předmětem právní úpravy občanského zákoníku (dále jen OZ), a to v podobě institutu tzv. „společného jmění manželů“. „Významným důsledkem uzavření manželství je i legislativní úprava uspokojování jejich trvalých bytových potřeb, které v oblasti nájemního bydlení občanský zákoník reguluje formou společného nájmu bytu (§ 703).“⁶² Stejně tak jako v jiných rodinněprávních vztazích, i v majetkovém společenství manželů se promítají zásada solidarity a zásada vzájemné pomoci mezi manžely. Na rozdíl od ostatních majetkových vztahů upravených občanským právem však nemají charakter zbožněpeněžních vztahů a neuplatní se zde výlučně zásada ekvivalence plnění⁶³.

5.1 Společné jmění manželů

V rámci českého právního řádu má majetkový režim manželů podobu zákonného manželského majetkového společenství čili tzv. „společného jmění manželů“. Jedná se o klíčový institut manželského majetkového práva, který upravuje občanský zákoník v §§ 143 – 151, a který nahradil dřívější institut tzv. „bezpodílového spoluvlastnictví manželů“.

5.1.1 Podstata institutu „společné jmění manželů“

Společné jmění manželů lze charakterizovat jako soubor majetku a závazků, který vzniká v důsledku uzavření manželství, a který se v průběhu manželství

⁶¹ Za majetkoprávní vztahy mezi manžely lze rovněž považovat vzájemnou vyživovací povinnost, kterou ovšem upravuje zákon o rodině v § 91

⁶² Dvořák, J.: Majetkové společenství manželů. Praha: ASPI Publishing, 2004, s. 23.

⁶³ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001.s. 95.

rozšiřuje či zužuje.⁶⁴ Vyjadřuje rovné postavení obou manželů, které deklaruje ZoR ve svém § 18. Důraz se klade na zdroje společného jmění manželů v době trvání manželství, tedy od uzavření manželství, přičemž právní důvody a tituly mohou být různé, pokud ovšem nejsou zákonem vyloučeny (dědictví, dar, atp.).⁶⁵ § 143 OZ stanoví zákonný rozsah společného jmění manželů, tedy majetek a závazky, jež tvoří jeho obsah, rovněž stanoví majetek a ty závazky, které do jeho rámce nespádají. Společné jmění manželů tedy tvoří majetek a závazky nabyté některým z manželů nebo jimi oběma za trvání manželství. Co se týče společného jmění manželů, do jeho rámce patří veškeré příjmy jednoho z manželů, zejména tedy příjmy ze závislé činnosti⁶⁶, jakož i např. výnosy z kapitálového majetku atp. Do společného jmění manželů nepatří majetek získaný dědictvím nebo darem⁶⁷, majetek nabytý jedním z manželů za majetek náležející do výlučného vlastnictví tohoto manžela, jakož i věci sloužící osobní potřebě jen jednoho z manželů. Pokud jde o závazky, do společného jmění manželů nespádají ty závazky, které se týkají výlučného majetku jednoho z manželů a závazků, jejichž rozsah přesahuje míru přiměřenou majetkovým poměrům manželů, které převzal jeden z nich bez souhlasu druhého. Jehlička⁶⁸ poukazuje na problematičnost posledně zmíněné skupiny závazků, tedy těch, které přesahují míru přiměřenou majetkovým poměrům manželů. Tuto otázku je třeba vždy posuzovat vzhledem k individuálním poměrům manželů i vzhledem k majetkovým poměrům, jež panují v dané době ve společnosti. Do značné míry však záleží na posouzení soudu, zda vyhodnotí závazek jako spadající do výlučného jmění manžela, který se o jeho vznik přičinil či o součást společného jmění manželů.

⁶⁴ Dvořák, J.: Majetkové společenství manželů. Praha: ASPI Publishing, 2004, s. 67.

⁶⁵ Jehlička, O., Švestka, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář, 9. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 489.

⁶⁶ srov. R 42/1972

⁶⁷ Pokud by byl majetek darován oběma manželům, nabyli by jej do podílového spoluvlastnictví, nikoliv do společného jmění manželů. To samé platí o dědictví, které zůstavitel odkázal oběma manželům.

⁶⁸ Jehlička O. In Jehlička, O., Švestka, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář, 9. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 490.

V poslední době se na bankovním trhu objevují lákavé spotřebitelské úvěry a hypotéky. Tyto produkty jsou v praxi často hodnoceny jako závazky přiměřené majetkovým poměrům manželů, tudíž se tímto způsobem může zavázat jeden z manželů bez souhlasu druhého.⁶⁹

5.1.2 Změna zákonného rozsahu společného jmění manželů

*„Manželé mohou smlouvou uzavřenou formou notářského zápisu rozšířit nebo zúžit stanovený rozsah společného jmění manželů.“*⁷⁰ Z tohoto ustanovení vyplývá pro manžele možnost platným projevem vůle rozšířit či zúžit zákonný rozsah majetkového společenství. Takto mohou manželé učinit jednak vůči majetku a závazkům vzniklým v budoucnu, jednak vůči majetku a závazkům, které jejich společné jmění již tvoří. Možnost modifikovat rozsah svého budoucího společného jmění mají rovněž muž a žena, kteří chtějí uzavřít manželství.⁷¹ Zcela vyloučit vznik předmětného institutu však možné není. Společné jmění manželů lze pouze zúžit „...až na věci tvořící obvyklé vybavení společné domácnosti“. Toto opatření je projevem trendu převládajícího ve většině zahraničních úprav, a to posílení povinnosti obou manželů přispívat k uspokojování potřeb rodiny, k založení solidarity závazků převzatých k pokrytí základních potřeb rodiny, jakož i ke zvýšené ochraně rodinného obydlí.⁷²

*„Pokud není prokázán opak, má se za to, že majetek nabytý a závazky vzniklé za trvání manželství tvoří společné jmění manželů.“*⁷³ Dané ustanovení stanoví vyvratitelnou právní domněnku, která směřuje především k ochraně práv třetích osob, tedy zejména věřitelů manželů. Vyloučit aplikaci této domněnky lze

⁶⁹ Dvořák, J.: Majetkové společenství manželů. Praha: ASPI Publishing, 2004, s. 108.

⁷⁰ § 143a odst. 1 OZ

⁷¹ § 143a odst. 2 OZ

⁷² Dvořák, J.: Majetkové společenství manželů. Praha: ASPI Publishing, 2004, s. 43.

⁷³ § 144 OZ

kupříkladu odkazem na smlouvy uzavřené mezi manžely, které modifikují zákonný rozsah majetkového společenství.

Za určitých okolností může být zákonný rozsah společného jmění manželů zúžen i rozhodnutím soudu (až na věci tvořící obvyklé vybavení domácnosti). Pokud získá jeden z manželů oprávnění k podnikatelské činnosti nebo se stal neomezeně ručícím společníkem obchodní společnosti, má druhý z manželů na takové rozhodnutí soudu dokonce právní nárok. V ostatních případech může soud zúžit rozsah společného jmění manželů pouze ze závažných důvodů (např. rizikové chování některého z manželů, které ohrožuje integritu společného jmění⁷⁴). Zda se v daném případě jedná o závažné důvody je však na uvážení soudu. Lze se domnívat, že v případě, kdy je jeden z manželů závislý na návykových látkách by takovým důvodem byl. V situacích domácího násilí přitom není abúzus alkoholu ničím výjimečným.

5.1.3 Užívání a správa společného majetku

Majetek, jenž tvoří společné jmění manželů užívají a udržují oba manželé společně. Pokud jde o obvyklou správu majetku tvořící společné jmění manželů, může ji vykonávat každý z manželů. V opačném případě je třeba souhlasu obou manželů, jinak je právní úkon neplatný.⁷⁵ Dané ustanovení presumuje schopnost manželů dosáhnout dohody v otázkách užívání a udržování společného jmění. Při správě společného jmění je však konstruována ochrana ve formě neplatnosti právního úkonu tam, kde jednání jednoho z manželů přesáhne intence obvyklé správy. Na otázku, co lze chápat pod pojmem „obvyklá správa“, nám odpovídá rozhodovací praxe soudů.⁷⁶

⁷⁴ Jehlička O. In Jehlička, O., Švestka, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář, 9. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 501.

⁷⁵ § 145 OZ

⁷⁶ Např. darování nemovitosti či poskytnutí daru nikoliv nepatrné hodnoty.

Stejně tak, jako je možná modifikace zákonného rozsahu společného jmění manželů, mohou manželé uzavřením smlouvy formou notářského zápisu, určit odchýlnou správu společného majetku.⁷⁷

5.1.4 Zánik společného jmění manželů

K zániku společného jmění manželů může dojít buď *ex lege* čili přímo ze zákona nebo na základě určitých právních skutečností. V průběhu manželství může společné jmění zaniknout jednak prohlášením konkurzu na majetek jednoho z manželů (§ 14 odst. 1 písm. k) zákona o konkurzu a vyrovnání), jednak soudním výrokem o popadnutí majetku některého z manželů (§ 52 trestního zákona). Společné jmění manželů však nemůže v průběhu manželství zaniknout na základě smlouvy manželů.

Právními skutečnostmi, na jejichž základě zaniká společné jmění manželů je smrt jednoho z manželů, prohlášení jednoho z manželů za mrtvého a rozvod.

5.1.5 Vypořádání společného jmění manželů

Zaniklo-li manželství rozvodem, může k vypořádání společného jmění manželů dojít třemi způsoby, kterými jsou: dohoda manželů, soudní rozhodnutí nebo zákonná domněnka. Posledně uvedená možnost znamená, že v případě, že není společné jmění manželů vypořádáno do tří let od zániku manželství, uplatní se domněnka konstruovaná § 150 odst. 4 OZ. Tento stanoví, že: ohledně movitých věcí platí, že *„...manželé se vypořádali podle stavu, v jakém každý z nich věci ze společného jmění manželů pro potřebu svou, své rodiny a domácnosti výlučně jako vlastník užívá“* a o ostatních movitých a nemovitých věcech platí, že *„...jsou v podílovém spoluvlastnictví a podíly obou vlastníků jsou stejné.“* Toto ustanovení je často opomíjeno, což může vést

⁷⁷ § 147 OZ

k nepříjemnému zjištění rozvedených manželů, že jejich společné jmění se vypořádalo „samo“ a to většinou v rozporu s jejich představami.

Zákon na prvním místě výčtu alternativ vypořádání společného jmění manželů uvádí jejich vzájemnou dohodu. „*Možnost uzavřít dohodu o vypořádání společného jmění manželů představuje praktické naplnění autonomie vůle a smluvní svobody v ryze privátních záležitostech manželů.*“⁷⁸ Není však poskytována efektivní ochrana potenciálně slabšímu manželovi. Uplatní se pouze obecné požadavky na náležitosti právních úkonů. Uvažovat lze rovněž o uplatnění zásady dobrých mravů.⁷⁹

O vypořádání společného jmění manželů může rozhodnout, na návrh některého z nich, soud. Primárně se při vypořádání společného jmění vychází z domněnky, že podíly obou manželů na majetku patřícím do společného jmění jsou stejné. Může však být prokázán opak, tedy, že podíly obou manželů na společném majetku jsou různé. V § 149 odst. 3 jsou demonstrativně vyjmenována kritéria, ke kterým soud při vypořádání přihledne. Jedná se především o potřeby nezletilých dětí, o přičinění se na získání společného majetku a v neposlední řadě i o péči o rodinu. Zákon výslovně stanoví, že: „Při určení míry přičinění je třeba vzít též zřetel k péči o děti a k obstarávání společné domácnosti.“⁸⁰ Hlediska, která mohou v konkrétním případě ovlivnit výši podílů manželů jsou i takové okolnosti jako například alkoholismus či užívání drog jedním z manželů, výkon trestu odnětí svobody, bezdůvodné opuštění společné domácnosti atp.⁸¹ Tyto okolnosti je třeba velmi pečlivě hodnotit, zvláště v rámci rozhodovací praxe soudů, kdy například domácí násilí je zřídka bráno soudy v potaz.

Společné jmění manželů je velmi složitým institutem manželského majetkového práva a jelikož do značné míry přesahuje možnosti této analýzy, není možno se jím na tomto místě zabývat podrobně.

⁷⁸ Dvořák, J.: Majetkové společenství manželů. Praha: ASPI Publishing, 2004, s. 224.

⁷⁹ tamtéž

⁸⁰ § 149 odst. 3 OZ

⁸¹ Jehlička, O. In Jehlička, O., Švestka, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář, 9. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 506.

5.2 Společný nájem bytu manžely⁸²

V úvodu je třeba poznamenat, že následující úvahy budou věnovány pouze problematice společného nájemního práva manželů, o dalších možných situacích, které mohou v souvislosti s bydlením manželů nastat, bude řeč později.

§ 18 ZoR stanoví manželům povinnost „žít spolu“. Společný nájem bytu manžely představuje konkretizaci tohoto ustanovení a další z významných institutů manželského majetkového práva. Jeho smyslem by měla být ochrana rodinného obydlí, česká právní úprava však v tomto bodě zaostává oproti tradičním velkým evropským kodifikacím.⁸³ Tento nedostatek se snaží zhojit návrh nového občanského zákoníku, který počítá s intenzivnější ochrannou tzv. „rodinné domácnosti“.⁸⁴

Společný nájem bytu manžely je upraven §§ 703 až 708 OZ. Obecná ustanovení §§ 700 až 702 platí i pro společný nájem bytu manžely, pokud v § 703 není stanoveno jinak.

5.2.1 Vznik společného nájmu bytu

Společný nájem bytu manžely, jak napovídá již samotný název, je spjat s existencí manželství. Nemůže tedy vzniknout mezi jinými subjekty než mezi manžely.

Jestliže se manželé nebo jeden z manželů za trvání manželství stanou nájemci bytu, vznikne společný nájem bytu manžely. Stejně tak v případě v situaci vzniku práva nájmu k družstevnímu bytu. Zde vzniká ještě společné členství manželů

⁸² Praktický přehled judikatury v bytových otázkách podává publikace: Korecká, V.: Přehled judikatury ve věcech nájmu bytu. Praha: ASPI Publishing s.r.o, 2003.

⁸³ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001.s. 105.

⁸⁴ Eliáš, K., Zuklínová, M.: Návrh občanského zákoníku. Dostupný z: <http://portal.justice.cz>

v družstvu. Tato ustanovení se však neaplikují v případě, že spolu manželé trvale nežijí. „To předpokládá nejen, že spolu nesdílejí společnou domácnost, ale i že manželství neplní svoji společenskou funkci a že došlo ke zrušení manželského společenství a k trvalému rozoratu (byť zatím nikoliv k rozvodu.“⁸⁵

Institut společného nájmu bytu manžely vznikne rovněž v případě, že jednomu z manželů v okamžiku uzavření manželství svědčí nájemní právo k bytu. Společný nájem vznikne uzavřením manželství. Totéž platí tehdy, když před uzavřením manželství vzniklo některému z manželů právo na uzavření smlouvy o nájmu družstevního bytu.⁸⁶ Skutečnost, že toto právo vzniklo jednomu z manželů před uzavřením manželství se však projeví při zániku společného nájmu bytu manžely.

Důležité se v této souvislosti jeví upozornit na to, že společný nájem bytu nemůže vzniknout k bytu služebnímu. Toto omezení stanoví § 709 OZ.

5.2.2 Práva a povinnosti vyplývající ze společného nájmu bytu manžely

Vzhledem k tomu, že ustanovení §§ 703 až 708 nestanoví žádná práva ani povinnosti vyplývající z existence práva společného nájmu bytu, je na místě aplikovat § 701, který dopadá na společný nájem bytu obecně, popřípadě § 687 a násl., zabývající se právy a povinnostmi z nájmu bytu.

Pokud se jedná o práva, každý z manželů má především právo byt užívat, a to v souladu s nájemní smlouvou a občanským zákoníkem v platném znění. Není proto možné jednoho z manželů z bytu, ke kterému manželům svědčí právo společného nájmu, svévolně vystěhovat. Za trvání manželství jsou manželé vůči sobě navíc vázáni jednak povinností žít spolu, jednak vzájemnou vyživovací

⁸⁵ Jehlička, O., Novotný, M. In Jehlička, O., Švestka, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář, 9. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 1035.

⁸⁶ § 704 OZ

povinností. Tato skutečnost může být velmi významná, jak vyplývá z pozdějších úvah.

Jednou ze základních povinností manželů, jako společných nájemců bytu, je mimo jiné povinnost platit nájemné. Manželé jsou zavázáni plnit závazky vzniklé za trvání manželství společně a nerozdílně (viz. 5.1.1.), což se týká i úhrady nájemného. Pronajímatel, který se domáhá placení dlužného nájemného se proto může obrátit na jakéhokoliv z manželů, aby platil.

5.2.3 Zánik společného nájmu bytu manželů

Právo společného nájmu může zaniknout jednak za trvání manželství, jednak v souvislosti s jeho zánikem. Za trvání manželství může společný nájem bytu manželů zaniknout ze stejných důvodů, na jejichž základě zaniká nájem jedinému nájemci.⁸⁷ Právní důvod zániku se však musí, vzhledem k nedílné povaze společného práva nájmu bytu manželů, obou manželů.⁸⁸ Dále právo společného nájmu bytu manželů zaniká trvalým opuštěním společné domácnosti jedním z manželů. V takovém případě však zaniká pouze jednomu z manželů.

V souvislosti se zánikem manželství přichází v úvahu zánik práva společného nájmu bytu manželů rozvodem či smrtí jednoho z manželů. Rozvedení manželé se mohou na zániku společného nájmu a na souvisejících otázkách dohodnout. Dohoda tedy musí obsahovat konsensus manželů co se týče: zániku společného nájmu bytu manželů, stanovení dalšího výlučného nájemce bytu, vyklizení druhého nájemce a případné zajištění bytové náhrady. Takovou dohodu však lze uzavřít až po rozvodu manželství. Dohoda uzavřená před tímto okamžikem by byla neplatná.⁸⁹

Pokud se manželé nedohodnou, rozhodne na návrh jednoho z nich soud. Ten při otázce určení dalšího výlučného nájemce bere v potaz zejména zájmy nezletilých

⁸⁷ §§ 710 – 711a

⁸⁸ Fiala, J, Korecká, V., Kurka, V.: Vlastnictví a nájem bytů. 2. vydání. Praha: Linde, 2000. s.210

⁸⁹ Jehlička, O., Novotný, M. In Jehlička, O., Švestka, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář, 9. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 1041.

děti a stanovisko pronajímatele. Jak napovídá dikce ustanovení, není výčet kritérií uzavřený, soud může (a měl by) přihlížet ještě k dalším okolnostem. Může se jednat například o to, kdo se ve větší míře zasloužil o získání bytu, o majetkové poměry bývalých manželů, o podíl na rozvratu manželství atd.⁹⁰

Povinnost toho z rozvedených manželů, který se nestane dalším výlučným nájemníkem bytu, byt vyklidit, je v soudním rozhodnutí v drtivé většině vázána na nalezení bytové náhrady. Co je bytovou náhradou je stanoveno v § 712 OZ. Jedná se o náhradní byt a náhradní ubytování. Stanovení povinnosti hledat bytovou náhradu vak nesmí být v rozporu s § 3 OZ, tedy s tzv. „*klauzulí dobrých mravů*“. Lze se domnívat, že násilí na partnerovi v rozporu s dobrými mravy je, proto by k této skutečnosti měl soud vždy přihlížet při stanovení povinnosti hledat bytovou náhradu i při stanovení kvality této náhrady.

Ještě se zastavme u pojmu „*trvalé opuštění společné domácnosti*“, který používá § 708. Jak rozumět jeho obsahu a kdy jej svým jednáním naplníme? Ještě by bylo dobré předeslat, že se jedná o speciální úpravu platnou pouze pro nedružstevní byty. Aby vůbec mohlo dojít k opuštění společné domácnosti, musí nějaká společná domácnost existovat (viz. § 115 OZ).⁹¹ Dle rozhodnutí Nejvyššího soudu⁹² se jedná o „*obecné jednání vedené s úmyslem domácnost zrušit a již neobnovit*“. Dle ustálené judikatury je opuštění společné domácnosti právním úkonem, tudíž musí splňovat všechny obecné náležitosti vyžadované k jeho platnosti občanským zákoníkem. Jednou z těchto náležitostí právních úkonů je svoboda vůle takový právní úkon učinit. V případech, kdy figuruje ve vztahu mezi manžely násilí ze strany jednoho z nich, nebude možné považovat opuštění společné domácnosti za čin vedený svobodnou vůlí, jako spíše za čin učiněný v tísní, pramenící z bezvýchodné situace. Soud, který by rozhodoval o tom, zda byla trvale opuštěna společná domácnost (a

⁹⁰ Jehlička, O., Novotný, M. In Jehlička, O., Švestka, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář, 9. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 1040.

⁹¹ Jehlička, O., Novotný, M. In Jehlička, O., Švestka, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář, 9. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 1047.

⁹² sp.zn. 2 Cdon 1980/97

tím pádem zanikl společný nájem bytu) by se měl velmi pečlivě nastíněnými otázkami zabývat.

5.2.4 Služební byty

§ 709 OZ obsahuje ustanovení, podle kterého právě popsané podmínky vzniku, fungování a zániku společného nájmu bytu manžely, nedopadají mimo jiné⁹³ na byty služební. Jaké byty jsou a byly považovány za byty služební je upraveno v zákoně ČNR č. 102/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

Sdělení obsažené v § 709 můžeme vnímat tak, že společný nájem bytu manžely nevznikne tehdy, je-li jednomu z nich či oběma přidělen byt, který je považován za služební. Neplatí pro něj tedy ani ustanovení o zániku společného nájmu bytu, tudíž se neurčuje, kdo zůstane další výlučným nájemcem služebního bytu, jelikož je jím vždycky ten z manželů, kterému byl byt přidělen. Po rozvodu manželství, v případě, že ten z manželů, komu byl byt přidělen, opustil trvale společnou domácnost nebo zemřel, nemá manžel (popř. osoby uvedené § 706 odst. 1 OZ), který v bytě zůstal, dle § 713 OZ povinnost byt opustit. Tuto povinnost však má až poté, co mu byla nalezena bytová náhrada v podobě přiměřeného náhradního bytu. Tímto jsou alespoň elementárně chráněna práva manžela, kterému nebyl služební byt přidělen a členům domácnosti pro případ, že již nemohou nebo nechtějí sdílet s druhým z manželů společnou domácnost. Ještě pro úplnost dodejme, že ani za trvání manželství není možné svévolně manžela, kterému nesvědčí právo nájmu služebního bytu, z takového bytu vystěhovat.

Poslední poznámka k služebním bytům směřuje ke skutečnosti, že pokud byt, původně služebního charakteru, přešel například do vlastnictví obce a ta jej pronajala jako obecní, ani za takových okolností nevznikne společný nájem bytu manžely.

⁹³ Krom toho nedopadá rovněž na byty zvláštního určení a na byty v domech zvláštního určení.

5.2.5 Možné formy vlastnictví společného bydlení manželů

Na závěr je ještě třeba se zmínit o dalších možných právních vztazích mezi manžely, které přicházejí v úvahu ohledně jejich společného bydlení.

V první řadě se může jednat o situaci, kdy je byt či dům pořízen jedním z manželů či oběma za trvání manželství. Pokud není mezi manžely dohodnuto jinak nebo nebylo-li užito prostředků spadajících do výlučného jmění jednoho z manželů, spadá takto nabytá nemovitost do společného jmění manželů a o její správě a osudu platí výklad obsažený v podkapitole 5.1.

Další možností je, že manželé vlastní nemovitost jako podíloví spoluvlastníci. Potom ohledně této nemovitosti platí, že je vždy třeba, aby se na zásadních otázkách, které se jí týkají, spoluvlastníci shodli. V případě, že tomu tak není, rozhodne na návrh jednoho z nich soud.

Může také nastat situace, že nemovitost, kde se nachází společná domácnost manželů, je ve výlučném vlastnictví jednoho z nich. Pak má druhý z manželů po dobu trvání manželství právo tuto nemovitost užívat. Toto právo pramení z povinnosti manželů žít spolu stanovené § 18 ZoR a konkretizované v podobě vyživovací povinnosti mezi manžely. Právě z vyživovací povinnosti manželů a z povinnosti žít spolu, pramení tomu z manželů, kterému svědčí vlastnické (nájemní) právo k bytu či domu povinnost, umožnit za trvání manželství druhému z manželů v tomto domě či bytě bydlení.⁹⁴

5.3 Shrnutí

Problematika majetkoprávních vztahů mezi manžely představuje jednu z nejzávažnějších a mnohdy i existenčních otázek. Mimo jiné se to projevuje

⁹⁴ Fiala, J, Korecká, V., Kurka, V.: Vlastnictví a nájem bytů. 2. vydání. Praha: Linde, 2000. s .247

například v principu formulovaném § 685 odst. 3 OZ, tedy, že „nájem bytu je chráněn“. Vzhledem k tomu, že rodinné společenství je pod ochranou zákona⁹⁵, poskytuje zákonodárce bydlení manželů a rodiny⁹⁶ zvláštní ochranu, kterou negarantuje jiným subjektům právních vztahů.

Je však třeba brát v úvahu rovněž možnost existence patologických vlivů v rámci rodiny a v takovém případě zajistit ochranu slabších subjektů rodinných vztahů. V rámci bytové problematiky tuto funkci částečně plní § 3 v podobě již zmíněné klauzule dobrých mravů, stálo by však za úvahu, zda na některých místech nekonstruovat explicitní opatření pro případy domácího násilí.⁹⁷

⁹⁵ Čl. 32 Listiny

⁹⁶ Závažná a nezanedbatelná je rovněž existence mezigeneračního násilí, kde vznikají často patové situace, a to zejména v souvislosti s řešením společného bydlení násilníka a oběti. Například pokud dítě ještě není samo schopno se živit, mají k němu rodiče vyživovací povinnost spočívající rovněž v povinnosti poskytovat dítěti bydlení.

⁹⁷ S takovými úvahami a diskusemi na půdě parlamentu je počítáno v rámci připomínkového řízení k návrhu nového občanského zákoníku.

6. ZÁKON O RODINĚ

Zákon o rodině představuje stěžejní předpis rodinného práva, tudíž je také nejdůležitějším právní normou, kterou je možno aplikovat na rodinněprávní vztahy. Ve své části první upravuje vztahy mezi manžely a rozvod manželství, v části druhé pak vztahy mezi rodiči a dětmi. Část třetí obsahuje normy týkající se výživného. V následujícím přehledu aplikovatelných ustanovení se vzhledem k tématu této analýzy budeme věnovat pouze otázkám, které se jej bezprostředně týkají.

6.1 Vztahy mezi manžely

„Vztahy mezi manžely jsou rodinněprávní vztahy zvláštního charakteru, jejichž obsahem jsou především osobní a s nimi spojená majetková práva a povinnosti.“⁹⁸ O některých majetkových právech a povinnostech (společné jmění manželů a společný nájem bytu manžely) byla již řeč. Ačkoliv se zmíníme o vyživovací povinnosti mezi manžely, která má majetkoprávní charakter, zaměříme se v následujícím výkladu zejména na osobní vztahy mezi manžely.

Uvažujeme-li v intencích zákona o rodině o problematice domácího násilí, zjistíme, že žádné z jeho ustanovení přímo nesměřuje k právní ochraně obětí domácího násilí. Musíme proto vycházet z obecného vymezení práv a povinností mezi manžely.

Zákon o rodině je vybudován na určitých principech, ze kterých by měla jako celek vycházet. Jedná se o principy jako vzájemná pomoc, solidarita, rovnost mezi mužem a ženou atd. Na dalších místech zákona jsou pak takto vágně formulované principy konkretizovány do podoby určitých práv a povinností. Vezmeme-li si princip vzájemné pomoci, ten je vyjádřen například institutem vzájemné vyživovací

⁹⁸ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001.s. 82.

povinnosti mezi manžely atd. Musíme však mít na paměti, že zákon primárně počítá s funkčními rodinněprávními vztahy a potenciální konflikty řeší až sekundárně.

6.1.1 Osobní práva a povinnosti manželů

Zákon o rodině upravuje osobní práva a povinnosti manželů v §§ 18 až 21.

§ 18 zní: *„Muž a žena mají v manželství stejná práva a stejné povinnosti. Jsou povinni žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svoji důstojnost, pomáhat si, společně pečovat o děti a vytvářet zdravé rodinné prostředí.“* Toto ustanovení v podstatě obsahuje základní morální předpoklady funkčního manželství a vytváření zdravých rodinných vazeb. Právní řád jako celek, jakož i instituce, které jeho právní normy uvádějí v život, by se měli zasazovat o to, aby se nejednalo pouze o prázdnou deklaraci, ale o hodnoty skutečně efektivně ochraňované.

Co se týče povinnosti žít spolu, a je mimo jiné vyjádřena i institutem společného nájmu bytu, který může vzniknout pouze mezi manžely. Porušení povinnosti vzájemné věrnosti může mít význam v řízení o rozvod manželství, kde se dokazuje tzv. *„kvalifikovaný rozvrat“*.

Ve vztazích mezi manžely, kde figuruje domácí násilí již ze samotné podstaty tohoto jednání dochází k závažnému pošlapávání lidské důstojnosti. Intervenující instituce by proto měly mít na paměti výše uvedenou povinnost respektu k důstojnosti každého z manželů mezi sebou. Liknavý přístup těchto institucí je totiž často ospravedlňován právě existencí manželského svazku mezi násilníkem a jeho obětí. To pak vede k nežádoucímu jevu, který nazýváme *„sekundární viktimizace“* oběti domácího násilí.

V § 19 je zakotvena povinnost obou manželů starat se o uspokojování potřeby rodiny, a to podle svých schopností, možností a majetkových poměrů. Dále je stanoveno, že poskytování peněžních a jiných prostředků na náklady společné domácnosti může být zcela nebo zčásti vyváženo osobní péčí o společnou domácnost a děti. Skutečnost, že jeden z manželů zajišťuje péči o domácnost a o děti,

umožňuje druhému z manželů vykonávat pracovní činnost a v neposlední řadě též vytváří prostor pro profesní růst tohoto manžela. Kromě toho však péče o domácnost a děti zpravidla znamená takřka absolutní finanční závislost na výdělečně činném manželu. Tento fakt velmi znesnadňuje emancipaci oběti domácího násilí a rovněž prohlubuje sebepodceňování a pocit bezmocnosti oběti.

Dle ustanovení § 19 odst. 3 má každý z manželů možnost obrátit se na soud, jestliže druhý manžel neplní svoji povinnost hradit náklady společné domácnosti. Zde se otevírá možnost pro řešení konfliktní situace mezi manžely, kdy výdělečně činný manžel odmítne přispívat na úhradu nákladů společné domácnosti. Toto jednání může svědčit o ekonomickém násilí mezi partnery, tudíž je třeba, aby v rámci soudního jednání byla tato možnost vzata v úvahu. Vzhledem k tomu, že ustanovení § 19 odst. 3 je aplikovatelné pouze tehdy, vedou-li manželé společnou domácnost, je diskutabilní, zda je pro oběti domácího násilí prakticky využitelné. Je totiž otázkou, zda se v atmosféře strachu, ponižování a výhrůžek odhodlá věc řešit soudní cestou a riskovat tak nebezpečí pramenící z vyhrocení situace.

6.1.2 Vyživovací povinnost mezi manžely

Vzájemná vyživovací povinnost mezi manžely je upravena v § 91 ZoR jejím cílem a účelem je „...zajištění zásadně stejné životní úrovně oběma manželům.“⁹⁹ Udržování stejné životní úrovně je však především otázkou respektu manželů jeden ke druhému, pocitu solidarity a ochoty vzájemné dohody. Všechny tyto předpoklady v násilném vztahu mezi manžely chybí. Možnost, jak takovou situaci řešit, nám nabízí zákon, a to v § 91 odst. 2. Pokud totiž není vyživovací povinnost plněna jedním z manželů dobrovolně, může na návrh druhého z manželů, určit její rozsah soud.

⁹⁹ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001.s. 108.

Kritéria pro rozsah vyživovací povinnosti jsou stanovena v § 96 a násl. Je užito kritérií subjektivních, tedy schopnosti a možnosti a majetkové poměry povinného a oprávněné potřeby oprávněného. Je nutné zvažovat taktéž potenciální možnosti a schopnosti povinného (§ 96 odst. 1 věta druhá).¹⁰⁰ § 91 zároveň ukládá soudu, aby při stanovení rozsahu vyživovací povinnosti přihlédl k péči o společnou domácnost.

V rámci řízení o určení vyživovací povinnosti je rovněž třeba dbát na ustanovení § 96 odst. 2, které zamezuje přiznání vyživovací povinnosti tam, kde by to bylo v rozporu s dobrými mravy.

6.2 Rozvod manželství

Jedním ze způsobů zániku manželství je kromě smrti a prohlášení jednoho z manželů za mrtvého, rozvod manželství. Většinou jde o období vyhrocených emocí a ve svazcích, kde figuruje domácí násilí to platí dvojnásob. Z tohoto důvodu většinou selhává možnost konsensuálního řešení rozvodových záležitostí a nastávají zdoluhavé soudní pře, znamenající často období existenční nejistoty. V našem právním řádu se setkáváme pouze s rozvodem, založeném na principu rozvratu vztahů mezi manžely, tzv. sporný a tzv. nesporný rozvod se liší pouze podle toho, do jaké míry je třeba existenci rozvratu dokazovat před soudem.¹⁰¹

6.2.1 Sporný rozvod

Tam, kde mezi manžely sice existuje shoda o tom, že se chtějí rozvést, avšak nejsou schopni dospět ke konsensu ohledně konsekvencí rozvodu, bude v rozvodovém řízení třeba prokázat existenci tzv. *kvalifikovaného rozvratu*. Tím je

¹⁰⁰ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001.s. 113.

¹⁰¹ Hrušáková, M.: Rozvod a paragrafy. Praha: Computer Press, 2001. s. 18.

míněna situace, kdy je manželství tak trvale a hluboce rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití. Co se týče obsahu pojmů „rozvrat“ a „hlubokost a trvalost“, lze plně odkázat na odbornou literaturu.¹⁰² § 24 ZoR ve svém odstavci 1 rovněž stanoví, že soud bere v úvahu příčiny rozvratu manželství, přičemž tyto nelze zaměňovat s vinou na rozvratu. Zkoumání příčin rozvratu manželství se může zdát v rámci rozvodového řízení jako zbytečné, má však závažné konsekvence například vzhledem k potenciální vyživovací povinnosti po zániku manželství či v rámci vypořádání společného jmění manželů.

Rozvrat manželství takové intenzity, že nelze očekávat obnovení manželského soužití je kategorií objektivní, nestačí pouze tvrzení manželů o jeho existenci. Soud tedy v rámci sporného rozvodu zkoumá, zda jsou v konkrétním případě dány podmínky pro rozvod manželství. Lze si představit i situaci, kdy by pomocí dokazování dospěl soud k závěru, že je možné obnovení manželského soužití a žalobu o rozvod manželství by zamítl. Taková úvaha je však spíše hypotetická a prakticky nejspíše nereálná.

Existence násilí mezi partnery svědčí o tom, že takové manželské soužití je spíše zdrojem stresu nežli uspokojivého a plnohodnotného soužití dvou partnerů. Z tohoto důvodu by soud neměl příliš polemizovat o tom, zda je zde objektivně dán hluboký a trvalý rozvrat mezi manžely. Násilné chování jednoho z partnerů by jak z výše nastíněných, tak z čistě morálních důvodů mělo figurovat v rámci zkoumání příčin rozvratu manželství.

Jak bylo řečeno výše, ke spornému rozvodu dochází tam, kde manželé nejsou schopni dohodnout se na otázkách souvisejících s rozvodem manželství. Těmito otázkami je myšlena úprava poměrů k nezletilým dětem a úprava majetkových poměrů. Z tohoto důvodu soud o těchto otázkách rozhoduje v rámci samostatných

¹⁰² Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001.s. 121 a násl.

řízení.¹⁰³ Ještě před řízením o rozvod manželství se rozhoduje vždy o úpravě poměrů nezletilých dětí, tedy o tom, komu budou děti svěřeny do péče a o výši vyživovací povinnosti druhého z rodičů.¹⁰⁴ Potom, co nabude takové rozhodnutí právní moci, může soud rozhodnout o rozvodu manželství. Se zánikem manželství zaniká také společné jmění manželů, proto je namístě žaloba na jeho vypořádání. Vypořádání společného jmění manželů bylo nastíněno výše. Na co nelze rovněž zapomenout je záležitost vypořádání společného bydlení. Pokud mezi manžely existuje společný nájem bytu, bylo by záhodno podat žalobu na jeho zrušení, kdy posléze soud určí dalšího výlučného nájemce bytu a eventuelně mu rovněž stanoví povinnost hledat bytovou náhradu.

6.2.2 Nesporný rozvod

V případě, že mezi manžely existuje shoda na všech záležitostech souvisejících s rozvodem manželství, je zde dán rovněž prostor pro hladší průběh rozvodového řízení. Rozvrat manželství zde může být za zákonem stanovených podmínek soudem presumován, tudíž nemusí být v rámci řízení dokazován, tak, jako tomu je u rozvodu sporného. Zákonné předpoklady pro nesporný rozvod jsou: manželství trvalo alespoň jeden rok, manželé spolu alespoň šest měsíců nežijí, k návrhu na rozvod manželství se druhý manžel připojí a soudu jsou předloženy potřebné dokumenty. Těmito dokumenty jsou písemné smlouvy s úředně ověřenými podpisy účastníků, upravující majetkoprávní vypořádání manželů včetně společného bydlení a pravomocné rozhodnutí soudu o schválení dohody o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu.

Bývá obvyklé, že v takových případech, kdy se jeden z manželů chová násilným způsobem, uplatňuje nátlakový způsob jednání i v rámci rozvodu

¹⁰³ O úpravě poměrů nezletilých dětí rozhoduje soud v samostatném řízení vždy, i tehdy když se jedná o rozvod smluvený. V takovém případě rozhoduje soud tak, že schválí dohodu rodičů o úpravě poměrů k nezletilým dětem.

¹⁰⁴ § 25 ZoR

manželství, dohoda tudíž většinou nepřichází v úvahu. Naopak dochází k situacím, kdy násilný manžel v čase vypjatých rozvodových peripetií vydírá svou oběť skrze děti či majetek.

6.2.3 Výživné rozvedeného manžela

Zákon o rodině ve svém § 92 upravuje nárok rozvedeného manžela, který může po rozvodu vznést vůči svému bývalému manželovi, a to nárok na příspěvek na přiměřenou výživu. Podmínkou toho, aby mohl být takový nárok považován za oprávněný je, že rozvedený manžel není schopen se sám živit. Může se jednat zejména o situace, kdy je manželka na mateřské dovolené atp. Toto ustanovení vyjadřuje zásadu solidarity, jelikož koriguje rozdíly, které mohou vzniknout v důsledku toho, že manželka plní svoji mateřskou roli a pečuje o domácnost, zatímco manžel upevňuje své postavení na trhu práce. Nedohodnou-li se, rozhodne na návrh jednoho z nich soud.

Od právě popsaného nároku je třeba odlišovat tzv. *sankční výživné*. To je upraveno ustanovením § 93 ZoR a jeho účelem je rovněž korekce nevýhodného postavení jednoho z manželů po rozvodu manželství. Podmínky pro přiznání tohoto druhu vyživovací povinnosti je, že navrhovatel se na rozvratu manželství porušováním manželských povinností převážně nepodílel a v důsledku rozvodu mu vznikla závažná újma. Rozsah vyživovací povinnosti je kvalitativně vyšší, neboť dle zákona je stanoven tak, že je stejný jako vyživovací povinnost za trvání manželství. Sankční výživné bude možné uplatnit zejména v případech závažných zdravotních potíží navrhovatele atp.

6.3 Vztahy mezi rodiči a dětmi

Vazby mezi rodiči a dětmi jsou jedny z nejdůležitějších sociálních vztahů vůbec. Na tom, jak bude dítě socializováno ve své primární rodině závisí do značné míry rovněž jeho vrůstání do společnosti. Proto zde existuje eminentní zájem na tom, aby děti vyrůstaly ve zdravém prostředí prostém patologických vlivů.¹⁰⁵ Čísla však hovoří o znepokojivé skutečnosti, a to o 57 % dětí, kteří jsou přímo svědky domácího násilí.¹⁰⁶ Tato skutečnost má velice negativní vliv na psychický vývoj dětí a je také příčinou reprodukce negativních sociálních návyků.

6.3.1 Rodičovská odpovědnost

Rodičovská odpovědnost je nejvýznamnější náplní vztahů mezi rodiči a dětmi. Není zde prostor na to zabývat se teoretickými úvahami o tom, co ještě do obsahu tohoto institutu patří a co se již nachází mimo něj. Důležité je vědět, že se jedná o elementární práva a povinnosti rodičů vůči nezletilému dítěti¹⁰⁷.

Jedná se zejména o tato práva a povinnosti:

- povinnost o dítě pečovat (o zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj)
- právo mít dítě u sebe
- právo řídit jednání dítěte a vykonávat nad ním přiměřený dohled
- právo určit místo pobytu dítěte
- právo stýkat se s dítětem (jestliže s ním rodič nežije v jedné domácnosti)

Připomeňme, že je třeba odlišovat výchovu v užším smyslu, kdy se jedná spíše o osobní, každodenní péči o dítě a výchovu v širším smyslu, kterou je míněna péče o dítě ve všech sférách jeho života, tedy péče o fyzický i duševní vývoj dítěte.

¹⁰⁵ Dle klasifikace WHO je již sám fakt, že dítě je svědkem domácího násilí, považován za týrání dítěte.

¹⁰⁶ Výzkum STEM pro občanské sdružení Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR a.s., červenec 2006

¹⁰⁷ Tam, kde nebude dítě výslovně označeno jako dítě zletilé je pod pojmem „dítě“ míněno dítě nezletilé.

Tyto dva pojmy bývají směřovány, což může vzbuzovat dojem, že pokud je dítě „svěřeno do výchovy“¹⁰⁸ jednomu z rodičů, druhý ztrácí nad jeho výchovou kontrolu. Není tomu tak, oba rodiče mají rodičovskou zodpovědnost, pokud jí nejsou zbaveni nebo jim není omezena.

Každý z rodičů vykonává svá práva a povinnosti pramenící z rodičovské zodpovědnosti samostatně, pokud se jedná o běžné záležitosti. O podstatných záležitostech výkonu rodičovské zodpovědnosti se rodiče musí být schopni vždy dohodnout. Může se však stát, že mají na některou z podstatných záležitostí¹⁰⁹, která se týká dítěte, odlišný názor. Potom přichází v úvahu aplikace § 49 ZoR, kdy je možné podat návrh na soud, jenž by měl ve věci s konečnou platností rozhodnout.

Nežijí-li rodiče nezletilého dítěte spolu, a nedokáží-li se dohodnout o úpravě poměrů dítěte, může soud, dle § 50 odst. 1 ZoR, i bez návrhu rozhodnout, komu bude dítě svěřeno do péče a určit výši výživného. Dané ustanovení dopadá jak na situace, kdy jsou sice rodiče dítěte manžely, ale nežijí spolu, tak na situace, kdy rodiče dítěte nikdy v manželském svazku nebyli. Pro posuzování, komu bude dítě svěřeno do výchovy a při určení rozsahu vyživovací povinnosti soud vychází z kritérií, která jsou určena pro rozvod manželství (§ 50 odst. 2).

V krátkosti by bylo ještě užitečné zmínit se o omezení a zbavení rodičovské odpovědnosti, neboť se spolu se zákazem styku s dítětem jedná o nejzávažnější zásahy do vztahů mezi rodiči a dětmi. Z tohoto důvodu může ve svém rozhodnutí vyslovit omezení či zbavení rodičovské odpovědnosti pouze soud. Uvedené instituty slouží jako sankce za zaviněné porušení či přímo zneužití povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti.¹¹⁰ Tak by kupříkladu měl soud zvážit zbavení rodičovské zodpovědnosti toho rodiče, jenž se dopustil jednání naplňující skutkovou podstatu trestného § 215 „týrání svěřené osoby“.

¹⁰⁸ § 50 ZoR

¹⁰⁹ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001. s. 208.

¹¹⁰ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001. s. 209 - 210.

Na závěr se v krátkosti zmiňme ještě o právu rodiče nezletilého na styk s dítětem. Jedná se o jedno z práv pramenících z institutu rodičovské zodpovědnosti.

Za normálních okolností, kdy rodiče dítěte žijí spolu, je toto právo přirozeně vykonáváno, aniž by si jeho existenci některý z rodičů uvědomoval. Pokud však dojde k rozvodu či rozchodu rodičů nezletilého, je třeba řešit otázku styku rodiče, který s dítětem nežije. Zákon o rodině¹¹¹ preferuje dohodu rodičů, která nepodléhá schválení soudem. Pokud se však rodiče dítěte nedokáží dohodnout či dohodu jeden z nich neplní, upraví styk rodičů s dítětem soud. Pokud je rozsah styku s dítětem určen soudním rozhodnutím, může se ten z rodičů, který toto rozhodnutí nerespektuje, vystavit v krajním případě až trestnímu stíhání za spáchání trestného činu § 171 TZ „Maření výkonu úředního rozhodnutí“. V případě, že je bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem opakované a bezdůvodné, je zákonem o rodině považováno za „...změnu poměrů, vyžadující nové rozhodnutí o výchovném prostředí“.¹¹² V případech, kde je přítomno domácí násilí je často styk dítěte s násilným rodičem traumatizující nejen pro dítě, které se někdy stýkat s tímto rodičem ani nechce, ale i pro matku, která dítě připravuje ke styku.

V praxi je proto využíváno možnosti realizace styku v neutrálních prostorách sociálních center za přítomnosti kvalifikovaných pracovníků, jako jedno z možných řešení takových situací. Tuto povinnost v některých případech stanoví soud přímo ve svém rozhodnutí. Jestliže je to v zájmu dítěte, soud styk dítěte s rodičem omezí nebo jej může i zakázat.¹¹³ Zde je třeba pod pojmem „zájem dítěte“ rozumět zájem jak na jeho fyzickém, tak na jeho duševním zdraví.

6.4. Shrnutí

Rodinné právo je oblast, ve které jsou právní normy do značné míry ovlivněny emocionálním prvkem. Jedná se o vztahy velice intimního charakteru, do kterých by

¹¹¹ § 27 ZoR

¹¹² § 27 odst. 2

¹¹³ § 27 odst. 3

státní moc měla zasahovat pouze v nezbytné míře. Situace, kdy jsou rodinné vztahy narušeny násilím, odehrávajícím se za zdmi domova, však takovým případem nezbytné intervence často je. Nesmíme totiž zapomínat, jak neblahý vliv má domácí násilí zejména na děti, které potom mají tendenci nést si s sebou do života špatné sociální návyky a osvojovat si patologické vzorce chování.

7. ZÁKON O SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANĚ DĚTÍ

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí byl přijat poměrně nedávno a tvoří další z prvků ochrany příznivého vývoje dětí, jež je předpokládána zejména Úmluvou o právech dítěte.¹¹⁴ Zákon je „komplexní úpravou regulace pozitivní a pouze nezbytně nutné ingerence státu do rodinných vztahů“¹¹⁵ Je třeba zdůraznit, že právě zásah státu do rodinných vztahů by se měl uskutečnit opravdu jen tam, kde je rodinné prostředí natolik narušeno, že neplní funkci zdravého výchovného prostředí pro dítě.

V zákoně je hned v § 1 vymezeno, co se v jeho rámci sociálně-právní ochranou rozumí. Jedná se zejména o:

- ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,
- ochrana oprávněných zájmů dítěte,
- působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.

7.1 Orgány sociálně-právní ochrany dětí

Sociálně-právní ochrana dětí je realizována prostřednictvím orgánů sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“). Těmito orgány jsou dle zákona krajské úřady, obecní úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí a tzv. „pověřené osoby“. Nejčastěji se s pracovníkem OSPODu setkáváme jako s pracovníkem obecního úřadu, kde vykonává agendu na úseku péče o dítě. V rámci statutárních měst jsou pracovníky OSPODu pracovníci úřadů městských částí.

¹¹⁴ Úmluva o právech dítěte je publikována pod č. 104/1991 Sb.

¹¹⁵ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001. s. 348.

7.2 Komu je sociálně-právní ochrana určena

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí v § 6 vymezuje okruh dětí, jimž je určena. V nedávné době se mezi takové děti dostaly i ty, které jsou ohroženy násilím mezi rodiči. Lze se domnívat, že zařazení dětských svědků domácího násilí mezi ty děti, kterým by měla být věnována zvýšená pozornost, je více než legitimní a je s podivem, že se tak nestalo mnohem dříve. Je známo, že násilí v prostředí, které by mělo dítěti skýtat bezpečný a láskyplný prostor, má na dětskou psychiku velice negativní dopad. Tuto skutečnost je třeba reflektovat, nicméně zároveň respektovat její citlivost a zvolit co možná nejvíce empatický přístup.

7.3 Některé zásady sociálně-právní ochrany dětí

Prioritním hlediskem, na němž je sociálně-právní ochrana dětí vybudována je „zájem a blaho dítěte“. „Zájem“ dítěte by se dal vnímat spíše jako „...konkrétní záležitost týkající se dítěte“¹¹⁶, zatímco „blaho“ dítěte je kategorií obecnější, jedná se spíše o „...vytváření prostředí přátelského dětem“¹¹⁷. Tato zásada vyjadřuje jedno z nejdůležitějších hledisek rodinného práva vůbec. Veškerá činnost jak členů rodiny, tak státních orgánů, pokud vznikne potřeba intervence do vztahů v rodině, by měla být vykonávána s vědomím a cílem blaha dítěte a zároveň s respektem k jeho právům. Často je však na pečlivém zvážení, zejména intervenující instituce, co je v zájmu dítěte, co naplní zásadu blaha dítěte. Zde je třeba postupovat s velkou obezřetností.

¹¹⁶ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001. s. 18.

¹¹⁷ tamtéž

Další zásadou je, že dítě má právo požádat o pomoc i bez vědomí jeho rodičů. Obrátit se může na OSPOD, školská a zdravotnická zařízení, státní orgány. Tyto instituce mají zákonem stanovenou povinnost takovému dítěti poskytnout pomoc.¹¹⁸

Dítě, které je schopno formulovat své názory, má právo je svobodně vyjadřovat, a to ve všech záležitostech, které se jej týkají. Je vždy třeba dbát, aby nedošlo k ohrožení nebo narušení citového a psychického vývoje dítěte.

Stejně tak jako dítě, i rodič dítěte má právo na to, požádat o pomoc OSPOD a ten má povinnost rodiči pomoc poskytnout. Pokud se jedná o rodinu, kde se odehrává domácí násilí, je pravděpodobné, že ten z rodičů dítěte, vůči němuž násilí směřuje, bude takovou pomoc potřebovat. Může se jednat například podání informací o tom, jak se v takové situaci chovat, jaká podání je nezbytné podat k soudu, aby bylo zahájeno jednání o svěření dítěte do péče atp.

7.4 Opatření sociálně-právní ochrany

Právě pomocí opatření sociálně-právní ochrany, jejichž výčet nalezneme v §§ 10 a násl. zákona o sociálně-právní ochraně dětí, by měly být naplňovány cíle sociálně právní ochrany dětí (viz.7.1.).

7.4.1 Preventivní a poradenská činnost

V první řadě je OSPOD povinen vykonávat preventivní a poradenskou činnost. Jak již název napovídá, tato činnost by měla přispívat k předcházení výskytu patologických jevů a situací v rodinách. Jedná se o výměnu informací, které nasvědčují tomu, že se jedná o dítě, jemuž by měla být věnována zvýšená pozornost. Tak například, pokud je ve zdravotnickém zařízení ošetřeno dítě, u něhož existuje podezření z týrání či zneužívání nebo ze zanedbávání péče, je zdravotnické zařízení

¹¹⁸ § 8 odst. 1

povinnou zaznamenat úraz a tento záznam poslat obecnímu úřadu s rozšířenou působností, který by měl zaujmout odpovídající stanovisko.¹¹⁹ Stejně tak školy, školská zařízení a další zařízení pro děti mají povinnost oznámit příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí skutečnosti, jež nasvědčují tomu, že se jedná o děti, jimž by měla být věnována zvýšená pozornost (§ 6 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Mezi takové děti po poslední novele zákona patří i děti ohrožené násilím mezi rodiči. Příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí by tedy měl disponovat celou škálou informací ze života dítěte i prostředí, v němž dítě vyrůstá a měl by tak být schopen utvořit si komplexní obrázek o celkové situaci v rodině.

Dle novelizovaného § 12 může být rodičům uložena povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení, pokud rodiče takovou pomoc buď nezajistili nebo bez ní nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou dítěte (zejména spory ohledně svěření dítěte do výchovy a úpravy styku s dítětem).

7.4.2 Výchovná opatření a opatření na ochranu dětí

Poté, co preventivní a poradenská činnost nevedla k ozdravení rodinného prostředí, může příslušný orgán sociálně-právní ochrany přikročit k dalším opatřením. Jedná se o výchovná opatření dle zákona o rodině a o opatření Hlavy II zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která nese název „Opatření na ochranu dětí“.

Vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, mohou být vydána tato výchovná opatření: napomenutí rodičů či dítěte, stanovení dohledu nad nezletilým a uložení určitých omezení nezletilému. Tato výchovná opatření může učinit jednak orgán sociálně-právní ochrany dětí samostatně, jednak soud.

Opatření na ochranu dětí spočívají zejména v pravomoci orgánu sociálně-právní ochrany dětí, podat za splnění zákonem stanovených podmínek, návrh na zahájení řízení k soudu či dát podnět k opatřením týkajícím se výchovy dětí. Může

¹¹⁹ § 10 zákona o sociálně-právní ochraně dětí

se jednat například o podání návrhu na omezení či zbavení rodičovské zodpovědnosti, o podnět k úpravě styku s rodičem dítěte atp. Dále orgán sociálně-právní ochrany dětí poskytuje soudu součinnost při výkonu rozhodnutí o výchově nezletilých dětí. Před soudem pak vystupuje orgán sociálně-právní ochrany dětí jako opatrovník dítěte.

7.5 Shrnutí

Přijetím samostatného zákona zabývajícího se ochranou dětí, zajišťováním zdravého rodinného prostředí a působením ve prospěch obnovení narušených funkcí rodiny Česká republika naplnila jeden ze svých závazků, které jí plynou v důsledku přijetí Úmluvy o právech dítěte. Zákon vychází z takových teoretických postulátů, které by měly být s to zajistit efektivní ochranu všem dětem, které se nacházejí v nezdravém rodinném prostředí, ovšem pouze za předpokladu, že bude jednotlivými institucemi aplikován citlivě a s vědomím možných praktických důsledků.

8. OBČANSKÝ SOUDNÍ ŘÁD

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád je procesní normou civilního práva hmotného, čili upravuje proces domáhání se práv a povinností, které vyplývají z civilních předpisů. V občanském soudním řádu je stanoven postup soudů při projednání určité věci, postavení účastníků řízení atd. Na tomto místě není prostor pro to podrobně se zabývat všemi procesněprávními aspekty domácího násilí. Z toho důvodu zde bude pouze krátce rozebrána problematika předběžných opatření, zejména nově zakotveného předběžného opatření dle § 76b.

8.1 Institut předběžného opatření

Že činnost českého soudnictví nepatří k nejrychlejším není nikterak novým ani překvapivým zjištěním. V životě však nastanou situace, kdy rozhodnutí určité záležitosti nesnese odkladu. Proto je občanským soudním řádem konstruován institut tzv. předběžných opatření. V rámci předběžného opatření soud nerozhoduje o meritu věci, nýbrž se jím pouze prozatímně upravují poměry účastníků řízení tam, kde je toho třeba. Předběžné opatření má tedy dočasný charakter a slouží k úpravě poměrů do té doby, dokud není zahájeno řízení o věci samé. Z hlediska situací domácího násilí nás zajímá především § 76 a § 76b. Podle prvně jmenovaného ustanovení může být účastníku řízení mimo jiné uloženo, aby

- platil výživné v nezbytné míře,
- odevzdal dítě do péče druhého z rodičů nebo do péče toho, koho označí soud
- něco vykonal, něčeho se zdržel nebo něco snášel

Předběžné opatření vydává soud na návrh nebo právě v případě nezletilých dětí i bez návrhu, a to do 7 dnů od podání návrhu. V případě rozhodování o návrhu na vydání předběžného opatření na vykázaní je tato lhůta kratší, a to 48 hodin.

Vzhledem ke krátkým lhůtám pro rozhodnutí soudu zde není prostor pro výsledky účastníků ani svědků, šetření na místě atp. Soud tak rozhoduje bez jednání, pouze na základě listinných důkazů, které jsou spolu s návrhem na vydání předběžného opatření soudu dodány.

8.2 Předběžné opatření na vykázaní násilné osoby

Zákonem č. 135/ 2006 Sb., účinným od 1. 1. 2007, bylo do občanského soudního řádu v podobě § 76b včleněno nové předběžné opatření na vykázaní násilné osoby. Pro uvedení do kontextu by bylo ještě vhodné zmínit se ještě o zákonu č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím. Ten je postaven na třech pilířích. Prvním z nich je policejní vykázaní, které je nástrojem, jak odvrátit akutní nebezpečí v dané situaci. Potom existuje druhý pilíř v podobě intervenčního centra, které by mělo osobě ohrožené domácím násilím poskytnout veškeré informace a potřebnou pomoc. Takto poučená oběť domácího násilí pak může využít nástrojů třetího pilíře, kterým je soud. Ten může vydat předběžné opatření, kterým uloží násilné osobě, aby na určitou dobu opustila společné obydlí a nevracela se do něj zpět. Vydání tohoto předběžného opatření přitom není podmíněno předchozím policejním vykázaním. Návrh na vydání předběžného opatření na vykázaní násilné osoby tak lze podat zcela samostatně a do systému pomoci, jehož existenci předpokládá nový „zákon o vykázaní“, vstoupit v kterémkoliv stadiu.

Nyní však zpět k předběžnému opatření samotnému. Dikce nového § 76b nyní zní: *„Je-li jednáním účastníka, proti kterému návrh směřuje, vážným způsobem ohrožen život, zdraví, svoboda nebo lidská důstojnost navrhovatele, může předseda senátu předběžným opatřením uložit účastníku, proti kterému návrh směřuje, zejména aby*

a) dočasně opustil byt nebo dům společně obývaný s navrhovatelem (dále jen "společné obydlí"), jakož i jeho bezprostřední okolí, nebo do něj nevstupoval,

b) *se zdržel setkávání s navrhovatelem a navazování kontaktů s ním.*“

Oproti vykázání dle zákona o Policii České republiky, lze uložit tímto předběžným opatřením násilné osobě také povinnost zdržet se setkávání a navazování kontaktů s obětí. Tento „bonus“ oproti policejnímu vykázání lze považovat za velice praktický, neboť českým právním řádem stále není sankcionováno slídění (neboli tzv. „*stalking*“) a násilná osoba tak často vyhledává kontakty se svou obětí a vytváří na ni tak velice silný nátlak.

Předběžné opatření na vykázání trvá standardně po dobu 1 měsíce, může však být na návrh prodlouženo, a to až na 1 rok. To však pouze za podmínky, že je podán návrh na rozhodnutí ve věci samé (např. na rozvod manželství). O prodloužení doby trvání předběžného opatření rozhoduje předseda senátu, a to na základě několika kritérií, např. toho, zda ohrožení navrhovatele trvá.

8.3 Shrnutí

Velmi mnoho bylo v poslední době v médiích řečeno o vykázání policejním, zatímco o možnosti podat návrh na vydání předběžného opatření s obdobným obsahem nebylo takřka vůbec informováno. Pro efektivní pomoc obětem domácího násilí je však tyto dva instituty třeba vidět ve světle jejich vzájemných vazeb a možného potenciálu, který skýtají v podobě kontinuální a navazující pomoci.

9. NESEZDANÉ SOUŽITÍ A DOMÁCÍ NÁSILÍ

Přímou, osobní zkušenost s domácím násilím mezi partnery má v České republice necelá čtvrtina lidí.¹²⁰ Nemusí se však vždy jednat o partnery ve vztahu manželském, proto by bylo praktické připojit ještě výklad o některých otázkách domácího násilí v nesezdaném soužití. S pojmem „nesezdané soužití“ se neseznamujeme v žádné právní normě českého právního řádu. Pro takové použití mohou být důležité pojmy, jichž užívá občanský zákoník, a to v §§ 115 a 116. Jedná se o pojmy „domácnost“ a „osoby blízké“, jejichž existence má konsekvence v dalších právních odvětvích. Také některé zákony z oblasti sociálního zabezpečení operují s pojmy jako „druh“ a „družka“.

9.1 Osobní práva a povinnosti partnerů

Za současného právního stavu neexistuje žádné zákonné vymezení práv a povinností mezi partnery žijícími v nesezdaném soužití.

9.2 Majetkoprávní vztahy partnerů

Jak bylo řečeno výše, institut společného jmění manželů může vzniknout pouze mezi manžely. Mezi partnery tedy připadá v úvahu pouze aplikace obecných institutů občanského práva. Může se jednat například o podílové spoluvlastnictví upravené § 137 a násl. OZ. „Podílové spoluvlastnictví se vždy upíná ke konkrétní věci, případně vymezenému souboru věcí.“¹²¹ Přichází tedy v úvahu, aby nabyli partneři například byt či dům do podílového spoluvlastnictví. O vypořádání spoluvlastnictví

¹²⁰ A to v roli svědka, oběti a pachatele domácího násilí. Výzkum STEM pro občanské sdružení Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR a.s., červenec 2006

¹²¹ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001. s. 150.

rozhodne soud, není-li dohoda mezi spoluvlastníky možná. Vzhledem k tomu, že se jedná o institut, který je založen svobodným projevem vůle budoucím spoluvlastníkům (smlouvou) a ne přímo ze zákona jako je tomu u společného jmění manželů, je jeho režim volnější. Také je třeba říci, že každý z partnerů je odpovědný za splnění svých závazků, nevzniká zde dlužnická solidarita.

Mezi druhem a družkou neexistuje zákonná vyživovací povinnost, tak jako je tomu mezi manžely. Zde se jasně ukazuje, že zákonem je preferováno manželství. Zákon o rodině však neprovdané matce dává vůči otci jejího dítěte nárok na to, aby po něm žádala přiměřený příspěvek na úhradu výživy a nákladů spojených s těhotenstvím a porodem.¹²²

9.3 Nesezdané soužití a nezletilé děti

Úmluva o právech dítěte i Listina základních práva a svobod jasně stanovují, že mezi dětmi narozenými v manželství a mimo ně nelze činit žádné rozdíly. Pro určení rozsahu práv a povinností dětí vůči jejich rodičům je důležitá právní skutečnost rodičovství, nikoliv existence manželství. Pokud tedy zákon o rodině stanoví nějaká práva či povinnosti, vždy tak činí ve vztahu k rodičům dítěte bez zřetele k tomu, zda mezi nimi existuje manželský svazek. Důležitá je pouze skutečnost, zda spolu rodiče dítěte žijí ve společné domácnosti či nikoliv. *„...jakmile se v nesezdaném soužití narodí dítě, tak s ohledem na vůdčí zásadu rodinného práva – blaho a nejlepší zájem dítěte, reguluje zákon o rodině vztah mezi otcem a matkou prostřednictvím jejich vztahu ke společnému dítěti“*¹²³

¹²² § 95 ZoR

¹²³ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001. s. 149.

9.4 Bydlení

Stejně tak, jako tomu je u institutu společného jmění manželů, v žádném jiném vztahu než manželském, nemůže vzniknout společný nájem bytu manžely (viz. 5.2.). Mezi partnery přichází v úvahu pouze tzv. „společný nájem“, který je upraven v §§ 700 – 702 OZ.

Dále mohou partneři uzavřít smlouvu o podílovém spoluvlastnictví k určité věci, jíž může být i nemovitost. Není-li právním předpisem stanoveno nebo účastníky dohodnuto jinak, jsou podíly obou spoluvlastníků stejné, přičemž podíl vyjadřuje míru, jakou se spoluvlastníci podílejí na právech a povinnostech vyplývajících ze spoluvlastnictví ke společné věci.

9.5 Shrnutí

Výše uvedené úvahy lze shrnout tak, že zákon jasně preferuje manželský svazek před nesezdaným soužitím. Toto se však týká zejména vztahů mezi manžely respektive partnery, jelikož děti nemohou být neexistencí manželství mezi rodiči nijak dotčeny.

V situaci domácího násilí se neexistence manželského svazku může projevit pozitivně i negativně. Pozitivní aspekt lze spatřovat v tom, že se oběť vyhne zdoluhavým soudním řízením ohledně rozvodu manželství a vypořádání majetku. Výhodou je zcela jistě i to, že oběť nemusí nést odpovědnost za závazky násilníka, jako tomu je mezi manžely, pokud nezúžili zákonný rozsah svého společného jmění. Negativní dopad je možné spatřovat v materiálním zabezpečení oběti. Partnerka v nesezdaném soužití totiž nemůže po svém partnerovi žádat výživné, tak jako tomu je mezi manžely. Nemá ani právo na to, požadovat po druhém partnerovi, aby se podílel na chodu společné domácnosti. Oběť domácího násilí tak nemá v nesezdaném soužití tak silnou pozici a právo na takovou ochranu, jako v manželském svazku. Jak však bylo řečeno výše, při emancipaci z násilného manželského svazku se mohou projevit i jeho nevýhody.

II. PRAKTICKÁ POMOC OBĚTEM DOMÁCÍHO NÁSILÍ

Přesto, že v řešení problematiky domácího násilí za poslední léta došlo k několika významným změnám, je úroveň pomoci jeho obětem stále nedostatečná.

K nejvýraznějším pozitivním změnám lze zařadit:

Aplikaci skutkové podstaty trestného činu týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě (jedná se o ust. § 215a zavedený do trestního zákona s účinností od 1.6.2004). Tím došlo ke zlepšení úrovně trestního postihu domácího násilí.

Od 1.1.2007 je v účinnosti zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím. Nový zákon si klade za cíl řešit domácí násilí prostřednictvím jasně formulované vůle státu chránit oběť a zamezit dalšímu jednání osoby – násilníka formou vykázaní. Tyto významné počiny v oblasti legislativy mohou pomoci oběti domácího násilí.

Přes všechny právní změny stále přetrvávají problémy, se kterými se oběť domácího násilí často setkává jak při řešení právních problémů, tak i v nedostatečné komplexní spolupráci jednotlivých orgánů a organizací, které poskytují pomoc obětem domácího násilí.

Za nejdůležitější problémy, které v oblasti domácího násilí přetrvávají považujeme to, že je stále nedostatečná pozornost věnována dětem, které se stávají svědky domácího násilí, případně násilí přímo na sobě zažívají. Mezi další problémy pak lze zařadit řízení v rámci přestupkových komisí a celkovou sociální situaci oběti domácího násilí.

Současná právní úprava nabízí obětem domácího násilí velmi zdlouhavý postup, kdy je třeba nejdříve rozhodnout o úpravě poměrů k nezletilým dětem, teprve pak může být manželství rozvedeno a až následně je možné vypořádat společné jmění a společný nájem bytu manžely.

10. VEŘEJNOPRÁVNÍ ŘEŠENÍ PROBLEMATIKY DOMÁCÍHO NÁSILÍ

10.1. Trestní právo

Je potřeba uvědomit si, že ne každý spáchaný trestný čin je posléze odhalen, objasněn a potrestán. Z praxe lze vyvodit, že u trestného činu § 215a „týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě“ zákona č. 140/1961Sb., trestní zákon (dále jen „trestní zákon“) je naopak odhalena menší část a řízení nekončí odsuzujícím pravomocným rozsudkem. Často k tomu přispívá zejména psychika oběti, nezájem okolí plést se do cizích záležitostí, neboť se jedná o tzv. „násilí za zavřenými dveřmi“, které se odehrává v soukromí a beze svědků, o jehož páchání ví pouze oběť a pachatel.

Je na samotné oběti, zda se odhodlá vyjít s pravdou ven a podstoupit celé řízení, které se dotýká nejen jí, ale i blízkého okolí.

Dalšími důvody, proč nepodá trestní oznámení, může být i obava z pomsty agresora, nejistý výsledek trestního řízení, stud, znovuoživení prožitého násilí v paměti. K tomu může přistoupit i existenční nejistota, zejména u obětí ekonomicky závislých na pachateli. Oběti se často obávají samotného trestního řízení, které budou muset podstoupit. V rámci řízení může u oběti dojít i k „druhotné viktimizaci oběti“, zejména průběhem samotného řízení, kdy si často orgány činné v trestním řízení neuvědomují, že jednají s traumatizovaným člověkem. Z praxe se tak dozvídáme, že oběti, které již řízení podstoupily nebo podstupují by již tento krok neučinily. Je totiž třeba velké psychické podpory, aby vytrvaly až do konce. Z šetření také vyplynulo, že ve větší části obětí domácího násilí trestní oznámení nepodávají. Pouhých 27% z celkového počtu dotázaných obětí domácího násilí se rozhodlo podat trestní oznámení. A z těch trestních oznámení, která byla podána byly zjištěny tyto výsledky:

ve 2% případu bylo trestní oznámení odloženo,

v 28% vyhodnoceno jako přešupek,
v 26% bylo zahájeno trestní stíhání,
v 7% byla podána obžaloba,
v 22% byl pachatel odsouzen.

Problém se kterým se oběť násilí dále může setkat je i ten, že skutková podstata trestného činu ust. § 215a nezahrnuje situace, kdy je oběť i po odpoutání agresora pronásledována a obtěžována, což může spočívat např. ve sledování oběti, neustálém telefonování, vyhrožování, vyhledávání kontaktu s obětí, postávání před domem, ničením věcí bez přítomnosti svědků apod. Toto jednání je v mnoha státech již trestným činem. U nás existuje pouze teoretická možnost bránit se proti takovému jednání žalobou u civilního soudu, a to s nejistým výsledkem. Pokud se agresor nedopustí takového jednání, které by již naplňovalo skutkovou podstatu např. trestného činu vydírání nebo násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci, nemá oběť dostatečné množství právních nástrojů jak se tomuto neustálému psychickému teroru bránit. Pro takového jednání není v české terminologii příleňavý termín, a v angličtině se používá výraz „stalking“.

10.2 Trestní řízení

Jednou ze zásad, které jsou společné pro nejrůznější dokumenty upravující postavení poškozeného – oběti v trestním řízení je nutnost specifického zacházení s oběťmi, které jsou zvlášť ohrožené. Poškozenému je věnována zvláštní pozornost nebo je s ním jinak zacházeno, nikoliv proto, že jde o poškozeného, ale z důvodu že v řízení vystupuje v procesním postavení svědka, tedy nositele důkazu důležitého pro řízení¹²⁴.

¹²⁴ Jelínek: Poškozený v českém trestním řízení, Praha, Karolinum, 1998, str. 45

Tento přístup dle praxe do značné míry přetrvává, kdy soud zkoumá pouze materiální škodu, která poškozenému vznikla, ale nezabývá se již újmou, kterou můžeme označit za citovou či psychickou. Platná právní úprava nezohledňuje míru viktimizace poškozeného, která se v praxi může lišit (dle typu trestného činu, dle vztahu k pachateli, dle osobnosti samotného poškozeného).

Z praktických zkušeností víme, že oběti domácího násilí neuplatňují nárok na náhradu škody proto, že materiální újma jim nevznikla, pachatelem je manžel oběti, což by znamenalo, že z praktického hlediska by náhrada jako taková zůstala součástí společného jmění. Zejména ale proto, že oběť je v situaci, kdy řeší další související právní otázky.

Neuplatnění nároku na náhradu škody znamená pro poškozeného nemožnost přidělení bezplatného zmocněnce, což znamená, že nadále bude procházet celým řízením sám. Dalším problémem, který může pro oběť nastat, je, že v trestním řádu chybí možnost utajit adresu poškozeného.

Bylo by dobré brát zřetel na zájmy poškozeného nejen v oblasti materiální, v oblasti ochrany jeho života a zdraví, ale zejména před jeho druhotnou viktimizací. Za tímto účelem je třeba definovat zvláštní skupinu poškozených, tedy zohlednit postavení tzv. zvlášť ohrožených poškozených.

Konkrétními opatřeními na jejich ochranu pak mohou být např. nárok na ustanovení bezplatného zmocněnce nebo zmocněnce se sníženou odměnou bez ohledu na uplatnění nároku na náhradu škody, možnost vykázat obžalovaného v hlavním líčení mimo jednacích síň z důvodu zamezení druhotné viktimizace, výslech prostřednictvím psychologa, možnost utajení adresy nebo i dalších osobních údajů pokud by tím nebylo zasahováno do práv obviněného na řádnou obhajobu a další.

Toto zvláštní zacházení, které tyto oběti vyžadují je třeba v některých případech zohlednit v rámci rekodifikace trestního řádu, někde postačí úprava podzákonými předpisy či metodickými pokyny. Neodmyslitelná je i správná praxe těch kteří jsou s poškozeným v přímém kontaktu.

10.3 Přestupkové řízení

Většina případů trestního oznámení podaných na Policii ČR končí tím, že jednání je kvalifikováno jako přešupek a je předáno do agendy příslušného úřadu místní správy s tím, že nespĺňuje znaky trestného činu ust. § 215a trestního zákona a jedná se pouze o přešupek proti občanskému soužití dle ust. § 49odst. 1 písm. c) zákona č. 200/1991Sb. o přešupcích¹²⁵

Přešupky obecně, jsou delikty, které se vyznačují nižším stupněm nebezpečnosti pro společnost, čemuž odpovídají uložené sankce, které mohou pachatele postihnout. Jedná se o pokuty v max. výši 3.000,- Kč nebo napomenutí. Ustanovení přešupku proti občanskému soužití bývá aplikováno v případech, kdy přešupkové řízení končí potrestáním pachatele. Současná praxe v rámci přešupkových řízení bývá často následující:

Při projednání domácího násilí jako přešupku je pachatel běžně ten, kdo vystupuje racionálně, klidně, věcně argumentuje, uvažuje logicky, často i falešnou výpovědí znehodnotí tvrzení oběti.

Oběť je na rozdíl od pachatele nervově vyčerpaná, někdy může působit hystericky. Převážně se jedná o dlouhodobý stres, kterému je vystavena. To vše ovlivňuje výsledek řízení.

Na podporu svých tvrzení má v lepším případě lékařské zprávy, často je domácímu násilí přítomno jen užší okolí, zejména děti, někdy rodiče či sourozenci oběti. V rámci přešupkového řízení jsou však tyto svědkové posuzováni tak, že rodinní příslušníci jsou většinou svědci nevěrohodní, neboť jsou osobou blízkou oběti. Výsledkem pak je, že se jedná o tvrzení proti tvrzení, kdy pachateli není uložena sankce za jeho jednání a dokonce oběť musí zaplatit náklady řízení, neboť nedojde vůbec k uznání viny. Pouze z důvodu zřetele hodných lze od uložení povinnosti nahradit náklady řízení zcela nebo zčásti upustit.

¹²⁵ přešupku se dopustí ten, kdo úmyslně naruší občanské soužití vyhrožováním újmou na zdraví, drobným ublížením na zdraví, nepravdivým obviněním z přešupku, schválnostmi nebo jiným hrubým chováním)

Právě přestupkové komise mohou, s ohledem na stupňující se intenzitu domácího násilí, v rámci řízení využít postihu méně závažných forem násilí, neboť se nejedná ani tak o uložení sankce, ale zejména o vyjádření názoru společnosti na jednání a chování pachatele. Rozhodnutí přestupkové komise může vyjadřovat morální zadostiučiní oběti a včasný zásah může zabránit dalšímu stupňování domácího násilí.

11. SOUKROMOPRÁVNÍ ŘEŠENÍ POMOCI OBĚTEM DOMÁCÍHO NÁSILÍ

11.1 Rodinné právo

11.1.1 Rozvod

V případě domácího násilí se ve většině případů uplatňuje klasický „sporný rozvod“, kdy se musí soud zabývat příčinami rozpadu manželství.

Při zkoumání příčin rozvratu manželství je pro oběť velmi důležité prokázat domácí násilí, resp. násilné chování manžela/ky, neboť k příčinám rozvratu manželství by měly soudy přihlížet i v rámci dalších soudních řízení (řízení o byt, vypořádání společného jmění manželů). Což v praxi však nebývá až tak běžné. Z délky rozvodových řízení pak vyplývá i nevyřešený osobní status oběti (tj. nemůže uzavřít nové manželství, vzít si půjčku, hypotéku apod.).

Tuto situaci neřeší ani zákon na ochranu před domácím násilím, který počítá s vykázaním násilníka maximálně na jeden rok, pak ze zákona lhůta zaniká. To však často nebude stačit k vyřešení situace oběti. Pak už lze jen doufat, že se nebude násilník chtít po roce vrátit do společné domácnosti.

Z našich praktických zkušeností víme, že pokud se jedná o oběti psychického násilí, oběti sociálně izolované, u které často je přítomno i ekonomické násilí, musí tyto nadále složitě prokazovat chování násilníka a od počátku nést „důkazní břemeno“ k prokázání svých tvrzení.

Současné rodinné právo nezohledňuje existenci domácího násilí v rámci rodinných či obdobných poměrů. Nezajišťuje dostatečná práva toho z manželů, který se na rozpadu manželství nepodílel.

11.1.2 Rozhodování o nezletilých dětech

Je třeba mít vždy na zřeteli, že tam kde jsou děti, dochází k bezprostřednímu ohrožení jejich citového vývoje, jsou-li svědkem násilného jednání jednoho z rodičů. Světová zdravotnická organizace považuje pouhou přítomnost dítěte při domácím násilí za psychické týrání. Soud by měl při rozhodování vzít v úvahu, v jakém prostředí je dítě zvyklé vyrůstat, jak je na dosavadní okolí vázáno.

Dle statistik Ministerstva spravedlnosti ČR více než 30% řízení ve věcech péče o nezletilé před okresními soudy trvá déle než 6 měsíců. V odvolacím řízení před krajskými soudy je věc týkající se péče o nezletilé rozhodnuta do 6 měsíců pouze ve 40% případů. Statistika rozhodování o odvolání proti usnesení o předběžných opatřeních ve věcech péče o nezletilé je ještě více tristní, když délka řízení překračuje 6 měsíců v 72,73% případů¹²⁶.

V případech domácího násilí, kdy násilník často vyhrožuje únosem dítěte, nebo dítě z péče oběti odebere a odmítá umožnit kontakt, je potřeba situaci řešit velmi urychleně. K tomu slouží institut předběžných opatření podle občanského soudního řádu. Tímto opatřením soud pouze prozatímně upraví poměry účastníků řízení tam, kde je to potřeba. Vzhledem k tomu, že soud rozhoduje na základě důkazů a zpráv sociálního pracovníka, je potřeba návrh doložit co největším množstvím důkazního materiálu. V případě nezletilých dětí, pokud oběť podá návrh na vydání předběžného opatření, zahájí soud rovnou i řízení ve věci samé, tedy řízení o svěřením nezletilého dítěte do péče jednoho z rodičů.

V případě podání odvolání do usnesení je pak velice alarmující délka řízení o odvolání, které se týká předběžného opatření. Neboť to popírá význam tohoto institutu. Ačkoliv okresní soud musí rozhodnout o tomto předběžném opatření do 7 dnů, pro odvolání není stanovena žádná lhůta.

¹²⁶ Zdroj statistika Ministerstva spravedlnosti www.justice.cz

Praxe je často taková, že celý opatrovnický spis je předán po podání odvolání krajskému soudu, který má posoudit odvolání a okresní soud nemůže ve věci jednat, protože nemá k dispozici spis.

Tato absurdní situace pak vede k tomu, že řízení se prodlouží o mnoho měsíců a brání rozhodování okresního soudu ve věci samé, takže oběti domácího násilí se její tíživá situace prodlouží ne o měsíce, ale roky.

Soudy se zpravidla stanovení lhůt pro rozhodnutí brání s odůvodněním, že každé řízení je svébytné a nelze stanovit dobu, která je nutná ke kvalitnímu rozhodnutí.

Je však nezbytné, aby délky lhůt byly stanoveny nejen pro řízení opatrovnické, ale i pro řízení odvolací. Dále je potřebné, aby byla stanovena i lhůta pro rozhodnutí o odvolání proti usnesení, jimž se rozhoduje o předběžném opatření.

Přiměřenou délku opatrovnických řízení v České republice v důsledku prodlev kritizoval Evropský soud pro lidská práva, který dospěl k názoru že Česká republika porušila čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy o lidských právech a základních svobodách, tedy právo na spravedlivý proces.

Pokud se vrátíme k oběti domácího násilí, která stojí na počátku zdoluhavého soudního procesu a nese tíhu prokazování domácí násilí, není se čemu divit, že buď v průběhu řízení vezme návrhy zpět a vrátí se zpátky k pachateli nebo přistoupí na podmínky násilníka a uzavře raději dohody, které mohou být pro ni nepříznivé, má však jistotu, že soud dříve rozhodne aniž by více zkoumal zájem dítěte anebo se pustí často do nerovného boje.

Dalším problémem, který může nastat je, že dítě má dle Úmluvy o právech dítěte právo na styk s oběma rodiči. Toto ustanovení je samozřejmě v pořádku, ale v případech domácího násilí by toto právo nemělo být vykládáno jako povinnost, což se v praxi často stává. Pokud je styk s rodičem v rozporu se zájmem dítěte, může soud za specifických podmínek rozhodnout o jeho zákazu. Návrh na úpravu styku může podat druhý rodič, či sociální pracovník orgánu sociálně právní ochrany dětí.

Bohužel i v České republice (zahraničí není výjimkou) se uplatňují tlaky na oběť domácího násilí, které ji pak udržují upoutánu k násilnému partnerovi. A to proto, že pokud chce oběť ochránit sebe a de facto i děti, musí omezit komunikaci s násilným partnerem na minimum. Pokud v rámci řešení dochází ke kontaktu i s dětmi, pak se často stává, že jsou zpochybňována její tvrzení, že se partner choval násilně. Soudy při svém rozhodování posuzují ochotu rodičů spolupracovat a podílet se na společné výchově, což v případě domácího násilí není často možné. Oběti tak bývají nakonec označovány za nespolupracující a po právní stránce to může vést ke změně výchovného prostředí.

V praxi se v rámci opatrovnických řízení objevuje pojem „syndrom zavrženého rodiče“. Ten používají i soudní znalci ve znaleckých posudcích – psychologové, které soud ustanovuje k posouzení otázek stanovených soudem pro rozhodnutí ve věci samé (zkoumají výchovné prostředí obou rodičů, citové vazby dítěte, možnost styku druhého rodiče s dítětem aj).

Ačkoliv se jedná o pojem, který neexistuje v mezinárodně schválené klasifikaci nemocí a poruch, je čím dál více používán. Přesnější překlad je syndrom „odcizeného rodiče“, který v podstatě spočívá v tom že jeden z rodičů dítě manipuluje proti druhému rodiči až následně dítě začne tohoto rodiče odmítat.

Nikdy však nemůže jít o syndrom odcizeného rodiče v případě, kdy dal rodič dítěti oprávněný důvod k nenávisti a zejména tam, kde dítě bylo svědkem násilí tohoto rodiče vůči druhému. Tento pojem se bohužel dostal do povědomí širší veřejnosti a začal se velmi užívat nejen znalci, soudci, sociálními pracovníky, ale také mezi samotnými rodiči. To však vede k tomu, že soudy pod tlakem veřejného mínění vynucují styk dítěte s rodičem i v případech, kdy dítě odmítá tohoto rodiče z objektivních důvodů (například bylo svědkem domácího násilí).

Pokud dítě odmítne s rodičem odejít v dobu stanovenou soudem, tedy v době kdy se má setkání s rodičem uskutečnit, ukládají soudy druhému rodiči, kterému bylo soudem dítě svěřeno do výchovy pokutu za to, že dítě nebylo řádně připraveno na styk.

Děti jsou mnohokrát přinuceny ke kontaktu s rodičem, kterého odmítají proto, že byly svědky toho jak tento rodič ublížil nebo ubližoval druhému a v konečném důsledku je takový vynucený kontakt může vážně psychicky poškodit.

Soudy nepřihlíží k názoru dítěte a vymáhají styk i přes jeho odpor, a to i u starších dětí, které jsou již dostatečně vyspělé, aby si mohly vytvořit vlastní názor. Dokonce v některých případech soud názor dítěte ani nezjistí ani nezkoumá jaké důvody vedou dítě k odmítání druhého rodiče.

V praxi českého soudnictví je bohužel právo dítěte na styk s oběma rodiči (zakotvené v Úmluvě o právech dítěte) stále chápáno jako povinnost. Upřednostňováno je spíše právo rodiče na styk s dítětem.

I když Úmluva o právech dítěte i zákon o rodině, přiznávají dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo vyjadřovat se ve všech záležitostech, jež se ho dotýkají (zejména být slyšeno v každém řízení, které se jej dotýká), neexistuje pevně stanovena věková hranice. U nás je praxe velmi rozmanitá, dá se říct, že postup soudů se může lišit v rámci kraje i okresů. Záleží na posouzení konkrétního soudce. Chybí zde ustálená judikatura, neboť tyto otázky nebývají řešeny Nejvyšším nebo Ústavním soudem. Vynucovaný styk nezletilého dítěte s násilným rodičem však není v nejlepším zájmu dítěte.

11. 1. 3 Sociálně právní ochrana dětí

I když zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších změn a novelizací, spadá do oblasti veřejného práva je nutné se o něm zmínit v návaznosti na právo rodinné.

K pozitivní změně v pomoci obětem domácího násilí došlo jeho novelizací, kdy byla zakotvena povinnost mlčenlivosti orgánu sociálně právní ochrany dětí v případech pobytu rodiče s nezletilými dětmi v azylových domech, a to po celou dobu jejich pobytu. Dále je to povinnost orgánu sociálně právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) oznamovat orgánu činnému v trestním řízení skutečnosti

nasvědčujícím tomu, že byl spáchán na dítěti trestný čin, nebo že dítě bylo použito ke spáchání trestného činu anebo, že dochází k násilí mezi rodiči, jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte a dalšími fyzickými osobami v domácnosti obývaném dítětem.

Praxe však nadále ukazuje, že je potřeba dalšího proškolení pracovníků OSPODu, tak aby dobře aplikovali zavedená ustanovení a vykonávali dobrou spolupráci se všemi organizacemi a orgány poskytujícími pomoc obětem domácího násilí, a v neposlední řadě, aby správně rozpoznali a v praxi užívali, že se jedná o domácí násilí, a ne o dlouhotrvající konflikt mezi rodiči.

Nelze než připomenout, že již v opatření Ministerstva spravedlnosti v rámci příprav rekodifikace občanského práva bylo navrženo, aby v zákoně o rodině při rozvodu manželství „sporného“ při zjišťování příčin rozvratu manželství byla soudu stanovena povinnost v případě domácího násilí tuto skutečnost uvést i do výrokové části.

11. 2 Občanský zákoník

Pokud se zaměříme na další právní otázky, které musí oběť domácího násilí vyřešit, lze sem zařadit její ekonomicko-sociální situaci, která zahrnuje vypořádání společného jmění manželů, úpravu společného nájmu bytu a související problémy jako vymáhání výživného, výživné na manželku, exekuce apod.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (dále jen „občanský zákoník“) nezohledňuje existenci domácího násilí. V žádném z ustanovení nenajdeme opatření, které je zaměřeno na ochranu osob ohrožených násilím v rodině. Chybí zejména jednotná definice domácího násilí.

V některých sporech, zejména co se týče bytové problematiky, se lze dovolat ust. § 3, tzv. „klauzule dobrých mravů“.

Je však na soudu, zda v konkrétním případě tuto klauzuli aplikuje. Do doby než se rozvedený partner/ka vystěhuje, nadále mu svědčí právo na bydlení a může

tedy v bytě přebývat. Často se tak stává, že ačkoliv soud rozhodne, že při zrušení společného nájmu bytu se oběť domácího násilí stane dalším výlučným nájemcem bytu, zároveň násilníkovi přizná dle zákona bytovou náhradu, a tím se oběť de facto dostane do neřešitelné situace. Vzhledem k současné bytové situaci, která je velmi komplikovaná, kdy obecní úřady či městské části náhradními byty nedisponují, oběť musí vyvinout další nemalé úsilí na hledání náhradního ubytování a záleží jen na druhé straně zda nabídku přijme.

Pak nezbyvá než se opět obrátit na soud a podat návrh na výkon rozhodnutí vyklizením bytu. Nejedná se však o pár měsíců, ale takřka o roky a oběť musí sdílet společnou domácnost s agresorem. Zde nelze hledat záchranu ani v novém zákoně o vykazání, kdy, pokud oběť podá dle zákona předběžné opatření, zanikne toto nejpozději uplynutím doby jednoho roku. Předběžné opatření lze prodloužit však jen v případě pokud je ve věci zahájeno řízení ve věci samé, což se netýká návrhu na výkon rozhodnutí¹²⁷.

Problémy obětí domácího násilí s jejich ekonomicko-sociální situací se pak dotýká zejména řešení složitých právních sporů ohledně vypořádání majetku, kdy se oběť může za trvání manželství stát solidárním dlužníkem ze závazků, které násilníkovi vznikly v době jejich soužití, a to do doby pravomocného rozsudku o rozvodu manželství. Agresor někdy záměrně řízení protahuje nejen proto, že se chce oběti pomstít ale často i proto, že tento stav mu vyhovuje.

V rámci rekodifikace by bylo vhodné zvážit otázku úpravy společného jmění manželů, tak aby v případech domácího násilí nespádaly závazky vzniklé jednáním násilného manžela do společného jmění a oběť se tak nestávala solidárním dlužníkem.

¹²⁷ Východiskem mohou být i navrhované změny v rámci rekodifikace občanského zákoníku, které vyplývají rovněž z opatření Ministerstva spravedlnosti, a které spočívají v možnosti zrušení užívání práva ke společnému bytu z důvodu zvláštního zřetele hodných a dále v doplnění ustanovení ve kterém by soud bral zřetel na násilí páchané na druhém z partnerů či dítěti. Totéž by mohl posoudit i v rámci ustanovení o zrušení práva společného nájmu bytu manžely po rozvodu manželství.

Musíme mít vždy na paměti, že chování oběti domácího násilí neodpovídá standardům chování partnera v manželství, ale je podrobena tlaku, ekonomickému násilí a poplatné vztahu podřízenosti a nadřízenosti. Tomu pak může odpovídat právní situace ve které se oběť ocitá jak za trvání manželství, tak i v době, kdy se po dlouholetém násilí rozhodne odejít.

Častý problém, který nastává v řešení jejich situace je ten, že oběti jsou nedostatečně orientovány v možnostech uplatňování a vymáhání svého práva. Pro advokáty jsou případy manželských rozvatů, násilí v rodinných vztazích a opatrovnické věci nelukrativními záležitostmi a většinou nejsou ochotni se jimi zabývat. Bezplatná právní pomoc je však pro oběti domácího násilí jediná možnost jak se správně a efektivně bránit.

I zde je tato situace určitým způsobem ošetřena zákonem, neboť oběť může požádat o bezplatnou právní pomoc soud a případně pak Českou advokátní komoru. Tento proces přidělení však trvá několik týdnů, je třeba aby oběť prokazovala splnění některých podmínek a ne každá oběť je schopna tento proces postoupit.

S tímto problémem se snažili vypořádat i naši sousedé na Slovensku, kde se od 1.1.2006 stal účinným zákon č. 327/2005 Z.z., o poskytování právní pomoci osobám v materiální nouzi. Zákon poskytuje právní pomoc pouze fyzickým osobám a pokrývá oblast občanského, pracovního a rodinného práva, řeší „cezhraniční“ spory.

Tento zákon zřídil Centrum právní pomoci, kdy se jedná o státní rozpočtovou organizaci, která rozhoduje o nároku na bezplatnou právní pomoc a sama nebo prostřednictvím ustanovených advokátů tuto právní pomoc poskytuje.

K zastupování v řízení před soudy jsou však oprávněni jen Centrem ustanovení advokáti, nikoliv samotní pracovníci Centra.

Právní pomoc zahrnuje právní poradenství, pomoc při mimosoudních jednáních, sepsání soudních podání, zastupování v řízení určeným advokátem a

další úkony s tím související. O žádosti o poskytnutí právní pomoci rozhoduje Centrum právní pomoci do 30 dnů ode dne doručení žádosti.

I tento zákon má i svoje závažné nedostatky (např. oblast lidských práv, která se nedá vždy jednoznačně zařadit pod jiné právní odvětví, absence pomoci ve správním právu, restriktivní rozsah působnosti zákona v rámci oblasti práva i v rámci stanovené příjmové hranice aj). Jedná se však o správný krok pomoci lidem (i obětem), u kterých není jiná možnost právní pomoci než využitím uvedeného institutu.

12. NOVÝ INSTITUT VYKÁZÁNÍ

Od 1.1.2007 začal platit nový zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím. Tento zákon má za úkol lépe chránit oběti domácího násilí. Policie (příp. soud) má díky němu možnost vykázat agresora z bydliště. Během této doby má oběť čas se rozmyslet co podnikne dál. Český zákon je inspirován rakouskou legislativou, kde agresor může být vykázán ze společného bydliště již od r. 1997. Jedná se zatím o nejlepší nástroj na ochranu oběti. Začal fungovat u nás, funguje i v řadě jiných zemích Evropské Unie.

Oběti někdy mají pocit, že je-li násilník pryč, je vše už v pořádku a zbytek možná zvládnou samy. Je však potřeba, aby oběť domácího násilí s odborníky vyhodnotila následující rizika, která mohou nastat v jejím konkrétním případě a eventuálně zpracovat také bezpečnostní plán. Ne všechny oběti totiž i po vykázání pachatele zůstanou ve společném obydlí, a pokud je zde velké riziko, mohou odejít před agresorem do bezpečí azylového domu s utajenou adresou.

Mohou nastat rovněž případy závažného domácího násilí, kdy je vhodné nejen vykázání, ale i další navazující kroky, jako je doporučení oběti ať opustí domácnost a schová se na utajeném místě, právě aby zvýšila svoji bezpečnost.

Pro dobré fungování zákona je potřeba nejen vykázání, ale i konzultace s odborníky, kteří pomohou sestavit výše zmíněný bezpečnostní plán, dále pak dobrá spolupráce s ostatními složkami a to policií i justicí.

Proto je nadále potřeba nejen proškolení policistů, ale i státních zástupců či soudců, aby do důsledku pochopili problémy domácího násilí. Proč oběť pustí pachatele dobrovolně do bytu, že to ještě neznamená, že je všechno v pořádku, neboť vztah mezi nimi je nesmírně složitý, že chování oběti je podmíněno strachem z násilníka-agresora.

Zákon klade vyšší požadavky na spolupráci mezi všemi dotčenými subjekty a na koordinaci jejich činnosti. K naplnění zákona bude třeba přijmout řadu dalších opatření, aby pomoc obětem domácího násilí byla co nejvíce efektivní. Neboť i

pozitivní či negativní zkušenosti s novým zákonem by měly vést k dalšímu propracování systému pomoci obětem domácího násilí.

13 . SOCIÁLNÍ SLUŽBY OBĚTEM DOMÁCÍHO NÁSILÍ

Pro úspěšné řešení konkrétních případů domácího násilí je třeba, aby existovala kvalitní a dostupná síť sociálních služeb, které komplexně uchopí problém oběti domácího násilí a pomohou jí ho řešit po právní, psychologické i sociální stránce.

13. 1 Definice sociálních služeb pro oběti domácího násilí dle zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách

Poskytování sociálních služeb se od 1.1. 2007 řídí zákonem 108/2006 Sb. o sociálních službách, což přineslo změny i v sociálních službách pro oběti domácího násilí. V oblasti ochrany před domácím násilím je sociální služba poskytována ve formě **pobytových ambulantních i terénních služeb** a jedná se zejména o **služby sociální péče, poradenství a prevence, služby intervenčních center**. Zařízení sociálních služeb poskytující sociální služby obětem domácího násilí zahrnují dle zákona **azylové domy, zařízení pro krizovou pomoc a sociální poradny a podle novelizovaného znění zákona i intervenční centra**. Základní činnosti při poskytování sociálních služeb znamenají poskytování **ubytování, popřípadě přenocování, výchovné vzdělávací a aktivizační poradenství, sociální poradenství, sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí, telefonická krizová pomoc**. Specifickým prvkem v pomoci obětem domácího násilí je § 60 zákona s názvem **krizová pomoc** a zejména pak § 60a s názvem **intervenční centra** (podrobněji viz kapitola 1.3 Intervenční centra). Tímto ustanovením je řešena činnost intervenčních center pro oběti domácího násilí v domácnostech, ze kterých byli vykázáni násilníci. Krizovou pomocí se rozumí terénní, ambulantní nebo pobytová služba na přechodnou dobu poskytovaná osobám, které se nacházejí v situaci ohrožení zdraví nebo života, kdy přechodně nemohou řešit svoji nepříznivou sociální situaci vlastními silami.

Na základě rozhodnutí o vykázaní ze společného obydlí nebo zákazu vstupu do něj vydaného podle zvláštního právního předpisu¹²⁸ je osobě ohrožené násilným chováním vykázané osoby nabídnuta pomoc do 48 hodin od doručení opisu tohoto rozhodnutí. V tomto případě je součástí služby koordinace pomoci poskytované orgány veřejné správy a dalšími právníckými a fyzickými osobami osobě ohrožené útokem (činnosti intervenčního centra se bude věnovat kapitola 13.3.).

13.2 Kvalita a dostupnost sociálních služeb

Na poskytování sociálních služeb obětem domácího násilí se vztahují shodné standardy kvality jako pro kterékoli jiné typy sociálních služeb, proto se řídí rovněž „Podmínkami poskytování sociálních služeb“ stanovenými Hlavou II zákona o sociálních službách. Poskytování je podmíněno registrací příslušným krajským úřadem a splnění standardů se řídí vyhláškou Ministerstva práce a sociálních věcí č. 505/2006 Sb., kterou se provádí některá ustanovení zákona o sociálních službách, zejména pak Příloha č. 2 k vyhlášce – „Obsah standardů kvality sociálních služeb“.

Specifickou otázkou je vytvoření oborových standardů kvality sociálních služeb pro poskytovatele pracující s oběťmi domácího násilí. Na národní ani na krajské úrovni se nepočítá s variantou, že by ve standardech byla zohledněna specifika domácího násilí. Vzhledem k tomu, že krajští a ministerští úředníci nepřicházejí téměř do styku s konkrétními případy domácího násilí a jejich odborným řešením, nemají tedy bližší informace ke kvalitním nebo doporučenímhodným metodám práce, které se osvědčily v praxi. Proto je tato aktivita očekávána zespodu od organizací, které pracují s oběťmi domácího násilí či jejich zastřešující organizace.

¹²⁸ § 21a a 21b zákona číslo 283/1991 Sb. o Policii České republiky

Prvním počinem v této oblasti jsou standardy služeb pro oběti domácího násilí organizací sdružených v KOORDONĚ¹²⁹. Oproti univerzálně platným standardům kvality je zde větší důraz kladen na možnou anonymitu poskytovaných služeb, na bezpečnost klientky/klienta i poskytovatele služby. Součástí standardních služeb je sestavení individuálního bezpečnostního plánu pro klientky, v případě nutnosti pořízení důkazního materiálu o případných zraněních jako je fotodokumentace.

Poskytovatelé služeb zohledňují širší rodinné struktury zasažené domácím násilím a v rámci svých možností buď poskytují sociální služby i jim nebo zprostředkovává účinnou a dostupnou pomoc. Jedná se o živý dokument, který se rozvíjí a specifikuje univerzálně platné standardy kvality a který by měl být v dalším stupni podrobněji zpracováván a rozvíjen. Problém státem řízené standardizace kvality sociálních služeb vzbudil vlnu nevole mezi pracovníky nejrozličnějších oborů sociálních služeb. Každý pravděpodobně chápe nutnost kontroly nad kvalitou služeb potřebným občanům, a to zejména těch služeb, které jsou dotovány z veřejných zdrojů. Nicméně standardy mají představovat minimum potřebné k poskytování služby, což není případem českého procesu standardizace prostupujícího všechny sféry poskytované služby a to ještě způsobem ne vždy kvalifikovaným.

Hodnota služeb pro oběti domácího násilí spočívá často na vytvoření vztahu důvěry mezi klientem a poskytovatelem, stejně jako na zachování anonymity. Další, a doufejme, že pouze procesní chybou, je absence pozice právníka v personálních standardech poskytovatelů sociálních služeb, přičemž role právního poradce je v řešení případů domácího násilí dosti významná.

¹²⁹ Koalice organizací proti domácímu násilí (KOORDONA) je dobrovolným účelovým sdružením organizací, které se zabývají přímou i nepřímou pomocí ženám obětem domácího násilí. Členské organizace KOORDONY jsou ADRA- Hradec Králové, Psychosociální centrum Acorus, Amnesty International, Česká katolická charita – projekt Magdala, Liga lidských práv, Persefona o.s. Magdalenium, Most k životu, NESEHNUTÍ Brno, Občanská poradna Nymburk, proFem, ROSA, Slezská diakonie – poradna Elpis,

Kvalitou a dostupností sociálních služeb pro oběti domácího násilí se podrobně zabýval výzkumný projekt, který na zakázku Ministerstva práce a sociálních věcí zpracoval GAC spol. s r. o., který proběhl mezi červnem a listopadem 2005.¹³⁰ Jedná se o jediný výzkumný projekt, který shrnuje celorepublikovou realitu v oblasti služeb obětem domácího násilí. Výzkumný projekt přináší následující doporučení a závěry v kterých upozorňuje na slabé a silné stránky poskytování sociálních služeb do větších sídel, nedostupnost většiny zařízení na venkově, z čehož vyplývá i nutnost obětí cestovat za poradenstvím potažmo ekonomická náročnost takto rozvrstveného poradenství.

Dalším problémem je nekoordinované fungování jednotlivých poskytovatelů sociálních služeb. V absolutních číslech je jich sice vysoký počet, avšak jejich neprovázanost vede k nedostatečné efektivitě jednotlivých služeb. Zpráva rovněž upozorňuje na minimální počet zařízení pro oběti z řad seniorů, handicapovaných obětí, otců s dětmi, bezdětných žen a matek s více dětmi, rovněž chybí zařízení s utajenou adresou a následné sociální bydlení pro oběti po opuštění azylového bytu.

Zpráva upozorňuje na malý počet krizových center pro děti i dospělé a doporučuje alespoň jedno centrum na bývalé okresní město, což v současnosti není zdaleka splněno. Zpráva rovněž naráží na minimum zařízení poskytujících bezplatné právní poradenství obětem stejně jako upozorňuje na nutnost proškolení pracovníků řešících problematiku domácího násilí v rámci poradenských subjektů, které jsou zaměřeny na obecnější partnerské, rodinné či občanské poradenství. Zpráva rovněž upozorňuje na absenci fungování komplexních poskytovatelů sociálních služeb pro oběti domácího násilí (především v Karlovarském, Libereckém, Olomouckém a Plzeňském kraji, dále na Vysočině, kde zcela chybí) a apeluje na jejich zavedení.

Některých nedostatků v sociálních službách si všímá i Výbor pro odstranění diskriminace žen (CEDAW), který upozorňuje zejména na nedostupnost sociálních

¹³⁰ Závěrečná zpráva k projektu výzkumu a vývoje „Kvalita a dostupnost systému sociálních služeb pro oběti domácího násilí“ (VaV-ZVZ 131)

služeb pro oběti domácího násilí ve venkovských lokalitách a v sociálně vyloučených komunitách, zejména na nedostatek osvěty v rámci romské komunity¹³¹.

Absolutní počty poskytovatelů sociálních služeb v celé republice jsou, jak již bylo řečeno výše, sice poměrně vysoké, nicméně jsou v rámci republiky rozptýleny disproporčně a pro přehlednost o nich nejlépe vypoví následující tabulka. Nutné je rovněž brát v úvahu fakt, že od 1.1. 2007 se na kraj vztahuje povinnost zřizovat intervenční centra, tímto se zvýšil absolutní počet organizací a v každém kraji tak figuruje další subjekt poskytující komplexní poradenství obětem domácího násilí v souladu s § 60 zákona č. 108/2006 Sb.

Kraj/Typ služby	Komplex	Azylový dům	Internetová linka	Linka bezpečí	Krizové centrum	Specializovaná poradna
Jihočeský	3	12	15	3	3	
Jihomoravský	4	13	4	11	5	5
Karlovarský	0	6	0	3	1	0
Královéhradecký	1	4	0	2	0	2
Liberecký	0	4	1	1	0	6
Moravskoslezský	2	22	4	7	4	11
Olomoucký	0	9	1	3	0	7
Pardubický	1	7	3	5	2	1
Plzeňský	0	6	1	3	1	1
Praha	0	4	1	5	1	1
Středočeský	0	4	1	5	1	3
Ústecký	1	13	0	5	1	3
Vysočina	0	6	0	0	0	4
Zlínský	1	10	1	3	1	2
Celkem	22	141	24	73	25	57

Zdroj: Závěrečná zpráva k projektu výzkumu a vývoje „Kvalita a dostupnost systému sociálních služeb pro oběti domácího násilí“

¹³¹ Závěrečná doporučení Výboru pro odstranění diskriminace žen: Česká republika. 25. srpen 2006

Pro účely této analýzy je relevantní zejména údaj o službách obětem domácího násilí, kterou zpráva nazývá „**komplex**“, a kterou definuje takto: „*problematiku domácího násilí uvádějí tyto poskytovatelé coby výlučnou nebo významnou část svých služeb*“.¹³² Další službou vnímanou jako relevantní z hlediska analýzy je „**azylové ubytování**“, kde jsou z klasifikace výzkumné zprávy „*vyjmuty azylové domy pro osoby bez domova, domy na půl cesty, ale jsou tam zahrnuta azylová zařízení, která oběti domácího násilí přijímají, poskytují jim však pouze základní pomoc a nedisponují speciálními programy pro oběti domácího násilí. Bohužel menšinově jsou v klasifikaci zahrnuty azylové domy specializované výlučně či téměř výlučně na oběti domácího násilí a poskytují jim s tím související služby*.“ Toto vymezení azylového ubytování se nejeví jako úplně šťastné, i když se mu pravděpodobně nelze zcela vyhnout. Řada azylových domů pro matky s dětmi definuje svou cílovou skupinu jako matky s dětmi, které se ocitli v tíživé životní či rodinné situaci, tato definice zahrnuje i oběti domácího násilí, ale nastavení služeb, zejména administrativní nároky na ubytování a splnění formálních podmínek předcházejících ubytování v azylu nejsou přizpůsobeny ztížené operační schopnosti a psychické situaci oběti domácího násilí, proto je pro ni azylové ubytování dostupné s překážkami¹³³.

Ostatní typy sociálních služeb obětem domácího násilí vyznačené v tabulce buď fungují v rámci poskytovatelů sociálních služeb, kteří poskytují komplexní služby (internetová linka, linka bezpečí), anebo představují poskytovatele specializovaného na širší portfolium sociálních služeb a domácí násilí představuje jen jednu dílčí aktivitu. Tato zařízení disponují odborníky vyškolenými v oblasti domácího násilí, nicméně nejsou schopna poskytovat služby komplexní,

¹³² Závěrečná zpráva za komplexní službu považuje ty poskytovatele, kteří deklarují zajištění alespoň 3 typů činností mezi kterými se většinou objevuje krizová pomoc, azylové ubytování, asistence oběti, následná péče, vzdělávání, osvěta, publikační činnost atd.

¹³³ Některé azylové domy zejména ty zřizované obcemi si stanovují jako podmínky k ubytování předchozí umístění do pořadníku a doložení řady dokumentů (zdravotních zpráv, rozhodnutí soudu), což oběti, která opouští svůj domov po napadení omezuje do těchto azylových domů přístup. Rovněž je nutno zohlednit fakt, že spousta obětí žije v sociální a ekonomické izolaci, má zdeformované vnímání reality a není schopna svou situaci řešit efektivně, operativně a způsobem, který se člověku, který není stížen domácím násilím zdá být jasný a evidentní.

systematické a dlouhodobé poradenství. Jejich role v péči o oběti domácího násilí spočívá spíše v detekci domácího násilí, základním a vstupním poradenství obětem domácího násilí a zprostředkování kontaktu na odborná pracoviště. Tyto pracoviště výzkumná zpráva označuje jako „odborné poradny“ a zahrnuje občanské poradny, rodinné a manželské poradny a další.

13.2.1 Kvalita a dostupnost služeb obětem domácího násilí v Jihomoravském kraji

Jak je patrné z předchozí tabulky i ze zprávy výzkumu, Jihomoravský kraj patří ke krajům, kde je nabídka služeb obětem domácího násilí relativně dostatečná. Dokonce se dá hovořit o zárodku sítě poskytovatelů sociálních služeb. Jihomoravský kraj má relativní výhodu, že město Brno tvoří jeho přirozenou spádovou oblast a je relativně dostupné ze všech koutů kraje. Město Brno rovněž patří mezi průkopnická města v péči o oběti domácího násilí a kvalitní služby obětem domácího násilí jsou důsledkem vstřícné politiky města Brna, jak v oblasti dotační a grantové, tak v oblasti strategického rozvoje a péče o ohrožené sociální skupiny. Již ve svém strategickém dokumentu Strategie pro Brno pro rok 2007 - 2008 město mimo jiné deklaruje cíle: **zaměřit se na aktivity a projekty, které omezují příležitosti k páchání trestné činnosti, předcházení trestné činnosti**, dopravní kriminalitě a zneužívání návykových látek, s cílem zvýšit pocit bezpečí obyvatel města, na což navazují aktivity zaměřené na eliminaci sociálně-patologických jevů, podpora obětí trestné činnosti a sociální prevence. Příspěvkem k rozvoji sociálních služeb pro oběti domácího násilí ve městě Brně bylo rovněž Prohlášení Rady města Brna z března 2005, kterým město deklaruje snahu o multidisciplinární řešení domácího násilí (viz níže). Pozitivní trend se projevuje i ve snaze multiplikovat tuto dobrou zkušenost a praxi do dalších regionů Jihomoravského kraje.

V současné době fungují na území města Brna tři komplexní poskytovatelé služeb. Jedná se o **Ligu lidských práv**, která poskytuje služby obětem domácího

násilí od roku 1998, a to formou osobního, telefonického a e-mailového poradenství. Poskytuje právní, psychologické a psychosociální poradenství, psychoterapii, krizovou intervenci, osobní asistenci ve vybraných případech, zprostředkování bezplatného právního zastupování ve vybraných případech a svépomocnou skupinu.¹³⁴

Dalším poskytovatelem komplexních služeb je **o. s. Magdalenium**, které provozuje **azylové zařízení Helena** s utajenou adresou. Jedná se o unikátní a jediné zařízení v kraji, právě proto, že má utajenou adresu a přijímá rovněž samostatné ženy–oběti domácího násilí. Magdalenium disponuje deseti lůžky ve třech pokojích z nich jeden představuje chráněné bydlení. Magdalenium poskytuje 24 hodinovou telefonickou krizovou pomoc, odborné právní, psychologické a sociální poradenství obětem domácího násilí, provozuje kontaktní práci v terénu a kromě dlouhodobého pobytového programu poskytuje krizové lůžko na dobu maximálně pěti dní. Poskytují i doplňkové služby jako volnočasové aktivity pro ubytované ženy a děti.

Nejnovějším zařízením na poli sociálních služeb obětem domácího násilí je **Dona Centrum a intervenční centrum při organizaci Spondej** při Českém červeném kříži o.p.s.. Dona Centrum vzniklo podle převzatého modelu Bílého kruhu bezpečí a poskytuje od 1. 9. 2006 krizové poradenství, psychologické poradenství, psychoterapii, sociálně–právní poradenství, azylové poradenství a jednorázovou materiální pomoc. Vedle Dona Centra funguje od 1.1. 2007 při Spondei i intervenční centrum jehož činnost bude předmětem zájmů v další subkapitole.

Mimo město Brno vznikají poskytovatelé sociálních služeb obětem domácího násilí obvykle jako zařízení přidružená k azylovým domům. Takto funguje kupříkladu **Poradna pro oběti domácího násilí Tereza** ve Znojmě, která poskytuje základní sociální poradenství, bezplatnou právní poradnu, krizové poradenství, zajišťuje pobyt na krizovém lůžku na 3 -5 dní, zprostředkovává kontakty na další subjekty a provozuje nepřetržitou telefonickou krizovou linku. Poradna Tereza

¹³⁴ Od července 2007 se problematika domácího násilí z Ligy lidských práv vyděluje a bude řešena v rámci samostatné organizace Persefona o. s.

funguje v rámci Oblastní Charity Znojmo a vydělila se jako autonomní prvek Domova pro matky v tísni.

Širší záběr má **Poradna pro ženy a dívky v Hodoníně fungující v rámci** Oblastní Charity Hodonín, která se kromě práce s oběťmi domácího násilí zabývá plánováním rodičovství a pomocí ženám, které se ocitly v tísni z důvodu těhotenství. Problematika domácího násilí však tvoří podstatnou část práce poradny. Poradna nabízí základní sociální poradenství, zprostředkování kontaktu na azylová zařízení a další sociální služby, každou druhou středu rovněž poskytuje právní poradenství. Poradenství poskytuje osobní, telefonickou a e-mailovou formou. Poradna je navázána na Domov pro matky s dětmi v tísni.

Oblastní charita Blansko v rámci celorepublikového projektu **Magdala** poskytuje základní sociální poradenství obětem domácího násilí a zprostředkovává kontakty na odborníky, mimo skupinu obětí domácího násilí se věnuje i obětem prostituce a obchodování s lidmi. V rámci projektu Magdala funguje celorepublikově dostupná linka pomoci s non-stop provozem. V rámci Oblastní charity Blansko funguje rovněž **projekt Spona** –společná pomoc obětem násilí, který v roce 2005 a 2006 fungoval v omezeném rozsahu, jeho cílem je práce s oběťmi domácího násilí a kromě poradenství je jeho práce zaměřená rovněž na terénní sociální služby a aktivní vyhledávání obětí domácího násilí. Oblastní Charita Blansko rovněž zřizuje Domov pro matku a dítě v Boskovicích.

Poskytovatel/Typ služby	Poradenství, osobo/kontakty	Telefonická pomoc	Azylové ubytování (matky+ děti)	E-mailové poradenství	Svépomocná skupina	Počet klientů
Liga lidských práv	512	608	X	68	150	236
Magdalenium	885	167	26	X	X	42
Dona Centrum (od 1.9. 2006 do 31.12. 2006)	137	X	13	X	X	74
Poradna pro oběti domácího násilí Tereza + Domov pro matky v tísni	36	26	58	X	X	10
Poradna pro ženy a dívky v Hodoníně	76	X	X	X	X	33

V rámci Jihomoravského kraje funguje poměrně silná síť pomáhajících profesí, které se částí své agendy věnují domácímu násilí nebo jej alespoň dokáží jednoznačně detekovat. Jedná se o následující odborné poradny: Občanská poradna Brno –Anenská, Občanská poradna Trialog, Manželské a rodinné poradny při Centru sociálních služeb, p.o.¹³⁵, mimo město Brno funguje Psychologická poradna v Hodoníně, Poradna pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy ve Vyškově, Poradna pro rodinu a mezilidské vztahy ve Znojmě při Centru sociálních služeb, dále se jedná o tyto azylové domy (ty vedle nichž funguje specializovaná poradna pro oběti domácího násilí jsou uvedeny výše): Domov Svaté Agáty v Břeclavi, Centrum pro matku a dítě Blansko, Domov pro matky s dětmi v Brně – Řečkovících , sdružení Na počátku (azylový dům pro těhotné ženy), Domov Svaté Markéty pro matky s dětmi v tísni Brno.

Dá se říci, že z průkopnické role města Brna svým způsobem vytěžil celý Jihomoravský kraj. Relativně vysoký počet jednotlivých poskytovatelů ve městě Brně je schopen absorbovat část uživatelů sociálních služeb mimo město Brno, rovněž je patrný multiplikační efekt jednotlivých služeb do mimobrněnských oblastí. Slabinu lze spatřovat v nedostatečné koordinovanosti služeb, které v konečném důsledku nezhodnocují možnosti služeb v maximálním rozsahu. Uvnitř subjektů poskytujících sociálních služby obětem domácího násilí neexistuje vnitřní interakce, ač její náznak přináší interdisciplinární tým. Tento fakt vede potom k tomu, že vztah mezi poskytovateli není komplementární a navozuje spíše atmosféru konkurenčního prostředí, což se jak již bylo zmíněno výše odráží v nedostatečném využití potenciálu všech služeb. Bohužel tohoto zúženého vnímání problému se dopouští i jednotlivé články státní správy a samosprávy ve své dotační politice či v procesu komunitního plánování sociálních služeb.

¹³⁵ Manželská a rodinná poradna Sejkorova 6, Buzkova 43, Táborská 198, Starobrněnská 7, Foersterova 2, Opuštěná 2 (pro Brno – venkov)

Stejně jako řada dalších měst v České republice, se město Brno, a od roku 2007 i Hodonín, zapojily do komunitního plánování sociálních služeb. Ve městě Brně vrcholí tvorba komunitního plánu pro roky 2007-2009. Navzdory průkopnické roli města Brna v problematice domácího násilí nebylo téma v přípravné fázi procesu příliš citlivě vnímáno. Problematika byla přiřazena do oblasti sociálně nepřízpusobených občanů, což je i vzhledem k potřebě účasti triády poskytovatelů, zřizovatelů a uživatelů služeb více než překvapivé. Po připomínkách bylo domácí násilí přeřazeno pod problematiku rodin s dětmi, což je již vhodnější, nicméně zase z komunitního plánu vyřazuje problém domácího násilí u seniorů a zdravotně postižených. Pro příští plánované období je třeba vnímat cílové skupiny více diverzifikovaně, tak aby byly reflektovány opravdu všechny cílové skupiny a jejich potřeby. Rovněž je třeba zajistit reprezentaci cílových skupin více proporcionálně, aby nedošlo k nadhodnocení respektive podhodnocení významu některých z nich. Bude rovněž nutno chovat se více flexibilně v případě, že v zájmu reálné podoby komunitního plánu bude třeba některých úprav v průběhu samotného procesu komunitního plánování.

13.3 Intervenční centrum

Změnou zákona č.100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení je osobám ohroženým násilím, ze strany osob blízkých nebo osob žijících s nimi ve společném bytě nebo domě, poskytována bezprostřední individuální psychologická a sociální pomoc ambulantní nebo azylové povahy. Pro poskytování pomoci těmto osobám se zřizují intervenční centra. Podle § 74b zákona o sociálním zabezpečení intervenční centrum poskytuje osobám ohroženým násilným chováním pomoc převážně na základě podnětu doručeného intervenčnímu centru Policií ČR. Tímto podnětem je opis rozhodnutí o vykázání nebo zákazu vstupu do společného obydlí a opis úředního záznamu o provedených úkonech. Pomoc intervenčního centra může být

poskytnuta na základě žádosti osob ohrožených násilným chováním, ale i bez takového podnětu. V rámci prvního kontaktu s osobou ohroženou násilným chováním intervenční centrum zjišťuje, zda tato osoba porozuměla všem informacím poskytnutým příslušníky Policie České republiky a zda jí byla zajištěna dostatečná ochrana a bezpečí. Dále pomoc zahrnuje i následnou poradenskou činnost. Intervenční centrum je povinno oznamovat příslušnému krajskému úřadu počet osob ohrožených násilným chováním, kterým byla poskytnuta pomoc. Dle ustanovení zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, jsou služby intervenčního centra zahrnuty do služeb sociální prevence a v § 60 téhož zákona jsou definovány jako krizová pomoc.

Vznik intervenčních center provázela paradoxní situace, která jejich vznik přinejmenším zkomplikovala. Zákonem č. 109/2006 Sb., kterým byly upraveny některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o sociálních službách zanikla povinnost krajů zřizovat intervenční centra. Došlo tak k nesouladu a vzniku patové situace, neboť zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím, ukládá příslušnému intervenčnímu centru konkrétní povinnosti. Ke konečné zákonné úpravě fungování intervenčních center došlo až v polovině ledna 2007, kdy Poslanecká sněmovna schválila svou verzi zákona o sociálních službách, který upravuje fungování intervenčních center. Sněmovna se zákonem znovu zabývala proto, že Senát ho se změnou vrátil zpět. Horní parlamentní komorou navrhovaná změna se týkala toho, že intervenční centra by neměla být v zákoně taxativně vyjmenována, že tam bude pouze obecný odkaz na „zařízení sociálních služeb“. To sněmovna odmítla. Intervenční centra tak budou fungovat v souladu s původním návrhem a v zákoně jsou upravena jako specifická zařízení sociálních služeb. Poslední úpravy se zatím intervenční centra dočkala 9. února 2007, kdy se dostala do zákona o sociálních službách jako samostatný typ sociální služby, která je v § 60a zákona č. 108/2006 Sb. charakterizována jako intervenční centra. Sociální služby jsou v intervenčním centru poskytovány jako služby terénní, ambulantní i pobytové. Sociální služba intervenčního centra zajišťuje

podle zákona tyto základní činnosti: a) sociálně-terapeutické činnosti, b) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Součástí služby je zajištění spolupráce a vzájemné informovanosti mezi intervenčními centry, poskytovateli jiných sociálních služeb, orgány sociálně-právní ochrany dětí, obcemi, Policií ČR, obecní policií, jakož i ostatními orgány veřejné správy.

Od 1.1.2007 tedy funguje v každém kraji a Praze jedno intervenční centrum, s výjimkou Moravskoslezského kraje, kde jsou intervenční centra dvě. Zřizování intervenčních center provázela v některých krajích netransparentnost a nelogické počínání, když nebylo využito kapacity dlouhodobých a „tradičních“ poskytovatelů služeb obětem domácího násilí. Některé kraje rovněž mají zcela nedostačující potenciál pro poskytování sociálních služeb obětem domácího násilí, neexistují zde žádní specializovaní poskytovatelé služeb, proto bylo využito dostupných poskytovatelů, což byly ve většině případů manželské a rodinné poradny, což z pohledu specifických potřeb obětí domácího násilí není rovněž ideální řešení. Z demografických údajů a statistik zabývajících se domácím násilím jasně vyplývá, že jedno intervenční centrum pro kraj nestačí. Dle přední odbornice na domácí násilí Jiřiny Voňkové by kupříkladu v Praze bylo třeba intervenčních center pět.¹³⁶ Zřejmě až delší čas ukáže, že dostupnost některých míst v rámci krajů je pro zaměstnance intervenčních center špatná a naopak oběti nemají kapacitu finanční i osobní do těchto oblastí cestovat. V Jihomoravském kraji je tato situace řešena tím, že intervenční centrum disponuje autem, kterým může oběti v odlehlých místech kraje vyhledat. Z hlediska dlouhodobé práce s klienty bude muset být situace řešena jinak a to zřejmě napojením intervenčních center na jiná pracoviště sociálních služeb v daných regionech či vytvořením více intervenčních center fungujících v odlišných lokalitách. Řešením je právě poslední novelizace zákona o sociálních službách z února tohoto roku, která řadí intervenční centra mezi sociální služby, které je možné registrovat dle zákona o sociálních službách. Služba se tedy otevírá všem

¹³⁶ Cerqueirová A., Otazníky kolem pražského intervenčního centra, www.ta-gita.cz

poskytovatelům, kteří splní všechny zákonem stanovené podmínky pro registraci této služby a zajistí si zdroje pro jejich poskytování.

Za první tři měsíce účinnosti zákona bylo na území republiky vykázáno 244 násilných osob.

13.3.1 Intervenční centrum v Jihomoravském kraji

Rada Jihomoravského kraje na své schůzi 16. listopadu 2006 schválila zajištění služeb intervenčního centra v Jihomoravském kraji v roce 2007 za podmínek smlouvy o spolupráci mezi Jihomoravským krajem a SPONDEA při ČČK Brno, o.p.s. Podle této smlouvy se SPONDEA při ČČK Brno, o.p.s. zavazuje poskytovat služby krizové pomoci v rámci intervenčního centra osobám ohroženým domácím násilím, obětem domácího násilí nebo zúčastněným osobám bez ohledu na věk a pohlaví. Intervenční centrum funguje v personálním obsazení psychologky na 0,6 úvazku, sociální pracovnice na 0,6 úvazku, právničky na celý úvazek a krajské koordinátory, která se nepodílí na přímém poskytování služeb. Statistika pochází ze tří prvních měsíců fungování (leden – březen), kdy byly služby intervenčního centra poskytnuty na základě 22 úkonů vykázání ohroženým osobám (v jednom případě byl násilník vykázán dvakrát). Statistika Intervenčního centra vykazuje 57 brněnských klientů, kterým bylo poskytnuto celkem 207 intervencí.

Vzhledem k tomu, že Jihomoravský kraj představuje rozlohou a počtem obyvatel jeden z nejlidnatějších krajů v republice a dostupnost některých jeho částí není pro zaměstnance intervenčního centra ideální, bylo Krajským úřadem Jihomoravského kraje dáno intervenčnímu centru auto.

14. INTERDISCIPLINÁRNÍ PŘÍSTUP K ŘEŠENÍ DOMÁCÍHO NÁSILÍ V ČR

14.1 Právní a systémové zakotvení interdisciplinární spolupráce

Již v roce 2001 byla v souladu s prioritami Výboru pro odstranění všech forem diskriminace žen ustavena mezirezortní pracovní skupina, která podporuje **interdisciplinární řešení domácího násilí**.

Usnesením vlády ČR z 25. srpna 2004 č. 794 byl zaveden Modelový mezioborový projekt k vytvoření právního rámce a metodických postupů pro zavedení interdisciplinárních týmů, spojujících se zdravotní, sociální a policejní pomocí při odhalování a stíhání případů domácího násilí. Vláda byla seznámena s výsledky Modelového mezioborového projektu z roku 2003, která ukládá ministrům práce a sociálních věcí, spravedlnosti, školství, mládeže a tělovýchovy a vnitra plnění opatření pro zavádění interdisciplinárních týmů spojujících zdravotní, sociální a policejní pomoc.

Plnění opatření jednotlivými resorty je předkládáno každoročně ministrem vnitra k 25. březnu každého roku vládě, a to v informativní zprávě za předcházející rok. V současné době jsou v mezirezortní skupině delegováni zástupci následujících resortů a organizací: **ministerstvo práce a sociálních věcí, ministerstvo spravedlnosti, ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy, ministerstvo vnitra, ministerstvo zdravotnictví, Bílý kruh bezpečí a zástupkyně Koordony - Koalice organizací proti domácímu násilí**.

Praxe **interdisciplinárních týmů** se po vyhodnocení pilotního projektu Bílého kruhu bezpečí „Interdisciplinární přístup k řešení případů domácího násilí v Ostravě“ rozšířila i do dalších měst (Brno, Ústí nad Labem a v roce 2006 Kutná Hora a Městská část Praha 4). V roce 2007 se domácí násilí začalo interdisciplinárně řešit v Třebíči. Prozatím je většinou měst využívána metodologie Bílého kruhu bezpečí. Výjimku představuje projekt interdisciplinární spolupráce „Od dobrého úmyslu k dobré spolupráci“, který byl realizována za podpory Open Society Fundu

od ledna 2006 organizací Rosa v Městské části Praha 4, který částečně přebírá metodiku vytvořenou v projektu Bridging Gaps organizací WAVE¹³⁷ a jejími partnery.

V rámci sledované oblasti Jihomoravského kraje učinilo město Brno pionýrský počín, když z iniciativy tehdejší radní Barbory Javorové (KDU – ČSL) v březnu 2005 vydalo **Prohlášení Rady města Brna k problematice domácího násilí**, kterým byla mimo jiné vedoucí odboru zdravotnictví MMB pověřena jednat se zástupci Policie ČR a městské policie o vytváření multidisciplinárních týmů v oblasti prevence domácího násilí.

14.2 Teoretický přístup k interdisciplinární spolupráci¹³⁸

Při zavádění interdisciplinárních týmů existuje velmi vážné riziko toho, že nebude spolupráce efektivní, stane se pouze formálně fungujícím uskupením popřípadě jen volným uskupením pro diskusi bez významnějších výstupů. Výzkumníci Hague, Malos a Dear vytvořili v roce 1996 sadu ukazatelů, které indikují efektivitu a úspěšnost interdisciplinární spolupráce. Některé z těchto indikátorů jsou uvedeny níže:

- Klíčovou roli hrají organizace řešící domácí násilí
- Participující instituce mají vůli a kompetenci změnit svůj přístup k domácímu násilí
- Spolupráce je založena na konkrétních, závazných cílech, které jsou formulovány společně a spolupráce probíhá plánovaně. Výstupy a naplňování jsou evaluovány
- Každá instituce přispívá minimálně lidskými ale lépe i finančními zdroji nezbytnými pro naplnění stanovených cílů a úkolů.

¹³⁷ WAVE- Women Against Violence Europe.

¹³⁸ Kapitola 14.2 vychází z publikace Od dobrého úmyslu k dobré spolupráci , Manuál pro efektivní interdisciplinární spolupráci v případech domácího násilí, ROSA, 2006

- Interdisciplinární tým zohledňuje principy genderové rovnosti ve všech sférách

- Interdisciplinární fórum určí zodpovědné aktéry na politické úrovni, kteří mají vliv na tvorbu mechanismů pomoci obětem domácího násilí. Pokud takový aktér zcela chybí, o to musí být spolupráce užší, aby bylo zlepšení situace obětí domácího násilí dosaženo společně.

Některé úkoly interdisciplinárních týmů mohou být zobecněny, protože jsou ve všech podmínkách obdobné. Jedná se zejména o tyto úkoly:

- Monitoring výskytu domácího násilí v lokalitě, intervencí proti domácímu násilí a poskytovaných služeb

- Identifikace mezer a nedostatků v oblasti služeb a jejich zlepšení
- Koordinace zajištění služeb
- Rozvoj strategií a systému pomoci obětem
- Inicivace a organizace vzdělávání a školení
- Podpora prevence a zvyšování informovanosti v rámci komunity

V každém případě je nezbytné společně přijmout základní principy, jasné cíle stejně jako plán jejich naplňování a následné vyhodnocení.

14.2.1 Aktéři interdisciplinární spolupráce

Některé zahraniční studie vyjadřují skepsi nad komplexním zastoupením všech relevantních profesí v interdisciplinárních týmech. Upozorňují, že obzvláště zapojení soudců a státních zástupců vyžaduje dlouhodobou a ne vždy opěťovanou snahu. Není ovšem nutné zajistit participaci všech relevantních subjektů hned od počátku fungování týmu. Důležité je volit takové zástupce, kteří jsou k projektu motivováni velikost týmu zvětšovat pomalu a dle možností.

Konkrétní volba aktérů je velmi odlišná a záleží na velikosti obce či regionu, kde je zřizován interdisciplinární tým, jeho specifičích jako je přítomnost etnických menšin, a podobně. Všeobecně je doporučováno silné a klíčové zastoupení

organizací, které se na domácí násilí specializují z důvodů jejich expertní i praktické zkušenosti a zájmu o úspěch projektu. Jejich zapojení jako koordinátora projektu bývá praktické a ku prospěchu věci. Důležité je zapojení zástupců na podobné úrovni, tak aby spolu mohli být v každodenním a praktickém kontaktu při řešení konkrétních problémů.

Následuje maximalistický výčet aktérů, kteří mohou být v interdisciplinárním týmu zastoupeny:

- Organizace poskytující služby obětem domácího násilí (azylové domy, krizová centra a poradenská zařízení)
- Policie
- Orgán sociálně –právní ochrany dětí
- Sociální odbor
- Bytový odbor obce
- Zástupci zdravotnických zařízení
- Cizineská policie
- Právníci
- Další pomáhající organizace (pro pomoc týraným dětem, obecně pomoc obětem trestných činů)
- Soudci (civilní a trestní)
- Státní zástupci
- Probační a mediační služba
- Zástupci odboru školství
- Akademičtí a vědečtí pracovníci
- Regionální politici
- Zástupci specifických skupin (etnických či kulturních)
- Zástupci obětí domácího násilí
- a další

Zajímavý je trend v zahraničí třeba ve Velké Británii, kde v interdisciplinárních týmech působí i zástupci soukromého sektoru, kteří

prostřednictvím svých produktů zvedají informovanost veřejnosti o domácím násilí.

14.3 Interdisciplinární spolupráce na řešení domácího násilí v Jihomoravském kraji.

Interdisciplinární spolupráce na řešení případů domácího násilí byla v rámci Jihomoravského kraje formálně ustavena pouze ve městě Brně, kde se tak stalo v květnu roku 2005 na základě již výše zmíněného Prohlášení Rady města Brna k problematice domácího násilí z března téhož roku. Počínající iniciativy již byly podniknuty i v některých městech na úrovni bývalých správních okresů v kraji. Příkladem může být Břeclav, Znojmo a Hodonín. V žádném z těchto měst ale nebyla zatím interdisciplinární spolupráce formalizována.

Koordinací interdisciplinárního týmu ve městě Brně byl radou města pověřen odbor zdravotnictví (od 1.3. 2007 odbor zdraví).

Účastníci ustavujících setkání v květnu 2005 se shodli na základních cílech interdisciplinárního týmu (IDT) řešícího problematiku domácího násilí na úrovni města Brna:

- **Vytvoření osobních vazeb** mezi pracovníky všech spolupracujících institucí, což by následně pozitivně ovlivňovalo vzájemnou spolupráci, jejímž konečným cílem a smyslem je ochrana obětí domácího násilí a účinný postup proti jeho pachatelům.

- Možnost **vytvoření diskusního fóra**, kde by bylo možné řešit případné problémy ve stávající komunikaci a předávat poznatky mezi jednotlivými účastníky týmu z jejich oboru činnosti. Jedná se též o možnost **zpětné vazby** ohledně účinnosti postupu jednotlivých složek a možných návrhů na zlepšení z pohledu ostatních kooperujících subjektů.

- Zajištění **lepší informovanosti** o aktivitách ostatních institucí a o konkrétních možnostech, které mohou nabídnout při řešení předmětné problematiky jednak ve vztahu k obětem a jednak ve vztahu k ostatním

pomáhajícím organizacím.

- Vzájemné **poznání přesné náplně činnosti a organizace** ostatních participujících složek.

- **Vytvoření provázaného systému péče o oběť** a shromáždění seznamu kontaktních osob za jednotlivé instituce tvořící takovýto systém - tento systém by pak odstraňoval dosavadní separované řešení případů jednotlivými zainteresovanými složkami a umožňoval pružnou komunikaci mezi nimi při jejich činnosti v rámci problematiky domácího násilí s ohledem na specifika konkrétní situace.

- Vytvořit **informační prostupnost** závěrů a výsledků práce týmu i na osoby, které se přímo na práci v týmu nepodílí, ale jejichž činnost spadá pod některou ze zúčastněných složek a k tomu ještě umožnit těmto osobám v případě zájmu prostřednictvím zástupců jejich instituce předkládat týmu takové informace, náměty a návrhy, jejichž projednání v rámci činnosti týmu může být přínosné pro vzájemnou spolupráci nebo jiný z cílů týmu.¹³⁹

Počet členů IDT se ustálil na 24 zástupcích jednotlivých subjektů participujících na řešení problematiky domácího násilí v Brně. Jedná se o zástupce (Policie ČR, Městské policie; Městské státní zastupitelství; Magistrát města Brna – přestupkové oddělení; Magistrát města Brna - odbor školství, mládeže a tělovýchovy; Magdalenium, o.s. - zařízení Helena; Probační a mediační služba ČR; Magistrát města Brna -odbor zdravotnictví; ÚMČ Brno – sever - oddělení přestupků; Liga lidských práv; Fond ohrožených dětí; Magistrát města Brna - odbor vnitřních věcí – právní oddělení; Magistrát města Brna - odbor sociální péče; ÚMČ Brno – sever -odbor sociálních věcí a zdravotnictví; Magistrát města Brna - odbor zdraví; ÚMČ Brno – Bystrc - odbor sociální; Sdružení zdravotnických zařízení II Brno, p.o. ; ÚMČ Brno – Bystrc-oddělení přestupků, stížností a vymáhání; ÚMČ Brno – Židenice- odbor sociální péče, školství a kultury; SPONDEA Brno, o.p.s.). Pro větší

¹³⁹ Interdisciplinární přístup k řešení případů domácího násilí ve městě Brně – Situační analýza, Brno 2006

flexibilitu a operativnost byla z IDT k březnu 2007 vydělena řešitelská skupina zástupců několika subjektů, která má za úkol tvorbu strategie a cílů širšího IDT ve střednědobé a dlouhodobé perspektivě.

Za dva roky fungování IDT byly učiněny kroky vedoucí k implementaci modelového přístupu Bílého kruhu bezpečí, který v sobě zahrnuje informační letákovou kampaň zaměřenou na širokou veřejnost, zřízení Dona Centra k 1.9. 2006 zaštiťovaného Spondeou při ČČK o. p. s. a zavedení evidence případů domácího násilí v jednotlivých subjektech participujících na řešení domácího násilí.

Kromě nesporných pozitivních výsledků existence IDT a sjednocení náhledů na problematiku domácího násilí jednotlivých zainteresovaných subjektů, existuje řada negativ, která vyplývají z nedostatečně definované strategie či cílů IDT jsou rovněž „dětskými nemocemi“, které musí překonat.

- Základní chybou fungování IDT je v pověření odboru zdravotnictví koordinováním jeho chodu. Ačkoli rozhodnutí rady města bylo velmi odvážné a novátorské v pověření jedné ze svých jednotek koordinací takovéto aktivity. Z pohledu teorie a následné praxe je toto rozhodnutí velmi neefektivní zejména v tom, že domácí násilí do agendy odboru zdravotnictví spadá jen velmi okrajově, proto mu logicky nemůže být věnována taková pozornost jaká by mu měla být věnována v rámci IDT. Pověření organizace, která má práci s oběťmi domácího násilí jako své hlavní poslání koordinací IDT by bylo účelnější a z dlouhodobější perspektivy i logičtější.

- Nedostatek motivace některých subjektů sdružených v IDT, což lze považovat za jednu z dětských chorob, kterou lze vyléčit včasným zákrokem, který nemotivované členy IDT vymění za motivované či je motivuje v zájmu o věc. Absentující motivace je jeden z rizikových faktorů, které mohou ohrozit fungování IDT. Rizikovými jsou obzvláště subjekty, které mají domácí násilí jen jako dílčí část agendy, jejich zástupce nevede k účasti na IDT vlastní zájem a vůle něco měnit. Bez motivace se může IDT stát pouze prázdnou platformou s vyčerpaným potenciálem.

- Nejasně a příliš obecně definované cíle. Po založení Dona Centra a s tím související agendy byl naplněn nejkonkrétnější ze stanovených cílů. Další cíle jsou stanoveny poněkud vágně, což může vést opět ke ztrátě motivace a nevyužití obrovského potenciálu velkého množství expertů.

- Velký počet zástupců v IDT, tj. 24 subjektů s různými zájmy a kompetencemi je poměrně široká skupina, jejíž operační schopnosti a flexibilita jsou omezeny. Aktuálním řešením je vytvoření řešitelské skupiny, která se bude scházet častěji a jejím úkolem bude vytvářet strategii, tvorbu a naplňování cílů IDT. Zda-li se toto řešení ukáže jako praktické a nepovede pouze k ještě menší akceschopnosti IDT jako celku a vytvoření dvojího členství, ukáže čas.

- Jednostranná implementace modelu interdisciplinární spolupráce Bílého kruhu bezpečí, která je na úkor dalších přístupů užívaných v zahraničí. Interdisciplinární řešení problematiky domácího násilí má v zahraničí bohatou tradici a některé přístupy mohou spolupráci obohatit o další úhly pohledu.

- Zúžení problematiky domácího násilí na problematiku vykázaní. Jedná se o trend který teď postihl celý systém pomoci obětem domácího násilí. Interdisciplinární tým by měl takovým situacím předcházet a ne je podporovat, jelikož zúžení domácího násilí na vykázaní, které rozhodně nepředstavuje řešení konkrétního případu domácího násilí, ale pouze jeden z prvních kroků k jeho řešení.

- Do budoucna vidíme opět nutnost větší systematičnosti při zakládání interdisciplinárních týmů a rovněž nutnost vytvořit metodologii vhodnou pro interdisciplinární týmy v malých městech, která jsou prozatím touto problematikou nedotčena. Samotné zakládání interdisciplinárních týmů je prozatím spíše výsledkem osobní angažovanosti konkrétních osob a tlaku neziskových organizací než rovnoměrným a řízeným procesem. Právě dobrovolnost je dvousečnou zbraní – silným i slabým místem interdisciplinárních týmů, protože neexistuje nástroj, který by některé instituce do interdisciplinárních týmů zapojil, chybí v některých interdisciplinárních týmech zástupci soudů, státních zastupitelství či angažovaní pracovníci orgánu sociálně právní ochrany dětí, které lze považovat za klíčové

aktéry interdisciplinárního řešení domácího násilí. Zároveň však bez osobní angažovanosti jednotlivých členů IDT a jejich entuziasmu nedojde k efektivnímu fungování IDT. Smysluplnost interdisciplinárního řešení problematiky domácího násilí lze podpořit i statistickými daty, která vypovídají o tom, že nejvíce případů týrání osoby žijící ve společném obydlí (tedy případů domácího násilí) bylo v roce 2005 odhaleno právě v krajích, kde již fungují interdisciplinární týmy¹⁴⁰. Vysoká statistická čísla vypovídají o tom, že právě zde je domácí násilí řešeno, právní nástroje k jeho odhalování jsou využívány významněji než v krajích, kde podobné týmy neexistují.

¹⁴⁰ Jedná se o kraj Jihomoravský (193případů), Moravskoslezský (166), a Ústecký (125). S velkým odstupem následuje až Praha se 74 případy týrání osoby žijící ve společném obydlí.

15. SPECIFICKÉ SKUPINY OHROŽENÉ DOMÁCÍM NÁSILÍM

Domácí násilí nepředstavuje jednolitý problém týkající se homogenní skupiny společnosti. Domácí násilí našlo ve společnosti své místo jako téma, které se týká především žen coby obětí. Je to do jisté míry logické, protože ženy skutečně představují skupinu populace, která je domácím násilím nejvíce ohrožena, je nejviditelnější a nejpočetnější a téma domácího násilí ve společnosti a v institucích prosazovala od nuly. Nyní však nastává čas, kdy je třeba přestat domácí násilí vnímat jako sociální patologii vyskytující se v partnerských vztazích s genderovým původem. Domácí násilí ohrožuje i další skupiny obyvatel jakými jsou senioři či zdravotně a mentálně postižení občané. Zároveň i domácí násilí na ženách má různé projevy, příčiny a kontext. Ve společnostech s výrazným zastoupením migrantských komunit se potýkají s poměrně těžko detekovatelnými projevy domácího násilí uvnitř těchto komunit. Domácí násilí uvnitř romských komunit má poněkud jiné projevy a příčiny než je tomu u většinové populace, vzhledem k horší prostupnosti informací dovnitř této komunity. Jinak se informace dostávají do venkovských oblastí než do měst. Všechna tato specifika se pomalu otvírají při stále hlubšímu pronikání do tématu, proto by jim měla být co nejdříve věnována pozornost odbornou veřejností a měla by být zohledněna odpovídající nabídkou služeb a programů.

Pozitivním krokem k vnímání specifických potřeb některých skupin obyvatelstva je zohlednění problematiky domácího násilí v některých strategických dokumentech státu. Koncepce romské integrace deklaruje potřebu prevence a boje s domácím násilím uvnitř romské komunity. *„Součástí preventivních opatření, je, v souvislosti s násilím na romských ženách ve formě rozšířeného násilí v rodině a obchodování se ženami, rozvoj programů na potírání domácího násilí v romských komunitách a dostupnost informací pro oběti domácího násilí a obchodování se ženami v romských*

*komunitách. Důležitým prokem těchto opatření jsou také metodologie pro orgány činné v trestním řízení ohledně zacházení s těmito oběťmi a s oběťmi obchodování se ženami.*¹⁴¹

Na problém pronikání informací a implementaci zákona na ochranu před domácím násilím do všech sfér populace upozorňují i Závěrečná doporučení výboru pro odstranění diskriminace žen z 25. srpna 2006¹⁴².

15. 1 Domácí násilí na seniorech

Světová zdravotnická organizace uvádí, že 4–6% seniorů se setkala s některou z forem domácího násilí. Problém však představuje i násilí, které se odehrává v institucích, jako např. nemocnicích, léčebnách dlouhodobě nemocných a domovech důchodců. Podle průzkumu, provedeného ve Spojených státech, bylo v uplynulém roce 36 % ošetřujícího personálu svědky nejméně jednoho případu fyzického násilí na starších pacientech, 10% přiznalo, že se takového násilí nejméně jednou sami dopustili, celých 40% ošetřovatelů pak doznalo, že se dopustili psychického násilí na seniorech. Ústavní – institucionalizované násilí zahrnuje bezdůvodné omezování osobní svobody, zejména kurtování, odpírání jídla či pití, ponižování a zanedbávání¹⁴³.

Podle průzkumu Zdravotní fakulty Jihočeské univerzity z roku 2005 se 13 % dotazovaných seniorů setkala s fyzickým napadením a 20% respondentů se setkala s psychickým týráním¹⁴⁴.

¹⁴¹ Usnesení vlády ČR 532/2004 ze dne 4.května 2005 o změně Koncepce romské integrace a k Informaci o plnění usnesení vlády, týkajících se integrace romských komunit a aktivního postupu státní správy při uskutečňování opatření přijatých souvisejícími usneseními vlády ke dni 31. prosince 2004.

¹⁴² Výbor žádá smluvní stranu, aby zajistila úplnou implementaci a detailní kontrolu účinnosti zákona č. 135/2006, kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím, včetně zřízení nových intervenčních center, jejichž vznik tento zákon iniciuje, tak aby všechny ženy - oběti násilí, včetně těch, které žijí na venkove, a především romské ženy, měly okamžitou možnost nápravy bezpráví a ochrany.

¹⁴³ Zdroj: www.zivot90.cz

¹⁴⁴ Závěrečná zpráva výzkumného projektu RM 01/15/04 MZV ČR Popis jednotlivých forem domácího násilí, analýza jejich příčin, prevence, České Budějovice 2005

I v zahraničních výzkumech se dostávalo tomuto typu násilí uvnitř rodiny méně pozornosti než násilí na ženách a jako společenský problém začalo být vnímáno až o mnoho let později. Ve stejné situaci se nyní nachází i česká společnost a je úkolem odborné veřejnosti upozorňovat i na další specifické projevy domácího násilí. Fenomén násilí na seniorech zvyrazňuje doba, která koncentruje lidi do velkých měst, zvyšuje jejich anonymitu a sleduje spíše ekonomické zájmy. Senioři jsou díky postupné ztrátě soběstačnosti, zhoršujícímu se zdravotnímu stavu, sociální izolaci ve které se často nacházejí ohroženi domácím násilím ze strany svých potomků, na jejichž péči bývají závislí. Při stanovení systému pomoci či detekce násilí na seniorech narážíme na překážky znemožňující přiblížit se k obětem a poskytnout jim tak náležitou podporu a pomoc. Oběti svůj problém včas nenahlásí příslušnému pomáhajícímu subjektu či orgánu činnému v trestním řízení. Důvodem je neznalost možnosti pomoci, strach z potrestání agresorem, stud, pocity bezradnosti či izolace, ale i fakt, kdy u oběti převažuje obava ze ztráty byť agresivně se chovající, ale blízké osoby, ke které má i přes páchané násilí pozitivní citový vztah. Oběť pronásleduje pocit zahanbení ze selhání ve výchově vlastních dětí, projevem jsou pocity naprostého životního debaklu.

Novou potenciální možností týrání seniorů přináší zákon č. 108/2006Sb. o sociálních službách, který dává prostor k zneužívání příspěvku na péči osoby, která je závislá na péči jiné fyzické osoby. Splní-li se obavy některých odborníků i praktiků na domácí násilí popřípadě pomoc seniorům ukáže čas.

Stávající situace je nedostačující v existenci specializovaných zařízení zaměřených na poskytování odborných služeb seniorům tak subjektům, které se specializují na zvyšování informovanosti o domácím násilím. Jedinečné postavení mezi seniory má Zlatá linka seniorů, která poskytuje bezplatnou linku důvěry, která byla začleněna do kampaně Ministerstva vnitra NÁSILÍ NE!¹⁴⁵. Organizace Život 90 uspořádala v roce 2006 informační kampaň Stop násilí na seniorech, která si kladla

¹⁴⁵ Telefonní číslo linky seniorů: 800 200 007

za cíl zvýšit povědomí o násilí páchaném na seniorech jak mezi seniory samotnými, tak celou veřejností 15. června 2006 se sdružení rovněž připojilo k Mezinárodnímu dni proti násilí na seniorech. V řadě měst v České republice existují poradenské organizace pro seniory či alespoň organizace typů občanských poraden. Zařízení specializovaná na práci se seniory oběťmi domácího násilí však v republice dosud neexistují, i když vzhledem ke stárnutí populace a rizikům ageismu budou v budoucnu nezbytné. V první fázi bude rovněž nutné zaměřit pozornost na postupy identifikace a detekce domácího násilí u seniorů a zlepšení informovanosti uvnitř cílové skupiny. Problematika týrání seniorů je poměrně citlivě vnímána pracovišti zodpovědnými za další vzdělávání zdravotnického personálu. Zejména střední zdravotnický personál a zdravotnický personál v sociálních službách patří mezi klíčové prvky v detekci násilí páchaného na seniorech, proto i jejich citlivost vůči symptomům domácího násilí je podstatná pro odhalování násilí, které má velikou latenci. Na akademické úrovni se násilí na seniorech věnuje Sociálně-zdravotní fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, která se rovněž podílela na výzkumu, který zde byl citován.

15.2 Domácí násilí a zdravotně postižení

Do jisté míry podobná specifika a projevy jako domácí násilí na seniorech, má i domácí násilí na zdravotně postižených. Podle výzkumů americké provenience dochází k domácímu násilí asi v 5% případech zdravotně postižených¹⁴⁶. Z těchto výzkumů rovněž vycházejí údaje o osobě pachatele násilí vůči zdravotně postiženým a jeho vztahu k oběti. Pachatel domácího násilí, kdy obětí je hendikepovaná osoba, je ve 37% současný nebo minulý manžel/ka, ve 28% neznámá osoba, v 15% rodič, v 10% sociální pracovník, ošetřovatel, v 10% jiná osoba¹⁴⁷. Co se týče vztahu mezi pachatelem a obětí: 96% obětí znalo pachatele, 44% osoba pečující o oběť, 97% obětí

¹⁴⁶ Mauro Robert, Are Disabled Abused More? Accent on Living

¹⁴⁷ Domestic Abuse Intervention Project, West Fourth Street, Duluth, Minnesota, 2006

bylo napadeno více než jednou¹⁴⁸.

Specifika domácího násilí u zdravotně postižených spočívají zejména v tom, že oběť je odkázána na pachatele. Může se obávat, že snaha o zlepšení situace bude mít negativní dopad, buď v tom, že se bude agresor mstít nebo dojde ke změně pečovatele, což může často znamenat umístění do ústavu. Postižení dosahují na pomoc velmi těžce, či se o možnostech pomoci ani nemohou dozvědět. Tomu, co je na nich pácháno nerozumí (lidé s mentálním postižením nemají možnost se přesně orientovat v realitě¹⁴⁹).

Vedle „klasických“ forem domácího násilí jakými jsou fyzické, psychické, sexuální a další násilí se u zdravotně a mentálně postižených objevují i specifické formy týrání jako „zanedbávání druhou osobou“, kdy se jedná o nedostatečnou péči ze strany druhé osoby (nedostatek výživy, kvalitní stravy, tekutin, péče o zevnějšek, čistotu a kvalitu šatů a prádla), „vlastní zanedbání“, kdy je postižená osoba ponechána bez pomoci a péče.

Vzhledem k částečné či úplné závislosti postižených osob na pomoci někoho třetího je nutné vytvořit velmi přesný a citlivý způsob diagnostiky násilí u těchto osob. Systém by měl spočívat ve kvalitním vzdělávání pracovníků pomáhajících profesí a zdravotnického personálu, kteří s těmito osobami přijdou mimo jejich pečovatele do styku. Mimo série citlivých a jasných otázek by se mělo jednat o dobré proškolení v možných fyzických, emocionálních a kognitivních projevech a příznacích týrání.

Problematikou týrání zdravotně postižených se v České republice zabývá o. s. Orfeus a na akademické úrovni katedra Sociální práce a sociální politiky Pedagogické fakulty univerzity Hradec Králové.

¹⁴⁸ Ridington, 1989 in Margaret Nosek and Carol Howland: In Brief: Abuse and Women with Disabilities, Applied Research Forum, National Electronic Network on Violence Against Women, 2/10/1998

¹⁴⁹ Venglářová Martina, Zdravotně postižený jako oběť domácího násilí, Sborník materiálů z celostátní konference organizované o. s. Orfeus. Hradec Králové, Praha 2005

15.3 Domácí násilí v komunitách migrantů

Jakkoli je tato problematika u nás prozatím neskleňovaná, zahraniční zkušenost ukázala, že v této specifické skupině může být domácí násilí vážným problémem. Na vině je zejména neprostupnost komunity, jiné kulturní a sociální vzorce chování. I přes poměrně represivní migrační politiku Evropské unie se dá předpokládat, že díky státem regulované migraci a především migraci nelegální bude počet imigrantů v České republice zvyšovat, proto se do budoucna dá počítat i s projevy domácího násilí uvnitř těchto specifických komunit. Násilí v komunitách migrantů může nabývat následujících podob:

- Institucionální násilí¹⁵⁰, je popisováno zejména v amerických realitách, kdy je obětí imigrantka a násilí se dopouští zástupce policie respektive imigrační úředník, který má vůči oběti mocenskou pozici a drží v rukou množství nástrojů k šikaně a donucování.

- Násilí uvnitř komunit migrantů, vychází z konfrontace dominantního kulturního paradigmatu s vlastními sociálními, kulturními a náboženskými hodnotami, které jsou mnohdy ve snaze o integraci či spíše asimilaci odmítány či denuncovány majoritní populací¹⁵¹. Střet civilizací a z toho plynoucí ztráta tradičních rolí migrantů vede ke zvýšenému výskytu domácího násilí v těchto komunitách. Státy, které se s tímto problémem již potýkají, upozorňují na velmi špatnou prostupnost těchto komunit, malou informovanost a nevnímání domácího násilí jako problém. Průkopníky v tvorbě specializovaných programů pro zvyšování informovanosti o problematice domácího násilí uvnitř migrantské komunity jsou Nizozemí a Německo.

- Domácí násilí v zařízeních pro žadatele o azyl. S tímto fenoménem se potýkají i zaměstnanci českých azylových zařízení. Domácí násilí se zde vyskytuje

¹⁵⁰ Domestic Abuse Intervention Project, 2006 West Fourth Street, Duluth,

¹⁵¹ Sharma Anita, *Healing the Wounds of Domestic Abuse, Improving the Effectiveness of Feminist Therapeutic Interventions With Immigrant and Racially Visible Women Who Have Been Abused, Violence Against Women*, Sage Publications 2001

ve zvýšené míře než v běžné populaci. Hlavní příčinou je ztráta tradičních rolí v rodině, které s sebou pobyt v azylových zařízeních nese. Obzvláště v kulturách, kde přežívá tradiční uspořádání mužských a ženských rolí je pobyt v azylových zařízeních destruktivní. Muž přestává být živitelem rodiny, jeho rozhodovací schopnost je omezena. Žena jejíž role spočívá především v péči o rodinu a domácnost si svou původní roli ve větší míře uchovává. Frustrace z nestabilní a znevažující pozice může u mužů při pobytu v uprchlickém táboře vyvolat potřebu svou roli v rodině upevňovat jinými prostředky a může dojít k volbě prostředků mocenských a fyzických.

15.4 Domácí násilí uvnitř romské komunity

Stejně jako všechny předchozí skupiny ohrožené domácím násilím má i tato skupina specifika, která se promítají v problematickém odhalování domácího násilí v jejím rámci. V souvislosti s výskytem domácího násilí v romské komunitě dochází k paradoxnímu stavu, kdy je zvýšený výskyt tohoto fenoménu v romské komunitě reflektován v několika strategických dokumentech a doporučeních, ale praktické kroky v této věci dosud nebyly učiněny, neexistují ani výzkumné a expertní práce, které by se problematikou zabývaly.

Z praktických zkušeností vyplývá, že opět významnou roli hrají absentující informace o domácím násilí uvnitř této komunity, ztížená možnost tyto informace šířit tak, aby byly efektivně vnímány. Roli hraje jistě do jisté míry i socio-kulturní odlišnost romské komunity, kde důležitou roli hraje rodina, tradiční rozdělení rolí a loajalita ke komunitě. Významným faktorem, který má na výskyt domácího násilí v romské komunitě dopad, je sociální vyloučení a kultura chudoby ve které se část romské populace pohybuje. Pro první kroky k řešení problematiky domácího násilí v této specifické skupině by bylo vhodné partnerství mezi organizacemi zaměřujícími se na romskou problematiku a organizacemi pracujícími s oběťmi domácího násilí a vzájemnému prolnutí know-how.

III. VÝSLEDKY MONITORINGU DOMÁCÍHO NÁSILÍ V JIHMORAVSKÉM KRAJI

V Jihomoravském kraji nebyl dosud proveden výzkum ani jiný dlouhodobě evidovaný monitoring výskytu domácího násilí a pomoci jeho obětem. Naplnění projektu Persefona je prvním krokem k nápravě tohoto nedostatku. Z osmileté profesionální práce s oběťmi domácího násilí v městě Brně, víme, že nedostatečný obraz o situaci oběti domácího násilí často vede k poskytování pomoci, která je neadekvátní vzhledem k potřebám oběti, ale i celého jejího sociálního systému.

Provedená zjištění slouží všem zainteresovaným institucím a osobám jako zpětná vazba o současném stavu pomoci oběti domácího násilí v Jihomoravském kraji. Zjištění nabízejí řadu faktických údajů, ale také otázek, které žádají odpověď. Podněty, které přináší, jsou nejen informační, ale také jsou výzvou pro hledání lepšího řešení.

V monitoringu projektu Persefona, který probíhal od 1. 1. 2006 do 31. 12. 2006, jsme se zaměřili na zjištění faktických údajů týkající se věku, pohlaví, bydliště oběti, dále vztahu násilníka a oběti, formy zažívaného násilí, postavení dětí v rodině, na druh institucí u nichž oběť hledala pomoc a které jsou zapojené do řešení stávající situace. Dotazovali jsem se na činnost policie, na dlouhodobé řešení bytové otázky a pronásledování oběti ze strany násilníka.

Jak již bylo zmíněno dříve, partnerskými organizacemi v projektu Persefona jsou azylové domy v Břeclavi, Hodonína, Znojma a brněnské Magdalenium a Spondea, dále brněnská Občanská poradna na Anenské, SOZE a Drom.

Klienty neziskové organizace SOZE jsme bohužel do statistiky nemohli zařadit. Situace jejich klientely je natolik specifická, že ji v podstatě nebylo možné stanovenými položkami zachytit a hodnotit. Domácí násilí mezi migranty existuje v nemalé míře, dle zjištění našeho monitora ze Sdružení občanů zabývajících se emigranty je prostředí azylových zařízení (uprchlických táborů) dokonce podněcuje.

S žádostí o pomoc v situaci domácího násilí se na zúčastněné subjekty obrátilo (vyjma SOZE) **359 klientů**. Z toho 74 evidovaných¹⁵² Ligou lidských práv, 48 Občanskou poradnou, 10 Dromem a 227 azylovými zařízeními. Uvedené počty dokladují, že nejen specializované pracoviště, jako Liga lidských práv, program pomoci obětem domácího násilí (v současné době transformovaný do „Persefona o.s.“) a azylové domy, ale také Občanské poradny, které mají širokou paletu klientů jsou významným kontaktním místem pro oběti domácího násilí.

16. VÝSLEDKY MONITORINGU

16.1 Pohlaví obětí

Z celkového počtu 359 evidovaných klientů bylo **97,2% žen** a **2,8% mužů**. Procentuelní poměr mužů a žen odpovídá zjištěním reprezentativních výzkumů provedených na území České republiky (Stem pro Bílý kruh bezpečí a Philips Morris ČR, 2001, 2006).

Otázkou zůstává zda uvedené procentuelní zastoupení mužů, kteří vyhledali pomoc v situaci domácího násilí odpovídá reálnému počtu mužů, kteří jsou oběťmi domácího násilí; zda muži-oběti nejsou v zajetí vlastního studu nebo představy, že takové partnerství je normální, a proto pomoc nevyhledávají. Nicméně, i když je

¹⁵² Data o klientech byla získána v rámci monitoringu a nikoli reprezentativního výzkumu. Uvedené četnosti a procentní zastoupení jsou orientační, nelze je vztáhnout na populaci ČR. Cílem analýzy je zájemce informovat o získaných údajích v zajímavých a podstatných souvislostech, nikoli jej zahltit metodologickými otázkami a fakty. Pokud by měl někdo zájem o tuto stránku monitoringu, pak jej budeme rádi informovat jinou cestou.

Nicméně považujeme za důležité, aby si byl čtenář vědom toho, že dotazníky, z nichž jsme čerpali data, nevyplňovali klienti samotní, ale vyplňovali je pracovníci dříve zmíněných organizací. K této formě sběru dat jsme přistoupili s ohledem na potřeby klienta, který přichází do organizace pro pomoc a nikoli pro zdlouhavé vyplňování dotazníku.

S pracovníky organizací jsme měli několik setkání, v nichž jsme si sdělovali zkušenosti s monitoringem a konzultovali specifické případy klientů. Tyto údaje nejsou zahrnuty v monitoringu samotném, ale odráží se v úvahách nad získanými daty.

hypoteticky počet týraných mužů vyšší, než výzkumy¹⁵³ dokládají, neměla by tato informace být nástrojem k bagatelizaci násilí na ženách, které je evidentně přítomné a svým charakterem fatálnější.

16. 2 Věk a etnikum

Z dotazníků vyplývá, že 50% klientů se pohybuje ve věkové kategorii 30-45 let a jsou jimi v 98% čeští občané. 359 klientů je tvořeno z 91% neromskými občany, ze 7% Romy a 2% cizinci. Tyto počty klientů nabízejí dosud prakticky neřešenou otázku, jak je to s domácím násilím u romského, vietnamského či jiného etnika.

V rámci komunit migrantů a Romů domácí násilí existuje a domníváme se, že v poměrně větší míře, než dokládají naše dotazníková zjištění. Toto doplňující tvrzení vychází jednak ze zkušeností Ligy lidských práv, které překračují projekt Persefona, ale také a to v podstatné míře ze zkušeností pracovníků SOZE a DROMu. Dále je podpořeno jeho reflexí v řadě strategických dokumentech a doporučeních.

Většina Romských klientů, kteří se na nás obrátili s žádostí o pomoc, nakonec nepřistoupila k žádnému konstruktivnímu řešení, což je fenomén, jehož vysvětlení můžeme hledat v psychologii oběti a patologii vztahu oběti a agresora, ale v těchto případech navíc ještě ve výrazném vlivu dalších socio-kulturních faktorů, které vycházejí z charakteristických postojů a hodnot komunity daného klienta.

Můžeme hovořit o jiných kulturních a sociálních vzorcích jednání, které se zkušeností diskriminace ze strany většinové populace posilují nedůvěru a uzavírání se v rámci komunity. Na pozadí je strach. Tito klienti nemají důvěru ve státní orgány, bojí se agresora a současně se bojí vyloučení z komunity. Což vede k situaci, že nejsou přístupní pro jinak konstruktivní způsoby řešení této problematiky. O domácím násilí vypovídají, ale v dané širší komplikované vztahové situaci nemají kapacitu a odvalu k potřebnému řešení.

¹⁵³ Čírtková Ludmila, Vybrané výzkumy a teorie domácího násilí, (On-line) Dostupný z <http://www.mvcr.cz/casopisy/policista/2002/07/cirtkova.html>,

Voňková, J., & Huňková, M. (2004). *Domácí násilí v českém právu z pohledu žen*. Praha: proFem.

V případech domácího násilí v migrantských komunitách se k tomu přidávají i další specifické faktory související často s dočasným právním statutem u mnohých z těchto případů a rovněž jazykové, kulturní i sociální bariery. V průběhu roku 2006 bylo monitory SOZE zachyceno 18 případů domácího násilí mezi cizinci na území Jižní Moravy. Státní příslušnost a etnikum klientů jsou velmi různorodé nelze v nich hledat nějakou pravidelnost. Objevují se zde případy z Ruska, Mongolska, Pobřeží Slonoviny, Ukrajiny, Čechenska, Číny. Migrace a s ní spojená ztráta sociálních rolí a jistá frustrace byla ve většině případů startérem domácího násilí, což je zajímavým aspektem. Dalším společným znakem pro domácí násilí mezi migranty je absence právních a jiných kroků, které by byly ve snaze o řešení situace učiněny.

16.3 Bydliště obětí

Další údaje se týkají bydliště obětí a jsou velmi zajímavé v souvislosti s místem vyhledané pomoci. **53%** dotazovaných, **žije v městě Brně**. 29% žije v jiném městě a 18% na vesnici, čili **47%** obětí, které v rámci projektu Persefona vyhledaly pomoc **žije mimo město Brno**. Přičemž v **77%** případů vyhledaly pomoc v Brně a ve **23%** v jiných městech (azylových domech – Břeclav, Hodonín, Znojmo, které kromě azylového ubytování poskytují i sociálně-právní poradenství). Zde je zřejmý nepoměr mezi místem bydliště a místem poskytnuté odborné pomoci. Pokud by ve vztahu těchto dvou faktorů existovala přímá úměra, pak by procentní zastoupení osob, které vyhledaly pomoc v městě Brně a těch, které vyhledaly pomoc mimo město Brno, odpovídalo jejich místu bydliště a nejbližšímu okolí. V tomto případě, se na instituce pomáhající obětem domácího násilí mimo město Brno obrátilo 23%, přičemž mimo brněnských obětí je 47%. Pokud zohledníme i poměr

zajímavých brněnských a nebrněnských organizací¹⁵⁴, pak teoreticky¹⁵⁵ vyhledalo pomoc v městě Brně 20% mimo-brněnských klientů.

Tyto údaje nabízejí zajímavé úvahy o důvodech poptávky po odborné pomoci v městě Brně. Jedním důvodem může být malá dostupnost této pomoci na menších městech a vesnicích v JMK a druhým důvodem mohou být výhody, které město Brno obětem nabízí, a které v jejich volbě mohou hrát významnou roli (anonymita, snazší dostupnost dopravního spojení, více pomáhajících organizací a více specializovaných pracovišť). Závěry výzkumného projektu, který na objednávku MPSV v roce 2005 zpracoval GAC spol. s r.o., potvrzují zjištění, že sociální služby jsou koncentrované do větších sídel a zařízení poskytující potřebné služby na venkově jsou nedostupná. Z toho plyne, že obyvatelé menších měst a vesnic musí za odbornou pomocí cestovat do větších měst, což je pro ně finančně nákladné a neumožňuje jim to využívat dlouhodobější a komplexní péči, kterou ve své situaci potřebují.

Je tedy nutné rozvíjet péči o oběti domácího násilí po celém JMK plošně a současně zachovávat a zvyšovat kvalitu služeb ve větších městech, kde je žádaná a relativně dobře dostupná.

16. 4 Vztah oběti a agresora

V rámci monitoringu jsme se snažili zjistit typický vztah oběti a agresora. Dle výsledků je nejvíce zastoupeno násilí ze strany **intimního partnera** v podobě manžela/ky, exmanžela/ky a druha/družky - celkem v **81%**.

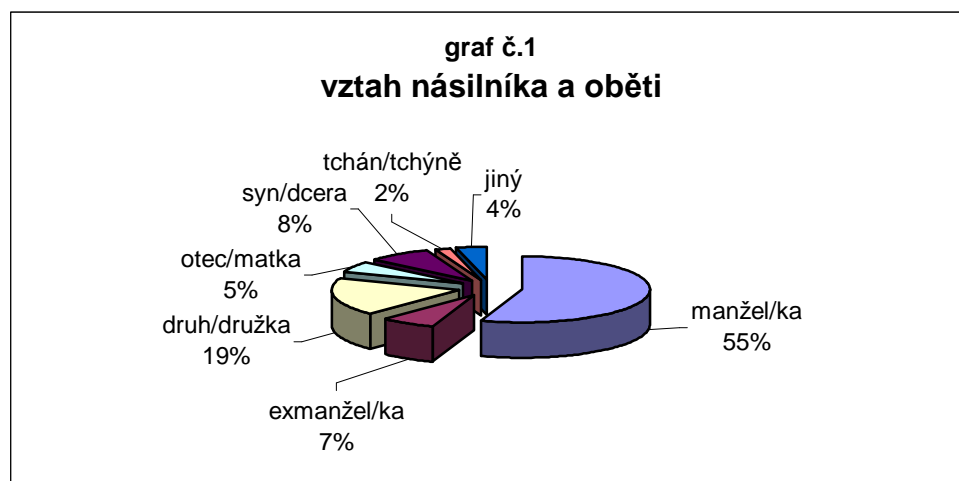
¹⁵⁴ Procentní zastoupení jsou ovlivněna i počtem zainteresovaných neziskových organizací a jejich poměrem z hlediska místa působení. Jedná se o 3 mimo brněnské a 4 brněnské organizace. Tzn. čistě teoreticky podle místní příslušnosti by na brněnské organizace mělo připadat 57% (dle dotazníku 53%) a na mimo brněnské 43% (dle dotazníku 47%) klientů.

¹⁵⁵ Jedná se jen o teoretickou úvahu, prakticky je možné že v procentech, které vyjadřují vyhledanou pomoc mimo město Brno nejsou jen klienti mimo-brněnští, ale také brněnští, kteří hledají útočiště v azylových domech, co nejdále od agresora. Nicméně, z dalších indicií je možné usuzovat, že toto procento není nijak výrazné.

Ze strany dalších nejbližších příbuzných jsou oběti napadány ve 13% případů a to ze strany **otce/matky v 5%** a ze strany **syna/dcery v 8%**. Tchán/tchýně jsou pak původcem domácího násilí ve 2% případů.

Provedený monitoring sice nemá, a ze své podstaty ani mít nemůže, charakter reprezentativního výzkumu, přesto zjištěné procentuelní zastoupení násilí na seniorech/rodičích ze strany dětí odpovídá reprezentativnímu zjištění Světové zdravotnické organizace (WHO). WHO uvádí, že 4-6% seniorů se setkala s některou z podob domácího násilí. Je zřejmé, že se jedná o nezanedbatelný problém specifické skupiny osob, kterému je potřeba věnovat větší pozornost, jak v rovině praktické pomoci, tak v rovině výzkumné a mediální.

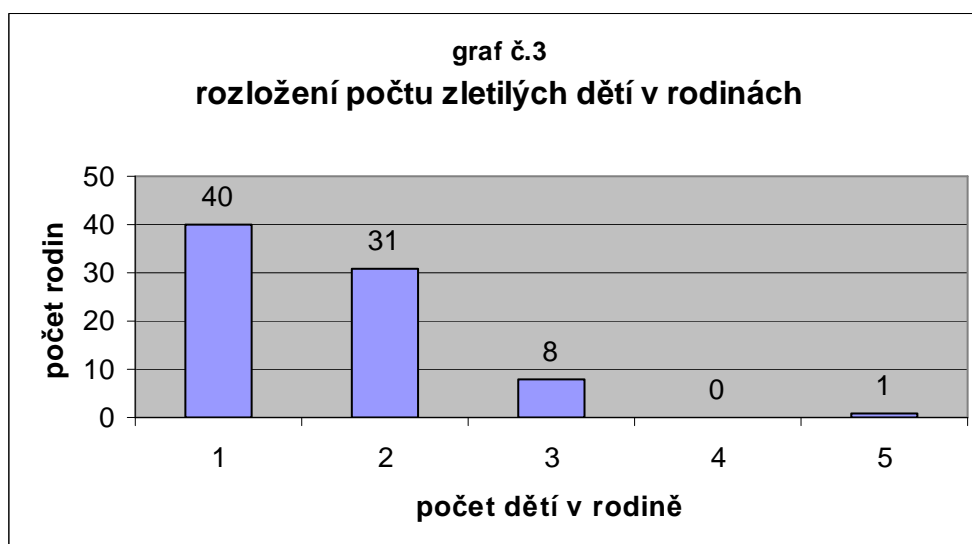
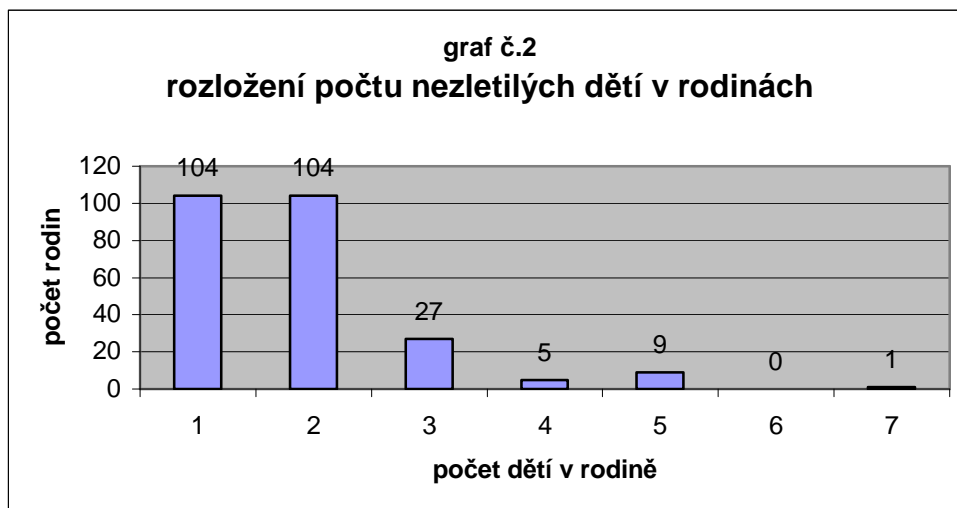
Následující graf č. 1 názorně ukazuje poměrné zastoupení násilníků z hlediska jejich vztahu k oběti.

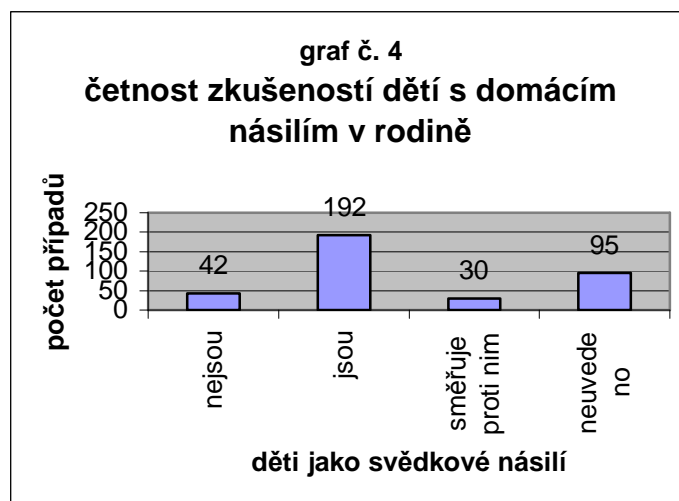
16.5 Děti v násilných vztazích

V těchto vztazích žijí děti v 91% případů (328 rodin). Nezletilé děti žijí minimálně ve 250 rodinách v celkovém počtu cca 465. Zletilé děti žijí minimálně v 80 rodinách v celkovém počtu cca 131. Tedy **minimálně 591 zletilých i nezletilých dětí** žije v rodinách obětí domácího násilí, které se rozhodly vyhledat pomoc. Následující

grafy č. 2 a 3 demonstrují rozložení počtu dětí v rodinách. Je zřejmé, že nejčastěji se jedná o rodiny s jedním nebo dvěma dětmi.

Pokud se ptáme na děti, které žijí v rodinách s problematikou domácího násilí, okamžitě se nabízí otázka po počtech rodin, v nichž bylo násilí páčáno přímo na dětech (přímá viktimizace) nebo ho byly svědky (nepřímá viktimizace). K této problematice jsme obdrželi odpověď od 264 z 359 dotazovaných. Z nich 42 uvedlo, že děti nejsou svědky domácího násilí, což činí 15,9%. 30 tedy 11,4% uvedlo, že násilí v některé z podob směřuje přímo proti dětem, a 192 tedy 72,7% dotazovaných uvedlo, že děti jsou svědky domácího násilí.

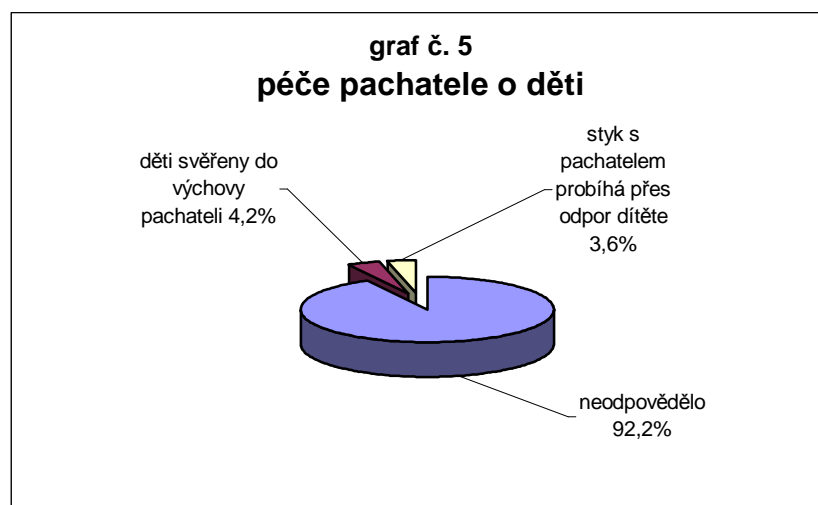
Z výběrového šetření, které provedl STEM pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR v roce 2001, vyplynulo, že v 84% českých domácností poznamenaných domácím násilím žijí děti a v 69% těchto domácností se násilí odehrává v jejich přítomnosti. Podle šetření, které se uskutečnilo v roce 2006 se násilí odehrávalo v přítomnosti 57% případů. Zjištění monitoringu rámcově odpovídají výsledkům těchto reprezentativních výzkumů. Dotazované oběti uvedly, že v **91% jejich domácností žijí děti** a v **72,7% jsou jeho svědky**. Vyšší procentní zastoupení našich zjištění může být ovlivněno řadou faktorů. Jedním z nich může být skutečnost, že děti v rodinách s domácím násilím jsou velmi často motivem pro řešení situace, proto odbornou pomoc u zúčastněných subjektů v projektu Persefona vyhledá spíše klient s dítětem než bez dítěte. Musíme si uvědomit, kteří poskytovatelé služeb obětem domácího násilí jsou do tohoto monitoringu aktivně zařazeni. Jedná se především o azylové domy pro matky s dětmi a krizové centrum pro děti. Reprezentativní výzkum agentury STEM pro BKB zřejmě zachytil i ty vztahy a rodiny s domácím násilím, kde děti nejsou.

V každém případě zjištěné údaje o svědectví dětí jsou alarmující. V tolika případech vidí násilí, které je *zpravidla* páčáno na osobě, která je pro dítě základním zdrojem pocitu bezpečí a jistoty. Tato důležitá vztahová osoba, která zajišťuje základní emocionální potřeby, které ovlivňují jejich další „vztahování se“ k druhým,

je bezmocná, slabá a ponížená. Její role ochránce a výchovné autority je ohrožena. Děti v důsledku takto narušeného domácího prostředí mohou zažívat a zažívají ambivalentní vztah k oběti i pachateli. Oběť má rády, často ji i chrání, ale současně pro ně není tím, kdo jim dává jistotu a disponuje potřebnou kompetencí-mocí. Vztah k pachateli také není vždy o odmítnutí, ale i o vzájemné náklonnosti. Děti vidí, že agresivní chování je v určité podobě funkční. I když s násilím nesouhlasí, samy se mohou stát agresory (i vůči své matce). Obtížně zpracovávají to, čeho jsou nebo byly svědky. Žijí v napětí a strachu. Jejich chování bývá charakteristické zvýšenou úzkostí a hostilitou ve vztahu k rodičům ale i ostatním osobám v jejich okolí.

Děti vycházejí ze vzorů, které ve svých rodičích mají, proto je domácí násilí generačně podmíněné a je potřeba s ním i takto zacházet. Je to trauma, které se předává z generace na generaci. Z těchto důvodů je důležitá primární prevence zaměřená přímo na děti a dospívající.

V dotazníku jsme se také zajímali o úpravu poměrů k nezletilým dětem. Tento stav je velmi zajímavý, jak z právního, tak psychologického hlediska. V poměrně velkém počtu případů jsme neobdrželi žádnou odpověď. K tomuto bodu se vyjádřilo pouze 7,8% klientů (z 359), z toho 4,2% dětí byly svěřeny do výchovy pachateli a ve 3,6% případech probíhá styk dětí s pachatelem přes jejich odpor.

Nízký počet odpovědí je pravděpodobně podpořen příliš úzkým vymezením problému. Bohužel jsme se nedotazovali na právní stav, kdy o úpravě styku a výživě dětí není rozhodnuto. Na základě zkušeností se domníváme, že tato právní situace je ve většině případů charakteristická pro ty, co neodpověděli. Nezřídka se v praxi setkáváme se soudím protahováním.

Samotná otázka svěření dítěte do výchovy pachateli a nebo styku s ním se dotýká zatím poměrně málo řešené problematiky syndromu zavrženého rodiče a jeho platnosti v případech domácího násilí.

Další podněty, které vyplývají z uvedených procentních zastoupení nabízejí otázku dostatečnosti právního zajištění tohoto problému. Vystávají otázky týkající se toho, zda-li bylo nezbytné a nejlepší řešení svěřit dítě do péče pachateli domácího násilí. Je nutné, aby se děti stýkaly rodičem, i když nechtějí.

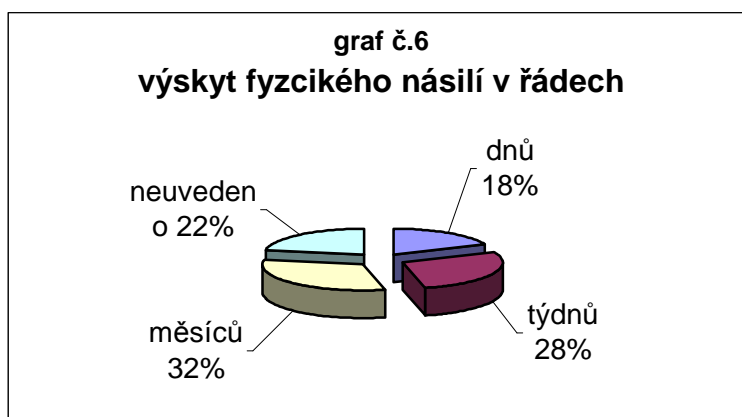
Praktická zkušenost je v tomto ohledu poměrně málo pozitivní. V řízení o dětech se klade důraz na domluvu rodičů, ale ta v případech domácího násilí principiálně není možná. Během řízení, ale i po něm, jsou děti vystavovány velké nejistotě a absenci jednotného vztahového řádu. Této situaci by se v některých případech dalo docela dobře vyvarovat kompetentním a informovaným zásahem příslušných institucí.

16.6 Formy násilí

Oběť domácího násilí zažívá různé podoby útoku na svoji integritu. Nejčastěji jsou zmiňované čtyři formy násilí - fyzické, psychické, ekonomické a sexuální. My jsme pro potřeby podrobnějšího monitoringu zařadili ještě položku sociální izolace a fyzické násilí rozčlenili dle četnosti na fyzické násilí zažívané v rádech dnů, týdnů a měsíců. Z výsledků vyplývá, že oběti, které vyhledaly pomoc, zažívaly **fyzické násilí v rádech dnů v 18%** případů (66 odpovědí), **fyzické násilí v rádech týdnů ve 28%** případů (101 odpovědí) a v **rádech měsíců ve 32%** případů (113 dopovědí) viz graf č.

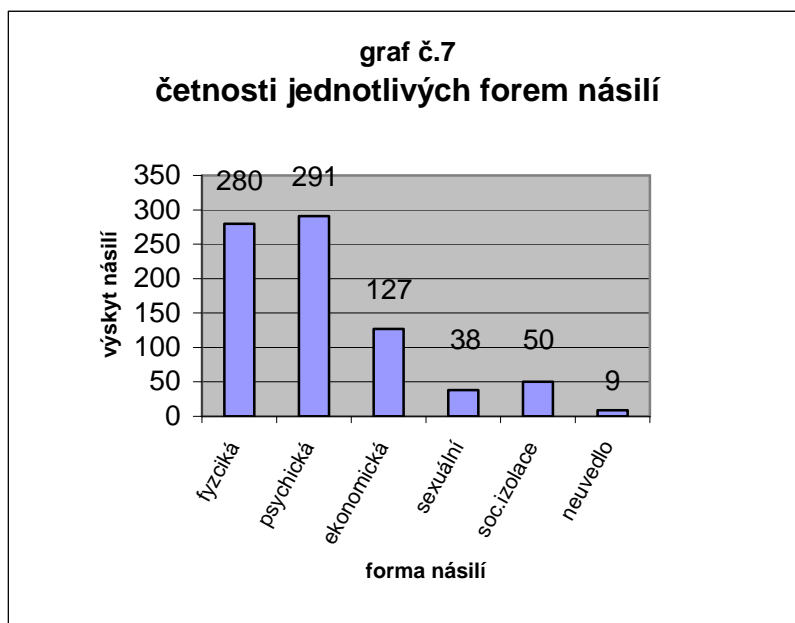
6. **Fyzické násilí** v jakékoli četnosti s kombinací další formy násilí dohromady zažívá 280 klientů, což činí **78%** všech monitorovaných případů.

Klienti, kteří uvedli přítomnost jen fyzického násilí, měli 16% zastoupení. Ostatní uváděli kombinace s násilím psychickým, ekonomickým, sexuálním a se sociální izolací (84%).

Psychické násilí zažívá 291 klientů, ekonomické násilí 127 klientů, sexuální násilí 38 klientů a sociální izolaci 50 klientů a to ve většině případů ve vzájemných kombinacích (viz graf č. 7). Oběti domácího násilí uvedly, že psychické násilí se vyskytovalo samostatně ve 42 případech a ekonomické násilí ve 2 případech. Sexuální násilí a sociální izolace se samostatně nevyskytovaly. Sexuální násilí bylo ve 33 případech z 38 spojeno s fyzickým násilím. V 5 případech bylo zažíváno v kombinaci s psychickým násilím.

Z grafu č. 7 lze jednoznačně vyčíst, že nejčastěji se vyskytující a vnímanou formou domácího násilí je **násilí fyzické v 78% a psychické v 81% případů**. Ale ani ekonomické násilí, které zažívá 36% klientů, ani sexuální násilí, které zažívá 11% klientů a ani sociální izolaci, kterou zažívá 14% klientů, nelze považovat za nepodstatnou. Zvláště, uvědomíme-li si dopad této zkušenosti na zdraví z perspektivy sociální, psychologické a fyzické. Ani jedna z těchto podob není bez následků a o to spíše, že je kombinovaná s dalšími formami násilí.

V těchto souvislostech považujeme za důležité vyzdvihnout výskyt psychického násilí. Uvádí jej 81% klientů a opakovaně sdělují, že je horší, než násilí fyzické. Reálně, psychické násilí provází všechny ostatní formy domácího násilí. Není kopnutí, žduchnutí, sexuálního zneužití, ekonomického nátlaku bez psychického zranění. Tedy lze uvažovat o jeho 100% zastoupení. Obtížně se vůči němu brání, je nepředvídatelné a zpravidla cílené na necitlivější místo v psychické struktuře oběti. Oběti jsou neustále ve střehu a v napětí, což radikálně snižuje jejich kvalitu života. Zvyšuje se riziko zvýšeného výskytu psychiatrických a psychosomatických onemocnění. Oběti jsou oslabené, nesebevědomé, depresivní a psychické násilí bagatelizují. Jejich psychický stav je bohužel často hodnocen ze strany angažovaných institucí v neprospěch oběti. Jedná se o složitou vztahovou situaci, která je zvenčí obtížně rozeznatelná. Nedochozí tak k pochopení dynamiky násilného vztahu. Zaměřuje se následek a příčina. Takže v konečném důsledku pachatel působí důvěryhodněji než oběť.

Dalším alarmujícím aspektem souvisejícím s psychickým násilím je jeho nepostižitelnost v rámci našeho právního řádu. Není mnoho reálných prostředků jakými by se dalo dosvědčit a doložit. Tím, že nám chybí právní nástroje, jak se

v případě psychického násilí bránit, vzniká dojem, že se jedná o něco akceptovatelného. Oficiální stanovisko nedostatečně jasně dává najevo, že psychické násilí stejně jako fyzické není a nesmí být tolerováno. Psychické násilí není u nás dostatečným důvodem pro stíhání násilníka, i když velmi významně ovlivňuje život a zdraví oběti (přímé i nepřímé).

Jednou z nejnebezpečnějších situací ve vztahu oběti a agresora je moment, kdy se oběť rozhodne situaci řešit a vyhledá odbornou pomoc. Agresor vnímá ohrožení svého postavení a majetku (tím je z jeho pohledu často i partner/ka). Tyto okamžiky jsou charakteristické zvýšenou demonstrací dominantního postavení v podobě fyzického násilí, vyhrožování a zastrahování. Pokud oběť odejde, zpravidla násilné ataky nekončí, jen mění svoji podobu.

Z tohoto důvodu jsme se v rámci monitoringu forem domácího násilí zaměřili i na zjištění výskytu tzv. „stalkingu“ čili pronásledování oběti i po odchodu z domácnosti. Jedná se o sociálně patologický jev, který v ČR zatím nebyl zkoumán. Není u nás zvykem jej registrovat a řešit, i když oběti se s ním setkávají poměrně často. Negativní nastavení k řešení je opět podpořeno omezenými právními možnostmi.

K této problematice jsme obdrželi 78 odpovědí z 359. Z nich pronásledování potvrdilo 49 osob tj. 62,8% a vzhledem k celkovému vzorku 13,6%. Aby tyto hodnoty dávaly nějaký význam, musíme o nich uvažovat v souvislosti s počtem osob, které řeší problém domácího násilí odchodem z domácnosti. Tuto cestu volí přibližně 40% obětí. Výsledkem tedy je, že o „stalkingu“ z hlediska výskytu pozitivně vypovídala **1/3 obětí**, které odešly ze společné domácnosti.

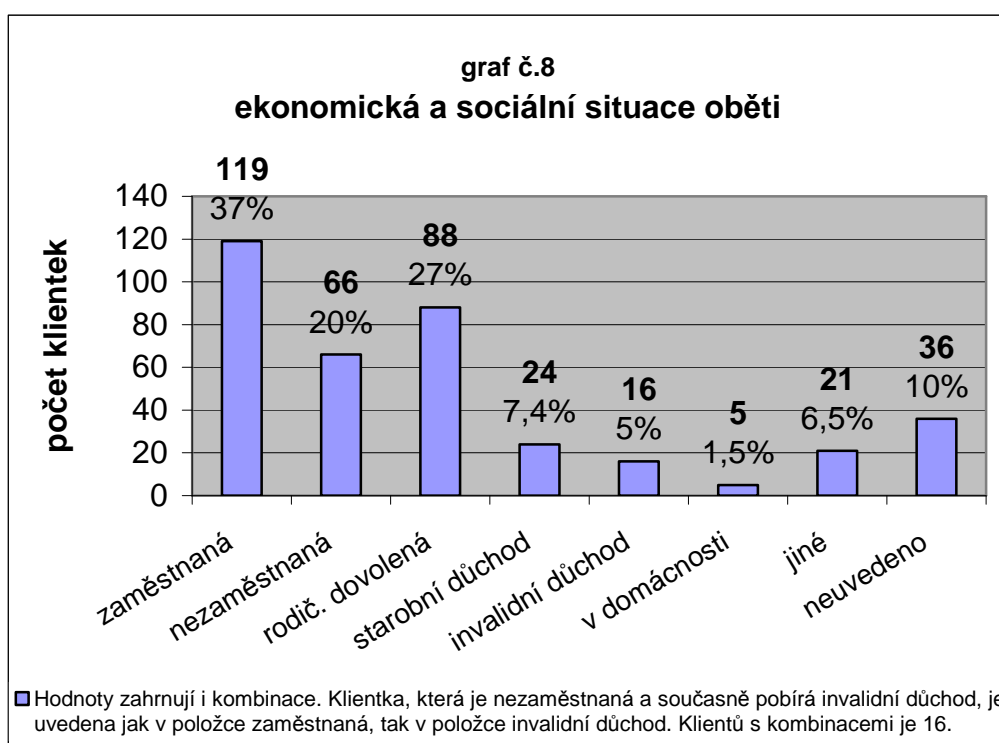
16.7 Délka násilného vztahu

Dříve **zmíněné podoby násilí trvají průměrně 6 let**. Polovina klientek situaci začíná řešit cca do 4 let od výskytu násilí (jeho uvědomění) ve vztahu. Bohužel jsou

vztahy v níž násilí existuje 20 až 40 let. Nicméně se zdá, že doba, kdy se oběti domácího násilí rozhodnou hledat řešení pro svoji situaci, se zkracuje. Tato skutečnost je jistě zásluhou lepší informovaností odborné i laické veřejnosti o specifikách a možnostech řešení domácího násilí.

16.8 Ekonomická a sociální situace oběti

Řešení problému domácího násilí je poměrně často odvislé od ekonomických a sociálních možností samotných klientů. Z těchto důvodů jsme se v monitoringu zaměřili i na tuto problematiku. Chtěli jsme zjistit, jaká je potenciální ekonomická nezávislost resp. závislost obětí, které vyhledávají odbornou pomoc. Následující graf č.8 názorně předkládá četnosti jednotlivých situací.

37% klientů je zaměstnaných, 12,4% klientů pobírá důchod, 27% klientek je na rodičovské dovolené, 1,5% klientek je v domácnosti a 20% je nezaměstnaných. Z uvedeného vyplývá, že oběti mají potenciální zdroj peněz a tedy nezávislost

k dispozici. Ovšem toto tvrzení, vytržené z kontextu, může být velmi zavádějící. Musíme se ptát, zda oběti mají přístup k penězům reálně, případně, v jaké výši a zda je dostatečné. Víme, že 36% obětí z našeho vzorku zažívá ekonomické násilí, jehož častou podobou je nedostupnost finančních prostředků, bránění v zajištění dostatečného příjmu nebo v rámci společného jmění manželů splácení dluhů, které vytvořil partner a podobně. Tyto skutečnosti v kontrastu s uvedeným procentuelním zastoupením významně mění pohled na reálnou finanční nezávislost klientů. Finanční zdroje mají ve většině případů potenciálně k dispozici. Nejedná se tedy jen o sociálně slabší rodiny, jak se často laická veřejnost domnívá. Ovšem přesto mají oběti přístup k penězům velmi omezený a nedostačující pro bezproblémové osamostatnění se. Což je hlavní důvod jejich žádostí o finanční podporu na právní služby ze strany zainteresovaných institucí.

Ptáme-li se na počátek násilného chování partnera, často se dovídáme, že přelomovým obdobím byla mateřská dovolená. Tento institut, ač v současné době lépe finančně zabezpečen, je stále kritickým obdobím pro vznik nerovnovážného násilného vztahu. V našem případě se jedná o 1/3 případů, v nichž je oběť na mateřské dovolené a situaci řeší.

Dalším zajímavým zjištěním je procentní zastoupení příjemců invalidního důchodu. Z našeho monitoringu vyplývá, že se jedná o 5% klientů, stejné procento udává výzkum, který byl proveden v rámci USA, jak již bylo zmíněno dříve v (viz kapitola Specifické skupiny ohrožené domácím násilím).

16.9 Záchranná sociální síť

Dalším faktorem, který je klíčový v řešení jakékoli náročné situace, je dostatečnost a kvalita sociální sítě. Ta je tvořena blízkými a odborníky. Klientů jsme se dotazovali, na koho se v situaci domácího násilí obrátili, s kým spolupracují a jak jsou s těmito službami a vztahy spokojeni (viz graf č.9).

Na následující položky odpovědělo z 359 klientů 292 klientů a z nich jsou vypočtena následující procentuelní zastoupení.

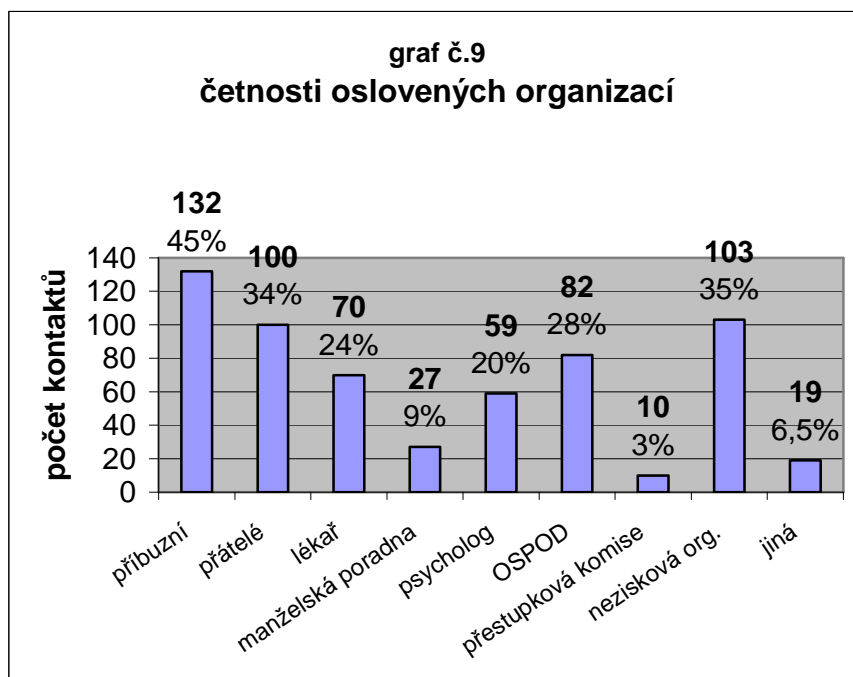
45% klientů oslovilo s žádostí o pomoc a podporu **příbuzné**, z těchto 45% mělo 37% neutrální zkušenost, 2,7% negativní zkušenost a 5% pozitivní zkušenost. **Přátele** oslovilo cca **34% klientů** z toho 3,4% s nimi mělo velmi dobrou zkušenost.

24% vyhledalo pomoc ze strany lékaře, 16,8% mělo nespecifikovanou zkušenost, 2,4% negativní zkušenost a 4,8% pozitivní zkušenost. **Manželskou poradnu vyhledalo jen 9,2%** z toho necelé 1% mělo negativní zkušenost a stejně tak necelé 1% mělo pozitivní zkušenost s touto službou. Ostatní ji hodnotili neutrálně nebo vůbec. **Psychologa vyhledalo 20%**, 16% jeho práci nehodnotilo, 2% ji považovalo za špatnou a 2% za velmi dobrou.

Na **oddělení sociální péče o dítě (OSPOD) se obrátilo 28%**, jejich činnost hodnotilo pozitivně 5%, negativně 3% a 20% klientů spokojenost se službami nehodnotilo. **Činnost přestupkové komise využilo pouze 3,4% klientů.**

Na **neziskové organizace se obrátilo o pomoc 35%** obětí z toho cca 6% mělo pozitivní zkušenost s jejich službami a mizivé procento (0,3%) negativní, 29% osob se nevyjádřilo. Uvedenými 35% jsou míněny další neziskové organizace, než ty v rámci kterých se dotazník vyplňoval. V projektu Persefona jsou z důvodu požadavků projektu zařazeny pouze neziskové organizace, takže 359 osob odpovídá 100% využití NNO.

Ke spokojenosti s dostupnými službami se nemůžeme dostatečně vyjádřit, protože drtivá většina klientů jejich činnost nehodnotila nebo toto hodnocení nebylo zaznamenáno.

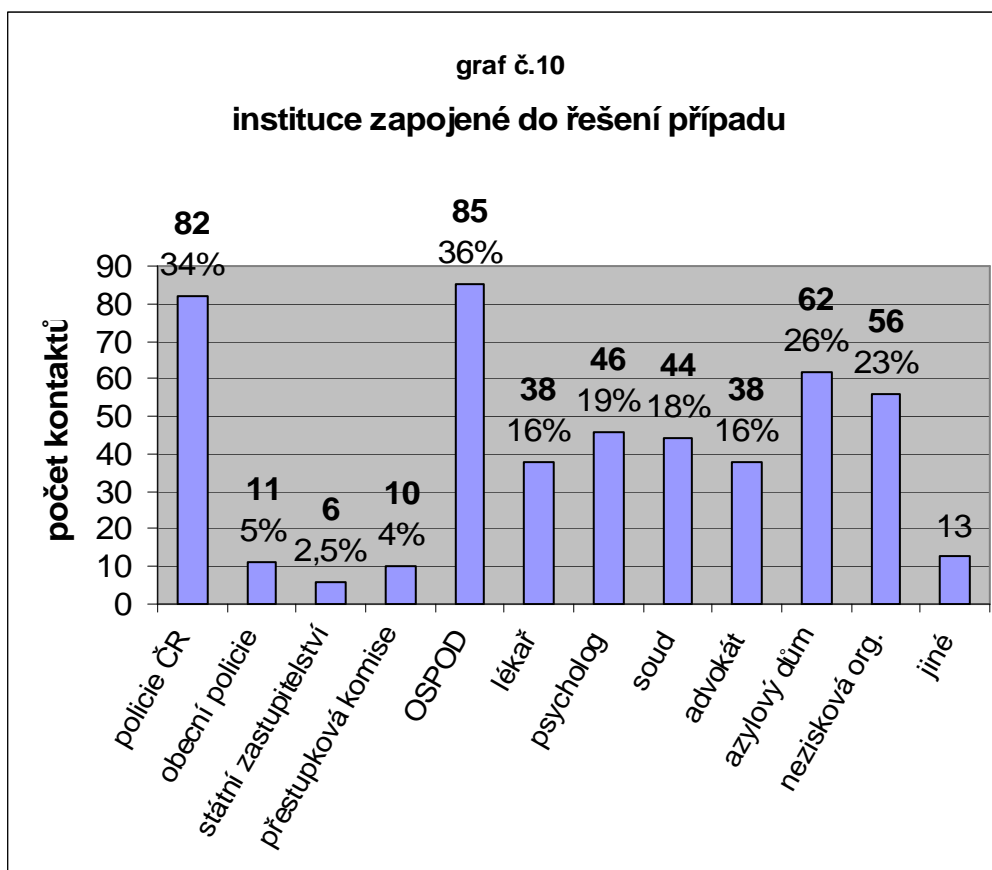
Nejčastěji se klienti obracují na příbuzné a přátele. Z odborných institucí jsou nejvíce osločovány neziskové organizace. Významné místo v kontaktu s obětí zastává OSPOD, lékař a psycholog. Hrají významnou roli v prvokontaktu ale i v následující péči (porovnej graf č. 9 a 10). Zde se ukazuje, jak je důležité, aby pracovníci těchto institucí měli velmi dobré povědomí o problematice domácího násilí. Jejich péče a přístup může být určující v tom, jak se oběti podaří řešit svoji situaci včas a konstruktivně.

Ostatní odborné služby jsou využívány méně, než je možné. Důvodem může být nízká spolupráce mezi institucemi, ale také neinformovanost o možnostech dostupné péče. Samozřejmě svoji roli také bude hrát klienty vnímaná nepotřeba takovéto služby vzhledem k jejich situaci.

16.10 Instituce zapojené do řešení případů domácího násilí

Instituce aktuálně zapojené do řešení případu jsou ve **36% OSPOD**, **34% policie ČR**, **26% azylové domy**, **23% neziskové organizace**, v 19% psycholog, v 18% soud, v 16% advokát a lékař, v 5% obecní policie, ve 4% přestupková komise a ve

2,5% státní zastupitelství. Jejich četnost je uvedena v následujícím grafu č. 10. Procenta vycházejí z 240 vyplněných dotazníků, jeden klient využívá zpravidla více zdrojů pomoci.

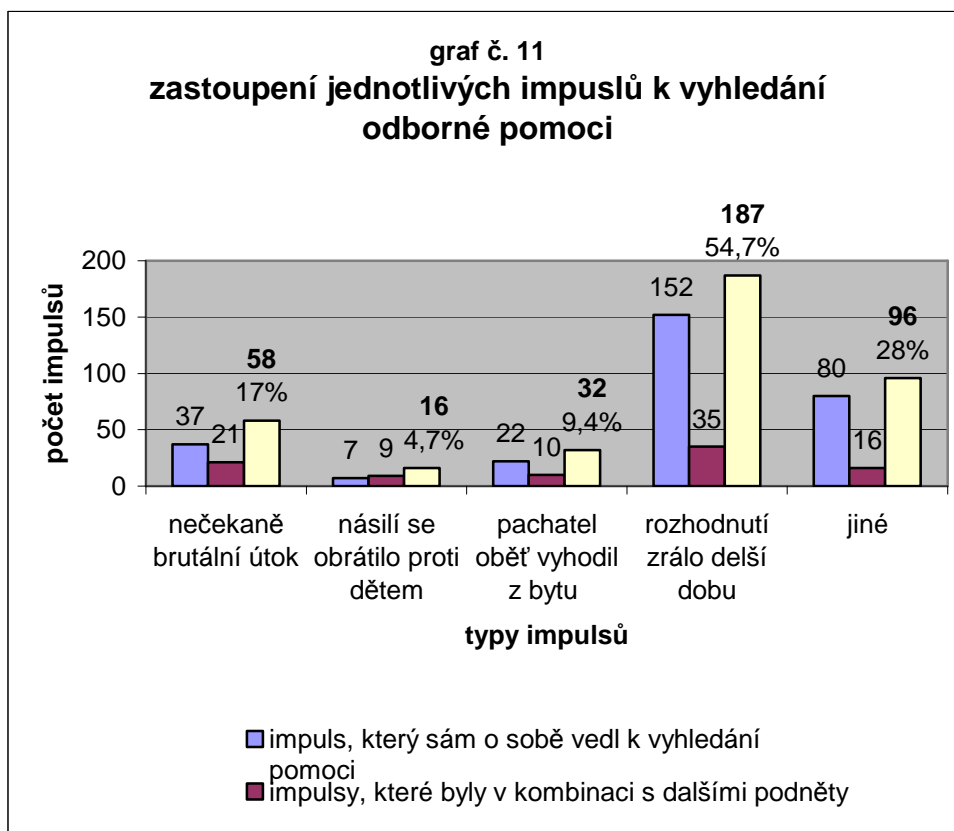

Vyšší procentuelní zastoupení institucí, které oběť často využívá v řešení své situace (OSPOD, policie ČR, azylové domy, NNO..), poukazuje na nutnost připravenosti těchto pracovišť na práci s oběťmi domácího násilí. Nízké využití institucí ze strany oběti, klade otázku: proč to tak je, co nefunguje? Je několik možných vysvětlení. Jednak je možná nedostatečná interdisciplinární spolupráce jednotlivých institucí, které by na sebe mohly v mnohem větší míře poskytovat kontakty a týmově řešit jednotlivé případy. To by předpokládalo ustanovení jednotky (koordinátora), která by tuto činnost v rámci daného případu splňovala. Mohlo by se jednat o sociálního pracovníka, psychologa nebo jiného pracovníka, který by pomáhal koordinovat péči o klienta. Dalším důvodem nízkého využití některých institucí může být klientova nevědomost o jejich existenci, což souvisí s předchozí úvahou. Neopomenutelným faktorem je jistě finanční nedostupnost některých služeb

(kvalitní advokát, psycholog...), ale také špatná zkušenost, která klienty vede k tomu, vzdát se některých služeb, protože v nich nevidí smysl a účinnost. V tomto případě se například jedná o využití služeb přestupkové komise, které jsou pro oběti domácího násilí neúčinné a ponižující.

16.11 Impulz k vyhledání odborné pomoci

Mezi nejčastější vysvětlení, proč se oběť obrátí na instituce a vyhledá pomoc, patří rozhodnutí, které zrálo delší dobu a to v 54,7% (v 187 případech z 342). Tento impuls je sám o sobě rozhodující ve 152 případech a ve 35 případech se k němu přidává zkušenost brutálního útoku, násilí na dětech, vyhození z bytu nebo jiné důvody. Dalším významným momentem, kdy oběť začíná situaci aktivně řešit, je nečekaně brutální útok, zastoupený v 17% tj. v 58 výpovědích. Z toho je dostatečným motivem sám o sobě v 37 případech a ve 21 případech se k němu přidávají další podněty. Důvodem pro řešení situace domácího násilí je v 9,4% okamžik, kdy pachatel vyhodí oběť z bytu; ve 4,7% jejím násilí, které se obrátí proti dětem. Více v grafu č. 11.

16. 12 Zapojení policie do řešení domácího násilí

V situaci ohrožení byla policie přivolána ve 23% případů a v 58,5% případů přivolána nebyla, ze 359 se 66 obětí nevyjádřilo.

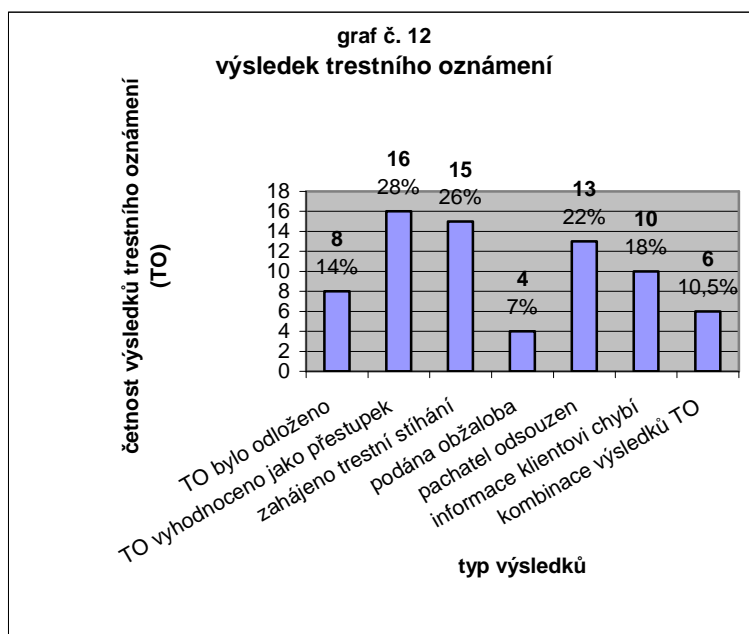
Výsledek přivolání police se různí, vycházíme z 81 výpovědí. V jednom případě dokonce police nedorazila, ve 29,6% dorazila, ale z pohledu oběti nic neudělala. Ve 38% domluvila pachateli, ve 23,5% předala kontakty a pouze ve 13,6% zajistila pachatele.

Zde je nutno upozornit, že v době, kdy probíhal sběr dat ještě nenabyl účinnosti nový zákon č. 135/2006 Sb. o vykázání. Nicméně i přes tuto skutečnost se ukazuje, že oběti jsou naprosto minimálně ze strany police informovány o svých možnostech a bohužel se setkávají s neochotným nebo neinformovaným přístupem, zvláště na malých městech a vesnicích. Nový zákon o vykázání je velmi pozitivním počinem v řešení problematiky domácího násilí, ale musíme si uvědomit, že se

nejedná o řešení vhodné v každé situaci. Jeho vhodná aplikace závisí na zkušenosti a kompetenci policie, vlastního rozhodnutí oběti a jejich dalších perspektiv z hlediska bezpečnosti.

16.13 Trestní oznámení v případech domácího násilí

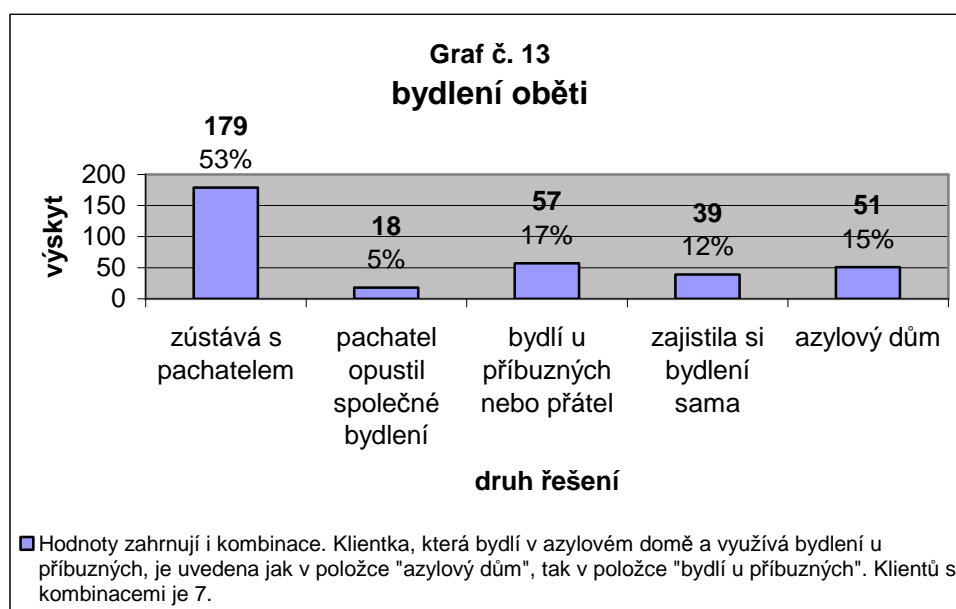
Na otázku zda bylo podáno trestní oznámení jsme obdrželi 202 záporných odpovědí a 82 kladných. Tzn. z těch klientů, kteří na tuto otázku odpovídali, mělo možnost a využilo trestního oznámení 29% a 71% ji nemělo nebo nevyužilo. Jestliže bylo trestní oznámení podáno, pak bylo ve 14% případů odloženo, ve 28% bylo vyhodnoceno jako přestupek, ve 26% bylo zahájeno trestní stíhání, v 7% byla podána obžaloba a ve 22% byl pachatel odsouzen. V 18% oběť nemá informace o výsledku. V 22% byl pachatel odsouzen. V 18% oběť nemá informace o výsledku.

V devíti případech z třinácti, kdy byl pachatel odsouzen mu bylo prokázáno týrání osoby žijící ve společném obydlí § 215a trestního zákona.

16.14 Bytová otázka v případech domácího násilí

Pokud se oběť rozhodne situaci aktivně řešit, do popředí se dostává bytová otázka. V době sběru dotazníku byla oběť tím, kdo domácnost opouští a nebo v ní zůstává za cenu ohrožení zdraví a života. K dané problematice se vyjádřilo 337 obětí. V 17% oběť vyhledala útočiště u příbuzných a přátel, v 15% v azylových domech a v 11,5% si zajistila bydlení sama. Oběť v 53% případů zůstala ve společné domácnosti jako pachatel. Pachatel opustil společné bydlení jen v 5,3% případů.

K otázce bydlení z dlouhodobé perspektivy se vyjádřilo 79% klientů. Cestou žádosti o obecní byt ji řeší 7%; 29,5% zatím situaci neřeší; 10% čeká na vyrovnání SJM; 1,4% využívá více z nabídnutých možností řešení a 31% hledá úplně jiné řešení.

16. 15 Pokrytí služeb obětem domácího násilí očima pomáhajících profesí

V rámci monitoringu jsme zjišťovali pokrytí služeb, které klient žádá a které z pohledu příslušné neziskové organizace potřebuje.

Klienti nejčastěji žádali právní poradenství, pak následovalo azylové ubytování, sociálně právní poradenství, psychologické poradenství a sepsání právních podání. Tedy **nejžádanější byla právní pomoc obecně, azylové ubytování a psychologická pomoc.**

Z pohledu neziskových organizací klient potřeboval ve **stejně míře právní a psychologické poradenství**, pak následovalo **azylové ubytování, sociálně právní poradenství** a sepsání právních podání.

Je patrný rozdíl v pohledu klienta a pracovníka NNO na naléhavost psychologických služeb včetně terapie dětí i dospělých. Mírný rozdíl ve vnímání nutnosti této pomoci je zřejmě dán přetrvávajícím nižším povědomím o psychologii a psychoterapii a jejich účinnosti obecně. Také nelze vyloučit negativní konotaci, které tyto služby zřejmě mohou mít. Jejich využití předpokládá, že oběť pocítí, že tuto pomoc ve své situaci potřebuje a může jí být užitečná.

Neziskové organizace, které byly do projektu zařazeny nejčastěji poskytují právní poradenství (sociálně-právní, sepsání právních podání), poté následuje psychologická pomoc a azylové ubytování. Bohužel z našeho šetření není možné zjistit, zda jsou potřebné služby dostačující.

ZÁVĚR

Vzhledem k tomu, že domácí násilí je jevem, jemuž se v poslední době dostává stále větší pozornosti, je třeba začít se jím zabývat komplexněji a pečlivě analyzovat potřeby skupin, které jsou jím ohroženy. Jedině v takovém případě lze s tímto patologickým jevem úspěšně bojovat. Zpracovaná analýza nahlédla na téma z několika úhlů pohledu a zároveň předesílala některé závažné otázky, jimiž je třeba se v zájmu zefektivnění sociálních služeb zabývat.

Analýza současného právního stavu na poli domácího násilí může v těch, jejichž denním chlebem je práce s klientky a klientkami, vzbuzovat oprávněnou skepsi. Stále je totiž mnoho prázdných míst, které mohou být legislativním úsilím zaplněny. Jak bylo již mnohokrát zdůrazňováno: sama existence příslušných právních norem nestačí. Je třeba vybudovat empatický a informovaný přístup těch, kdo je aplikují a mají za úkol naplňovat jejich účel. Jinak se totiž může velice snadno stát, že i při existenci sebelepších právních instrumentů, budou jednotlivé instituce při své činnosti selhávat a oběť domácího násilí se setká s nepochopením svého problému. Právě Výbor pro odstranění diskriminace žen ve svých, již výše citovaných, Závěrečných doporučeních ze dne 25.8. 2006, formuluje doporučení, která plně reflektují problémy, s nimiž se při práci s oběťmi domácího násilí lze velice často setkat. Jedná se o doporučení, aby ČR zajistila průběžná školení pro ty, kteří pracují s oběťmi násilí, včetně policejních důstojníků, soudců a státních zástupců, zdravotnického personálu sociálních pracovníků, a to i ve venkovských oblastech

Je zde ještě oblast společenské regulace, která stojí mimo právní normativní systém, a to jsou postoje, přístupy a tolerance společnosti. Jenom tehdy, když v jejím rámci přestanou přežívat mýty a stereotypy o domácím násilí, nebude v ní místo ani pro jeho páchání.

Z provedeného monitoringu a jeho další analýzy vyplynula řada odpovědí ale také otázek. Zřetelně ukazují na dříve jen tušená bílá místa v pomoci obětem domácího násilí. Hledáme-li pro ně vysvětlení, nabízí se zpravidla více možností jak k těmto bílým místům přistoupit. Která jsou správná můžeme tušit, ale v zájmu efektivnosti a smysluplnosti by měl zřejmě následovat krok, který bude zaměřen na podrobnější analýzu potřeb obětí domácího násilí v oblastech, které nejsou dostatečně pokryty. Je nutné se zaměřit jak na kvalitativní charakter služeb tak na kvantitativní zastoupení.

Do budoucna je potřeba věnovat zvýšenou pozornost násilí na mužích, migrantech a Romech. Pro tyto cílové skupiny jsou existující služby téměř nedostupné a neúčinné. Chybí jejich dostatečná informovanost. Také vyvstává nutnost rozvíjet péči o oběti domácího násilí po celém JMK plošně tj. v menších městech a současně zachovávat a zvyšovat kvalitu služeb ve větších městech, kde je žádaná.

Násilí mezi intimními partnery není jedinou výraznou a významnou formou domácího násilí. Nezanedbatelné zastoupení násilí ze strany dětí vůči rodičům vyžaduje prevenci ve všech jejích stupních. Také děti jako nepřímé oběti domácího násilí jsou velmi častým jevem přesto se zdá, že jsou v systému řešení problému domácího násilí stále opomíjeny. Oběti domácího násilí ať přímé nebo nepřímé jsou nejvíce ohroženy psychickým a fyzickým násilím, přičemž v současné situaci právního řádu ČR neexistuje mnoho prostředků, jak se proti psychickému násilí bránit právní cestou. Další z podob násilí je „stalking“, který zažívá 1/3 klientů a přitom pro ně také není efektivní a důstojné pomoci.

Přes všechna bílá místa, která analýza, monitoring i praxe identifikovala lze konstatovat, že kroky v této oblasti se ubírají dobrým směrem a čas a naše společné úsilí je postupně pomůže zaplnit.

Použitá literatura:

1. Cerqueirová A., Otazníky kolem pražského intervenčního centra,
www.ta-gita.cz
2. Čírtková Ludmila, Vybrané výzkumy a teorie domácího násilí, (On-line)
Dostupný z <http://www.mvcr.cz/casopisy/policista/2002/07/cirtkova.html>,
3. Dvořák, J.: Majetkové společenství manželů. Praha: ASPI Publishing s.r.o.,
2004,
4. Fiala, J, Korecká, V., Kurka, V.: Vlastnictví a nájem bytů. 2. vydání. Praha:
Linde, 2000,
5. Hrušáková, M.: Rozvod a paragrafy. Praha: Computer Press, 2001,
6. Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. vydání. Brno:
Masarykova univerzita, 2001,
7. Interdisciplinární přístup k řešení případů domácího násilí ve městě Brně –
Situační analýza, Brno 2006
8. Jehlička, O., Švestka, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář, 9. vydání. Praha:
C.H. Beck, 2004,
9. Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 3. vydání. Praha: Eurolex Bohemia,
2003,
10. Korecká, V.: Přehled judikatury ve věcech nájmu bytu. Praha: ASPI
Publishing s.r.o, 2003,
11. Mates, P, Čechmánek, B., Hromádka, M., Kramář, K., Rajman, J.: Policejní
právo. Praha: Linde, 2002,
12. Od dobrého úmyslu k dobré spolupráci , Manuál pro efektivní
interdisciplinární spolupráci v případech domácího násilí, ROSA, 2006
13. Ridington, 1989 in Margaret Nosek and Carol Howland: In Brief: Abuse and
Women with Disabilities, Applied Research Forum , National Electronic
Network on Violence Against Women, 2/10/1998

14. Sharma Anita, *Healing the Wounds of Domestic Abuse, Improving the Effectiveness of Feminist Therapeutic Interventions With Imigrant and Racially Visible Women Who Have Been Abused, Violence Against Women*, Sage Publications 2001
15. Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: *Trestní zákon komentář – díl II. 6. vydání.* Praha: C.H. Beck, 2004,
16. Šámal, P., Král, V., Baxa, J., Púry, F.: *Trestní řád. Komentář. I. Díl. 4. vydání.* Praha: C.H. Beck 2002,
17. Venglářová Martina: *Zdravotně postižený jako oběť domácího násilí. Sborník materiálů z celostátní konference organizované o. s. Orfeus. Hradec Králové, Praha 2005,*
18. *Závěrečná zpráva výzkumného projektu RM 01/15/04 MZV ČR Popis jednotlivých forem domácího násilí, analýza jejich příčin, prevence, České Budějovice 2005,*
19. *Závěrečná zpráva k projektu výzkumu a vývoje „Kvalita a dostupnost systému sociálních služeb pro oběti domácího násilí“ (VaV-ZVZ 131)*
20. *Závěrečná doporučení Výboru pro odstranění diskriminace žen: Česká republika. 25. srpen 2006, New York*

Platné právní předpisy¹⁵⁶:

1. ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR,
2. usnesení předsednictva České národní rady č.2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku ČR,
3. zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník,
4. zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád,

¹⁵⁶ v aktuálním znění

5. zákon č. 94/1963 Sb., o rodině,
6. zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí,
7. zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon,
8. zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád),
9. zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích,
10. zákon č. 500/2004 Sb., správní řád,
11. zákon č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky,
12. zákon č. 553/1991 Sb., o obecní policii,
13. zákon č. 135/2006 Sb., změna zákonů v oblasti ochrany před domácím násilím,
14. zákon č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích,
15. usnesení vlády ČR č. 532/2004 ze dne 4.května 2005 o změně Koncepce romské integrace a k Informaci o plnění usnesení vlády, týkajících se integrace romských komunit a aktivního postupu státní správy při uskutečňování opatření přijatých souvisejícími usneseními vlády ke dni 31. prosince 2004